

అంతర భారతీయ పుస్తకమాల

న వా న్న

న వా న్న

(నాటకం)

రచక:

విజన భట్టాచార్య

అనువాదం:

వేదుల సత్యనారాయణ శాస్త్రి

నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్, ఇండియా, కొత్త ఢిల్లీ

1977

© విజన భట్టాచార్య, 1978

కాపీరైటు తెలుగు అనువాదం: నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్, ఇండియా

రూ : 5-75

Original Title : NABANNA (Bengali)

Telugu Title : NAVANNA

డి ప్రి బ్యాండ్ రు :

ఆంధ్రప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్

రాష్ట్రపతి రోడ్డు, పకింద్రాబాదు.

PUBLISHED BY THE DIRECTOR, NATIONAL BOOK TRUST INDIA,
A-5 GREEN PARK, NEW DELHI-110 016, PRINTED AT THE WELDUN PRESS
7/1, MANNAPPA MUDALI ST., MADRAS 600021.

భూ మి క

సమకాలపు ప్రజాజీవితములో పడుగు పేకగా కలిసి ఇమిడి ఉన్నప్పుడే నాటిక పరిచయము జనుల మనసులోని చైతన్యానికి ధారాళమైన ఒక పరిణామాన్ని కలిగిస్తుంది. ఆ పరిణామ చరిత్రనుబట్టి నాట్య సాహిత్యముతో చక్కని పరిచయము ఏర్పడుతుంది. (ప్రందామ్మిదవ శతాబ్ది నడుమ వంగదేశములో అప్పటి దేశీయ సామాజిక పరిస్థితులను దృష్టిలో పెట్టుకొని మొట్టమొదటి నాట్యాంధోళనకు పునాది పడింది. ముఖ్యముగా అప్పటి సామంత రాజుల రంగుల రాట్నమువంటి భావ విప్లవమును బట్టి ఆ ఆంధోళన వికాసమూ ప్రసారమూ సాగింది. గాథనిద్ర తర్వాత జాతికి జాతీయతామోహము భగ్గుమైన కాలము అదే అని చెప్పవచ్చును.

ఆ సమయమందే మహాకవి మైకేల్ మధుసూదనదత్తు ఆధ్యాత్మిక ముక్తి వాదానికి సంపూర్ణశక్తిని చేకూర్చాలని కావ్య నాట్య సాహిత్య క్షేత్రమున భావ విప్లవమనే బాదాన్ని సంధించి నిరంకుశమైన భావ వాద లక్ష్యేన్ని ఆమోఘముగా భేదించేవాడు. అయినా ఆ భావ విప్లవము అప్పటి జనుల మానసచైతన్యానికి ఆధ్యాత్మికముక్తి అనే మంత్రాన్ని ఉపదేశించగలిగిందేకాని, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము కేంద్రముగా చేసి భారత జాతిని సామాజికముగా, వ్యవహారికముగా ఆదురాజ్ఞలలో పెట్టలేకపోయింది. నిజానికి ఈ ముక్తి మంత్రానికి మొట్టమొదటి ఉద్ఘాత బింకించంద్రబాబే అని చెప్పవచ్చు. ఆ దృష్టితోనే భగవద్గీతకూ భాగవత శ్రీకృష్ణ చరిత్రకూ భాష్యము వ్రాసి సార్థకమైన భాష్యరూపమైనది. ఆధ్యాత్మిక చింతనవల్ల భావ విప్లవము అతి విశాలమై భరతవర్ష సమాజానికి ఏ విధముగాను పేలు చేయలేదు కాని బాండ్లదేశమందు మాత్రము సాహిత్య క్షేత్రమున రవీంద్రుడూ, ఆధ్యాత్మిక క్షేత్రమున వివేకానందుడూ మొదలైనవారిలో ఆ బింకించబాబు భాష్యము ఎంతో ప్రతిబింబించడము సత్యమౌచుకాదు. వైష్ణవ భావ వాదుల ఆదర్శానికి ఉత్తరాధికారీ, నటగురువూ అయిన గిరీశచంద్రులనూ, ఆ తర్వాత నాట్యవార్య శిరకుమారులనూ శ్రీ కామకృష్ణ దేవుని గాదేయ శ్రద్ధాభక్తి కాబోలు బింకించబాబు భాష్యానికి ప్రతిరూపముగా భావించింది. పెరిగిన చక్కని తోట ఎరిగిపోయినదన్న మనోవ్యధతోనే గిరీశ నాట్యయుగానికి తొ

వారిది. కాని దాదాపు ఆ యుగములోనే మరల స్వతంత్రభిమానము గల 'అలఘీర్' రంగస్థలమున ప్రత్యక్షమయింది.

(గీతకుడా, శిరకుమారుడూ ఇద్దరూ నాట్యరంగమున యుగోత్తరరైన ప్రతిభావంతులు. యుగంధరులైన వీరిద్దరి ప్రతిభలనూ మూలగతమైన ఐక్యమున్నప్పటికీ అనేకాంశాలలో గుఱగితమైన భేదము లేకపోలేదు. ఒకరికి భావనూ, మరొకరికి భావనా, ఒకరికి ప్రేరణా, మరొకరికి ద్యోతనా ప్రధానము.

నాట్యమందు అవసరాన్నిబట్టి అభినయములో ఆవేశతరంగాలను సృష్టించడము గీతకు ప్రతిభలోని ఓశేషము. నాటకమందలి విషయ వస్తువును సంపూర్ణముగా ఆవగహన చేసుకొని ఆ పాత్ర చరిత్రను అభినయములో బుద్ధి దీప్తిముగా వెదజల్లడము శిరకుమారు విశిష్టత. నాటకము పౌరాణికముకానీ, చారిత్రికముకానీ, సాంఘికముగానీ ఆయన అభినయ ప్రత్యేకతకు, దైవి శక్తికి లదులు మానుషీశక్తి బలిష్ఠమైనదని స్పష్టమగుతుంది.

(నాట్యాభినయముగాక తక్కిన పేరు పేరు శిల్పముల సృష్టిలో చిన్నపి పెద్దపి కొన్ని పద్ధతులు రూపొంది తన్నవి. కాని అభినయ శిల్పాన్ని గూర్చి రసవిచారణ చెయ్యడములో అటువంటి నిర్దిష్టమైన మధ్యస్థము విలువ ఎదీ లేదు. సూక్ష్మత సూక్ష్మమైన స్వరసరికి శ్రోతల అంతరికరణానికి బాగా తగిలి ఒకప్పుడు ఆశరిరమైన షష్పచలదన మవాసన వంటి ఆనందరీతి విలాసమునూ, ఒకప్పుడు తెదిరిపోయిన చిత్రమును ముందుకు తోపే ఏదో ఒక విధమైన అనుభవమునూ కలిగిస్తుంది. అభినయములోని విచిత్రమైన ఆ స్వర గ్రామము ఇప్పటికీ ప్రత్యక్షముగా ఇండ్రీయ గ్రాహ్యము కాదు. అయినా శిరకుమారబాలు పరోక్షముగా ఆ స్వర, రయ, మానమును ఏదో ఒక విధముగా ప్రదర్శించేవాడనడము సత్యము. ఈ నడిమ ప్రణాళికెనము మారింది. నామాణికముగా రాజకీయముగా నైతికముగా ఆలోచించే పద్ధతులు మాడిపోయినవి. అందువల్ల ఒకప్పుడు రంగస్థలాన సూర్యుడుగా ప్రకాశించిన 'రొమాంటిక్ హీరో' క్రమేపీ వెలవెల పోయి, వెన్నెలలాగున కీటించిపోయి గీతకుమారుతోనే అంతరించిపోయాడు.)

శ్రీరంగమ రంగస్థలాన నవాబు నాటకము ప్రదర్శించినప్పుడు అరిగిన పంగళ

ఒకటి నందర్బాన్నిబట్టి ఇక్కడ ఉవాహించడము మంచిది. శిరబాబు విశ్వనాథ బాబు బుజాన చేయిచేసి, నవాన్న నాటకములోని ప్రధాన సముద్ధానకేసి వేలెత్తి చూపుతూ పరచ్యాసగా “వికూ? చూడు. వాడే మన చాళి. జ్ఞప్తికి రాలేదా నీకు?” అని అన్న మాటలు నా చెవివి పద్దవి. నవాన్ననాటకములోని ప్రధాన సముద్ధారు పాత్ర అతనికి ఏ చాళిని జ్ఞప్తికి తెచ్చాడో అది అతనికి తెలియాలి. కాని అక్షణిక విప్రాంతిలోనే పరోక్షముగా శ్రీరామచంద్రుడు ఒక గుహక చందాల రూపములో ఉన్న ఒక రజకుని పాత్రలో ధమ్యడు కాగోరుతున్నాడని నాకు ప్రత్యక్షముగా అనుభవము అయింది. శిర్పిని అంఘనావేయిములోనూ, అతడు ఒక సమన్వయము చూపించాడు. శ్రీరంగము రంగస్థలాన నవాన్న నాటకము ప్రదర్శించిన కొన్నేండ్ల తర్వాత శిరబాబు తులసే లోహిడి రచించిన ‘దుఃఖీక యాత్ర’ అనే నాటకాన్ని ప్రదర్శించాడు. ఆ నాటకములో అతడు అంతగా దిగజాలిపోలేదు. ప్రజాసురంజనకు అలవాటుపడిన అయోధ్యాధిపతి శ్రీరాముమా ధిల్లీకర్మదైన అలంగేరు పక్షిమూ ప్రజాసమూహముతో కలిసి ఆ రోజున ఏక పంక్తి ఖోజనానికి పేరుపడిపోవడమే గొప్పదనియు. ఆ తర్వాత సూర్యుడు పడమటి కొండకు చేరాడు. రాగరంజితమైన పశ్చిమాకాశం మా వారసత్వము లోకి వచ్చింది. అక్కడనే కొత్తగా నవాట్య రంగము వెలసింది. ధిల్లీమయూర సింహాసనము వదిలిపెట్టి విశాలమైదానములో సమాజానికి .. మత్తెక్కిన ఒక సైపికుని అంగీకారానికి నడుమ నవాట్యరంగము కొత్తగా విలసిల్లింది. వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము నుండి సమష్టి చైతన్యానికి చేరడానికి అదే తరుణము అని ద్వితీయ మహాసంగ్రామ నాటకములోని గర్వాంకుమండే సూచన ఏర్పడింది. అది ఒక యుగసంధితరుణము.

సామ్రాజ్యవాదకత్తికి విరుద్ధముగా ఆపియాఖండమంతటా ప్రబలిన ప్రజా స్వామ్యముమీదకూడా ఖాతీయులకు మోజు తగ్గింది. సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము తప్ప ఏ షరతులన్న ప్రభుత్వమూ పనికిరాదని స్థిరపడ్డది. ఉభయ-క్షేం పెద్ద పెద్ద నాయకులూ ఎడతెగకుండా జరిపిన రాక సంఘాషణలు చురకల్లి పులిగోరై నల్లు ముగిసినవి. సామ్రాజ్యవాది అయిన అంగ్ల ప్రభుత్వముతో సంపర్కము పనికిరాదని కోటానుకోట్ల ఖాతీయులనోట ‘క్విట్ ఇండియా’ అనే వినాదము చాళిచలా మారు

మోగింది. చిట్టచివరకు గాంధీమహాత్ముడు వదలిందిన 'చావో బదుకో' అనే మంత్రమే భారతీయులకు యావన్ముందికి గాయత్రీమంత్రమయింది.

1942 ఆగస్టులో భారతదేశమంతటా ప్రజాస్వామ్యము ప్రారంభమయింది. అయినా సామ్రాజ్యవాది అయిన బ్రిటిషు ప్రభుత్వము ప్రాజాంతిక ప్రయత్నముగా భారతదేశమును వలస రాజ్యముగా తమ ఆధీనములో ఉంచుకోవాలనే స్వార్థముతో భారతదేశముపై సమస్త హింసా దౌర్జన్యాలతో విరుచుకుపడ్డది. రాజ్యాంగ సమ్మతముగా దేశపక్షపాత జరిగి స్వాతంత్ర్యము వచ్చింది. కాంనేమి అభిశాపములాగు వచ్చిన ఈ స్వాతంత్ర్యముతో దేశములో అల్లరులు చెందేగినవి. మత దురభిమానముతో ప్రజలు మహామోరముగా ఒకరినొకరు చంపుకొని, రక్తపాతము లేకుండా వచ్చిన ఈ స్వాతంత్ర్యానికి పాపపరిహారము చెల్లించారు. రక్తక్షయానికి కారకమైన ఈ చరిత్రారంభకాలమే నవాన్న నాటకరచనా కాలము.)

(ఒకవైపు వివిధమైన స్వాతంత్ర్య సంగ్రామమున ఆత్మబలిదానము చేయడానికి లక్షపలక్షలు భారతీయులు బారులు దీరి నిలబడినట్టే మరొకవంక సామ్రాజ్యవాదుల రెక్కల నీడలో హాయిగా పోషణ పొందుతూ, స్వార్థపరులైన గుత్తవ్యాపారులూ, బ్రిటి బజారులో నిత్యావసరమైన సరుకులు దాచి ఉంచుట పెంచి ధబ్బు నిల్వచేసుకొనే వర్తకులూ, అభివృద్ధి నిరోధక శక్తులతో చేయిగలిపి దేశ ప్రజల రక్తాన్ని పీల్చి పిప్పిచేశారు. దీన్నిగూర్చే శరళ్యుండ్రబాబు తన బాషలో "గోవుల మాంసమెత్తిన బండిని లాక్కొనిపోయే ఎద్దులు ఆ గోవులజాతివే" అని చెప్పారు.

స్వధర్మ రక్షణకై ఆత్మబలి సాగిన వేదికి మీదుగానే సంఘద్రోహులైన ఈ నరసింహుల శృణానోల్లాసమే బాంగ్లాదేశానికి నరవనాశము తెచ్చిపెట్టింది. భూస్వాములు రైతులను భూమి తిండి లేని ఖిషకులుగా మార్చివేశారు. సహింస శక్యముగాని నిరంకుశ శాసనాల శోషణవల్ల బాంగ్లాదేశములోని గ్రామీణుల జీవనము అమూలాగ్రము తలక్రిందులైపోయింది. కాలాంధకారములాగున మహాజైవము దేశమంతటా వ్యాపించింది. చేదల గాలితో ముందుకు సాగిన ఆదామశేతువూ, దానివెనక తిండిలేని నిరుపేదల ఆకలి యాత్రలూ, ఆ వెనుక శృణాన

రోదన ధ్వనులూ పట్టణాల రాజవీధులలో నందులలో గొందులలో ప్రవక్షిణాలు చేస్తూ తిరగసాగినవి. ఎన్ని లక్షల ప్రాణాలనో బొట్టబెట్టుకొన్న హెరమైన ఈ మహా జైమేతిహాసము భారత చరిత్రలో మాసిపోని కళంకాధ్యాయము. (దారి తెన్నూ లేక ఆ మహాజైమములో ఆకలిగొన్న ప్రజలు విస్పహాయులై బాటలలో బయళ్ళలో గుంపులు గుంపులుగా మృత్యువుపాలై నారు. కాని నిస్స మంటలు కురిసిన ఆగస్టు ఉద్యమములో భారతీయులు నీరుకై మృత్యువును ప్రతిఘటించి నిలవగలిగినారు.)

జాతీయ జీవనానికి వెలుగు నీడల సందిక్షణమది. ఆ సమయమందే ఆభ్యుదయ రచయితలూ, శిల్పిలూ, నటులూ సమావేశమై సాంస్కృతికోద్యమము తల పెట్టారు. చిరన పాఠన రచనాదులలో జాతీయ సంగీతములో సంస్కృతిని ప్రవేశ పెట్టడమేకాక, జాతీయ జీవనానికి ప్రతిరూపములైన నాటకాలు రచించి, ప్రదర్శించి జనసామాన్యములో దేశమునూ జాతిచరిత్రనూ ప్రచారము చేయడానికి ముఖ్యముగా పూనుకోవాలని ఉత్సాహవంతులైన సభ్యులకు గట్టిగా తట్టింది. నేనూ ఆ సంఘములో సభ్యుడనని చెప్పనక్కరలేదు. అది మనసులో పెట్టుకొనే నా కర్తవ్యాన్ని నెరవేర్చుకోవడము కోసము మొట్టమొదట “ఆగున్” అనే నాటకాన్నీ, దాని తర్వాత ‘డాస్ బంద్’ అనే నాటకాన్నీ ఆ తర్వాత ఈనవాన్నీ నాటకాన్ని రచించాను.

అప్పటి సమాజాన్నిబట్టి చూస్తే “ఆగున్” అనేది పరీక్షార్థము వ్రాసిన చిన్న నాటిక. కొద్దిమంది శిల్పుల సహకారముతో తేలికగా కొన్నిసార్లు ఆ నాటకాన్ని ప్రదర్శించడము జరిగింది. కాని పాత్ర నిర్ణయము చేసేటప్పుడు వాడుక తెలిసిన వారూ, వేషధారత దక్షులూ అయిన కొందరు శిల్పులు అనసరమని అనుభవము వల్ల తెలిసికొన్నాను. విస్ఫందేహముగా శిల్పి కుళలుదే కావచ్చు. కాని రంగస్థలాన అభినయించేటప్పుడు మామూలుగా ఆ కౌశలము చూపలేకపోవచ్చు.

రెండవ ప్రపంచ సంగ్రామాన్నిబట్టి, మహాజైమమూ, మహామూరివంటి అసి దైవికములైన దుర్బలనలను బట్టి స్వాతంత్ర్యోద్యమ స్ఫూర్తావము గతి పూర్తిగా మారిపోయి ఒక ముగింపు ఘట్టాన్ని చేరడానికి ముందుకు సాగింది. అసలు సమస్య ఎటువంటి విరాడ్రూపముగా కనబడినా, సంఘటిల్లిన కొన్ని అనర్థాలలో మానవ హస్తము ఏదీ లేదని తోచింది. చైతన్యమూ, వివేచనా కల మనస్సులుకూడా కళ్ల

మిరుమిట్లుగొల్పే వైకుంఠభృమలో పడి గిర్రన తిరగసాగినవి. చిట్టచివరకు అటు వంటి దుస్సవయములోనే “జవాన్ బండ్” నాటకంవల్ల కలిగిన సూచనలనుబట్టి, దేశము కోసము ప్రాచార్యులైన వేలకొలది ప్రత్యక్ష దుర్గంకు జన్మభూమి అయిన మేడిపూరు జిల్లా “బ్యాక్ గ్రౌండు” గా నముద్దారు వాగ్ములముతో నవాన్న నాటక వ్రాయడానికి కూర్చున్నాను. మోక్షముకోసిన పరాస్థాండలు కళ్ళకు దుస్సవయముగా తోచిన బంగారు దాన్యము (సోనార్ దాన్) ప్రధాన నముద్దారు కళ్ళలో మందారపుష్పాకృతితో ప్రకాశించింది. భావాలనే దుర్దమ నుకల్పాన్ని చాటుతూనే అతడు చావడానికి అంగీకరించేను. ఎన్నో పాత్రలతో కూడుకొన్న ఈ నాటకము నాలుగు మాసాలు విడుదలకుండా అభ్యాసముచేసిన తర్వాత మొత్తము మీద ప్రదర్శించవచ్చునని తోచింది.)

(కిరాయి రంగస్థలాల తోడ్పాటు ఏమీ ఉండదనే సంగతి చెప్పి లాభము లేదు. ఆ ప్రస్తావన వచ్చింది కనుక ఒక విషయము చెప్పక తప్పదు. శ్రీరంగమము లోని విశ్వనాథ భావాలే చూపిన బంధువాత్సల్యము మరిచిపోలేదు. ‘పీపిల్లు రిలీఫు కమిటీ’ ప్రారంభోత్సవ సమయాన శ్రీ రంగమ నాటకశాలలో మేము మా నవాన్న నాటకాన్ని విజయవంతముగా ఏడురాత్రులు ప్రదర్శించాము. భౌతిక గణ నాట్య సమయము పని వారి విసుగులేని ప్రయత్నముతో కలకత్తాలోని వేరువేరు నాటకశాలల్లో, పార్కుల్లో అద్దే అవిభక్త వంగదేశములోని వేరువేరు జిల్లాల్లోనూ నవాన్ననాటకము ప్రదర్శించడము జరిగింది. ఆ ప్రదర్శనాలన్నీ సఫలము కావడము వల్ల నాకూ ఏ కొంచెమో ప్రశస్తి లభించింది. ఇప్పుడు సుప్రభాతము. నిశాంశవేళ కోరిన కోరిక తీరకపోలేదు. కాని గొప్పదైన ఓస సాంఘిక జీవనాన్ని ఆ నాటక విశాదము నల్లని నీడ మన సాంస్కృతిక జీవనము మీద ఆర్ద్రపడి ఉన్నది. శిల్పమూ శిల్పాలూ కూడా దిగ్భ్రమిలో పడినారు. సాంస్కృతికముగా నమ న్యయమూ అన్వేషణమూ ఎంతో అవసరమైనా మన మింతవరకూ సరియైన దృక్పథము కనుక్కోలేము) (ఈ పీఠ తనే వాయిదాకొనేవాడు నిచ్చివాడు కాని గుడ్డివాడు మాత్రము కాదు. గురువును నమ్మే ఈ దేశములో అన్వేషణనివృత్తు జ్ఞానాంజనముపెట్టే పుడక నిదానమూ, తత్వసమాచారమూ లోజుకు ఒక మూలైనా వల్లవేస్తాము. ఎందుకు వల్లవేస్తాము? మంత్రోచ్ఛారణ చేసేటప్పుడు కూడా మనము గుడ్డివాళ్ళము.

మనకు రాత్రి వగలా లేదు. కాని ఈ మాట గుడ్డివానికి చెల్లుతుంది కాని మరణమున్న మనుష్యుడు కళ్లు ఉండికూడా ఆ విషయములో సంశయ పడడానికి కారణము లేదు. కొత్త విలువలు మడిపు వేసేటప్పుడు సహజ వివేకాన్ని దుర్వినియోగము చేసిన నేరానికి క్షేణ ప్రపంచ దృష్టిలో మన ప్రాణవస్తువనే బంగరానికి చిర కాలము విలువ తక్కువగానే ఉంటుంది. శిల్ప సంస్కృతిలో, విశేషించి నాట్యరంగాన నిజమైన సాఫల్యము ఎప్పుడూ వెనకబడే ఉంటుంది. వందలాది రాత్రుల్ల గౌరవముతో చేపిర హేషణ అంతా ఎడతెగచి అమావాస్య కారుకటిలో కలిపిపోతుంది. (అందువల్ల బొత్తిగా తరుణము మించిపోయిన జాగ్రత్త పడదము మనకు అవసరము. అందుకు జ్ఞానముగలవారు తెలియనట్లుండే వ్యక్తిబుద్ధిమాని కర్మమార్గాన ముందు నడవాలి. అజ్ఞానులు జ్ఞానవంతులు కావాలి. జ్ఞానులు ప్రబుద్ధులు కావాలి.

ఎంతో గొప్పదైన సామాజిక జీవనరంగమున సాంస్కృతిక జీవనమువల్ల వాస్తవముగా ఎన్నో కొత్త కొత్త సమస్యలు తరుచు రేకెత్తవచ్చును. ఆ వాస్తవ సత్యాలు సర్వ సమ్మతమగునట్లు మార్చడానికి భావవిప్లవముతో మంచి సాధన చేయాలి. ఆ సాధన కుడితో ఉద్దేశించిన శిల్పానికి ఆలోచన తునికతో ఆకర్షణీయముగా చక్కని రూపురేఖలు తీర్చిదిద్దాలి. మనస్సుకూ ప్రాణానికి సమన్వయము సాధింపలేకుంటే ఆ రూపానికి కళ్లు ఏర్పరచదము విచిత్రకారుని హస్తానికి సాద్యము కాదు.

ఈ కాలమున శిల్ప కళలోని ప్రేమాప్రేమల అనుభవము సత్యముగాక కొంత వాస్తవమూ కొంత నటనా అయితే స్వప్నములోని జ్ఞాన విజ్ఞాన సంక్రమణ రేఖా నిరూపితమైతే శిల్ప క్షేత్రమున సరియైన దృక్పథము లభింపదు. వార్తా సాహిత్యములో ఒక చిత్రమున్నది. కుక్క మనిషిని కరచించనే కబురు వార్త కాదు. మనిషి కుక్కను కరచాడనేదే చమత్కార గుఱమువల్ల వార్త అవుతున్నది. వార్తా సాహిత్యమందు రసవిచారణకున్న ఈ విలువే, అభినయముతో ఆంగికమునకూ, నాటకములోని వస్తువునకూ, ప్రయోగములోని శిల్ప కళాకౌశలానికి విద్దేశించినట్లయితే, నాటక భవిష్యత్తును గూర్చి బాగా సంశయపడవలసి

వస్తుంది. కన్ను చెదిరే రంగు, కన్ను పొడిచేకాంతి, అంతస్సారములేవి చూడరాని ప్రదర్శనమూ, క్షీణించిపోయిన జాతి చైతన్యానికి ప్రతిబింబములని నా విశ్వయము.

గతించినదానికై విచారపడడము అసంగతము. అంగణాల్లో ప్రాంగణాల్లో చక్కని కొత్తకొత్త నాటకాలు ప్రదర్శించడమే ఇప్పుడావశ్యకము. ఇప్పుడు బాంగ్లాదేశములో మూడు వేలకుపైగా ఉన్న నాట్యసంస్థలన్నీ సమిష్టిగా చూపుతున్న ఆవేశోత్సాహాలు నాటక భవిష్యత్తుకు శుభసూచన మాత్రమే. ఎన్నో బాధలూ విపత్తులూ ఉన్న వలె రెండేండ్లకాఁములోనూ, నాటక ప్రయోగానికి పెళ్ళినపుడు నాకు స్వచ్ఛందమైన విశాల ప్రదేశము లభించింది. కాని ఇప్పటి వంగదేశములో మంచి అవకాశమూ, అవసరమూ ఉన్నప్పుడు ఉత్సవాంగణము వెదికినా కనబడడము లేదు. నేను అంగణమును గుర్తించలేదు. అంగణము నన్ను గుర్తించలేదు ఎమో ఎవరెరుగుదురు?

పీఠిక పెంచడమువల్ల లాభంలేదు....అవసరమూ, బాధ్యతా గుర్తించే మొత్తంమీద నా మనస్సుకు మంచిదని తోచిన దానిని విష్కంభముగా మీముండంచాను. విస్తరము కొంచెము ఏదైనా ఉంటే క్షమించండి అని సామాన్య పాఠకులను వేడుకొంటున్నాను. (సుసీలరత్న ప్రయత్నము లేకుంటే నవాన్న నాటకానికి ఈ నాదగో ముద్రణము అయ్యేదే కాదు. కాబట్టి ఆయనకు ధన్యవాదము లర్పిస్తూ ఈ భూమికను ముగిస్తున్నాను.

బి జ న భట్టాచార్య

పాత్రలు

ప్రధాన సమాధ్యార్	అమీన్‌పూర్‌లోని ముసలి రైతు
కుంజ సమాధ్యార్	ప్రధాను తమ్ముడి కొడుకు
విరంజన సమాధ్యార్	కుంజ తమ్ముడు
మాఱన్	కుంజ కొడుకు
దయార్ మండర్	పొరుగు రైతు
హరూదత్తు	వడ్డీ వ్యాపారి
కాశీధన్ దాదా	వియ్యపు వ్త్తుకుడు
రాజీవ్	కాశీధను గుమస్తా
చందర	ఒకరైతు
యుదిష్ఠర్	విప్లవకారుడు
ఇద్దరు పోబోగ్రాఫరులు	వార్తాపత్రికా ప్రతినిధులు
మొదటి పెద్ద మనిషి	వియ్యము కొనవచ్చినవాడు
ఐరకర్త	ఇంటి పెద్ద
ముసలి దికారి	—
చారిత్రవాడు	—
పోలీసు యిన్‌స్పెక్టర్	—
డాక్టరు	—
దిగ్గంబరు	—
ఫక్రీర్	—
వంచానని	ప్రధాను భార్య
రాధిక	కుంజ భార్య
ఎనోడిని	విరంజను భార్య
ఘోర్ఖా	—
విప్రుగత్తె	—
బాంగ్లా మెదోనా	—

పెద్దమనిషి, నిర్మలబాలు, టోబ్, దికారి, హరూదత్తు బావమరిది, కాని ప్లేవిర్, రోగులు, భృత్యులు, చందర్ కూతుళ్లు, విరకతు, రైతులు, తిండిలేని జనం మొదలైన వారు.

ప్రథమాంకము — మొదటి రంగం

[వగలు వెళ్ళిపోయింది. చరాచరాలను కప్పివేసి దౌర్భాగ్యపు పల్లెమీదికి దిగి వచ్చింది రాత్రి. రంగస్థల మంతటా దట్టమైన పీకటి చూరాన ఎత్తైన ఎర్రని భూమి. మనక వెలుగులో తాజేలు దిప్పలాటి పీఠభూమిమీద ముగ్గురు నలుగురు మనుష్యులు రాకపోకలు చేస్తూ కనబడుతుంటారు. ఇద్దరు వ్యక్తులు భయపడుతూ జాగ్రత్తగా రంగస్థలమీదికి వచ్చి తమలో తాము ఏవో గుసగుసలాడి వెళ్ళిపోతారు. తర్వాత కొంచెం సేపటికి మళ్లీ ఎవరో ముగ్గురందరు వచ్చి గుసగుసలాడి వెళ్ళి పోతారు. మనుష్యుల నీడలు చేతులూ కాళ్ళూ ఆడించడాన్నిబట్టి గట్టిగా మాట్లాడకపోవడాన్నిబట్టి ఏదో భయంకరమైన కుట్ర వాళ్ళ నడమ జరుగుతున్నట్లు తోస్తుంది. హఠాత్తుగా ఏదో తగలబడి ఎత్తైన చోటు మరింత ఎర్రబడిపోతుంది. పైకి పోతున్న పొగలతో బూడిచా, నిప్పు రివ్వలూ ఎగిసిపోతాయి. మంటల వెలుగులో పీఠభూమిమీద ఉన్న మనుష్యులు ఇప్పుడు స్పష్టంగా కనిపిస్తారు. నల్లగా, బలంగా ఉన్న ఇద్దరు వ్యక్తులు-ఒకడు బాగా వయసు మీరిన వాడు. ఇంకొకడు ముప్పై, ముప్పైరెండేళ్ల వయసువాడు. వాళ్ళ ఒంటిమీద బట్టలేవీ లేవు. మోకాళ్ళ దాకా ఒక బట్టను చుట్టబెట్టుకొని చేత్తో లాఠీలు పట్టుకొని ఆషాఢముతో బుజం కండరాలు పొంగిస్తూ కనబడతారు.]

ప్రవాసు : (చేయెత్తి ఎర్రని పీఠభూమికిపే చూపిస్తూ) ఇదంతా కొంతసేపు అవగానే....కొంతసేపైన తర్వాత వగలు వస్తుంది దాని ఎన్నిక జరుగుతుంది. ఆ మాట మన శ్రీపతి, భూపతి చెప్పి వెళ్ళారురా కుంజా! ఒరే కుంజా, అటుకేపి కట్ల విప్పి చూడు-అటువంటి సౌందర్యము, ఆ భయంకర సౌందర్యము కల్గెత్తి చూడరా! (జారిగా, నిర్లక్ష్యంగా నవ్వి) ఈ మూడు పౌజకల దాన్యం నా కంటావా

నువ్వు! జీవితం అర్పించకుంటే శాంతి లేదు. ఆ శాంతి సంగతి నీకు వట్టదూ తట్టదూ. ఒరే కుంజా! నేను ప్రాణం అర్పిస్తాను. రా! శత్రువుల నోట్లో దమ్ము కొట్టి ప్రాణాలు దారపోస్తాను రా కుంజా! మన శ్రీపతి భూపతి.....

[నేపథ్యంలో వెదురు కర్రలతో కొట్టుకొంటున్న చప్పుడు]

కుంజ : (నోటిమీద చూపుడు వేలు మోపి) మాట్లాడకు!

అలికిడి మరి లేదు. అది - అదీ.....

ప్రధాను : పద పద కుంజా మనం ముందుకు వెళ్దాం పద.

కుంజ : ముందుకు వెళ్దామా! వెరినాదా! నీ బుర్ర పాదై నట్లుంది.

ప్రధాను : నా బుర్ర పాదయిందా!

కుంజ : కాక మరేమిటి! (నేపథ్యంలో కర్రలతో కొట్టుకొంటున్న చప్పుడు) అదుగో, అటుకేసి విను, అవును. అదుగో మళ్ళా కొట్టుకొంటున్న చప్పుడు.

ప్రధాను : మళ్ళా! మళ్ళా! వాళ్లు ఎంతమంది ఉంటారంటావు?

కుంజ : ఎంత మంది ఉన్నారో ఎట్లా చెప్పగలం! ఎంతమందో?

ప్రధాను : అయితే పద! ఎకాయకివి వెళ్ళి వాళ్ళను చుట్టుముట్టేద్దాం! పద. ఆ కేకలన్నీ వాళ్ళవే.

కుంజ : కాదు. అట్లా కాదు. అదుగో మళ్ళా అదే. పద : పారిపోదాం.

ప్రధాను : పారిపోవడమా! పారిపోదామంటావా! నువ్వు....నువ్వు.....

కుంజ : వట్టినే తెలిసికొన్నందువల్ల లాభమేమిటి? పద. ఆ అడవిలోకి పరుగెత్తపోదాం పద.

ప్రధాను : (ఏడ్చు గొంతుతో) అబ్బా! నా గుండె మండిపోతున్నది. ఒరే కుంజా! నా గుండె

కుంజ : నీ గురించే నా గుండెలో మహాజ్వాల. నీ గురించే తెలిపిందా? మహాజ్వాల.

(అని ప్రధానుని చేతితో వట్టుకుని లాగుతూ యిద్దరూ వెళ్ళిపోతారు. తద ఐదుతన్న కాళ్ళతో వినోదిని ప్రవేశిస్తుంది.)

విన్ : (తెరియని దానిలాగు) అమ్మో! ఇదేదో ఆపద వచ్చి పడిందే. ఇప్పు డెక్కడికి వెళ్ళాలి? (గదిగది వెళ్ళిపోతుంది. తడదాటుగా నిరంజన్ ప్రవేశిస్తాడు).

నిరంజన్ : (పైన దిట్టేసి లేకుండా రోజుతూ) అందువల్లనే ఇదేదో మహా ప్రమాదం (గది గది వెళ్ళిపోతాడు.)

పంచానని : (లాతీ మోపి తొందరగా నడుస్తూ) లేదు. సిగ్గు, గౌరవమూ మరి ఉండదు. సిగ్గులేదు, గౌరవమూ లేదు. ఔను. ఉండదిక. (తొందరగా వెళ్ళిపోతుంది.)

[తల విరబోసుకొని పగురుస్తూ రంగస్థలంమీద నుంచి దాకి దగ్గరకు గదిగది వెళ్ళిపోతుంది. సంజయ్ గోధూళి వెలుతురులాగు పీతభూమి ఎరుపు క్రమేపి విషణ్ణమైపోతుంటుంది. దూరాన్నుంచి శంఖధ్వని వినవస్తుంది. చీకటిగా ఉన్న రంగస్థలంమీదనుంచి కొన్ని క్షణాలపాటు చాలామంది నడుస్తున్న చప్పుడు వినబడి త్రమంగా దూరమైపోతుంది. కుంజ ప్రవేశిస్తాడు.]

కుంజ : (కాలితో నేలను తట్టతూ) పోనీ..... వెళ్ళిపోయారు. రండి. మీరందరూ ఇటు రండి.

ప్రధాను : (ప్రవేశించి మణికట్టుమీద తగిలిన గాయాన్ని చేతితో కప్పి పట్టుకొని) వెళ్ళిపోయారా? ఊ. వెళ్ళినా మళ్ళీ రావడం ఎంతసేపు?

కుంజ : (ప్రధానుకేసి చూసి) అదేమిటి ఆ నెత్తురు? నిన్నెందుకు గాయ పరిచారు?

ప్రధాను : (నిల్లత్వంగా తగ్గు గొంతతో) ఓహో! ఈ రక్తానికి కింక విలువ. జంతువుల్లాగు, క్యూరమృగాల్లాగు అడవుల్లో, కోనల్లో పాటిపోయి బ్రతికే వాళ్ళం ఈ రక్తంమీద ఇంకా భ్రమ! బాగా అయింది. కుంజా! ఒరే కుంజా! నన్ను ఒదిలి పెట్టెయ్యి. నా గుండె మండిపోతున్నది. అబ్బా! నా గుండె.....

కుంజ : ఎవరికి గుండె మండదు? నా గుండె మంతనంలేదా?

ప్రధాన్: (కోభతో) ఏకా మండితే నేను చెప్పినప్పుడు ముందుకు ఎందుకు పోలేదు? ఎందుకు పోలేదురా ముందుకు నువ్వు? నీ గుండె మండితే మన శ్రీశరీ. భూశరీ

కుంజ: ఇంక ఈ 'శరీర' బాధ నా గుండెనూ ఎంతో చురుమంటున్నది తెలుసా పెద్దనాన్నా! అయినా ఏమి ఆ రెండు పేర్లు మాచి మాటికి నోట తలచు కొంటూ కల్ల కాంతి పొందాలనుకొంటున్నావు. మరి నెనో రోషస్లోపం కాలి చస్తున్నా. ఇదే నీకూ నాకూ తేడా. అయ్యో కల్ల! కల్ల! అగ్నిజ్వాల.....

[లాతీమెపి గబగబ నడుస్తూ పంచానని ప్రవేశిస్తుంది.]

పంచా: (ఆశ్చర్యంతో) దీని కేవో గట్టి ఏర్పాటు చేయాలి. తెలిపిందా కుంజా? గట్టి ఏర్పాటు చేయాలంటే! అరే ఎట్లాంటి సంగతి ఇది? ఏగ్గా, బిడి యమూ చింపుకొని అడవాళ్ళందరూ అడవుల్లోకి పోయి జాములకొద్దీ ఎందుకుందారి? ఏమిటి ఆనలు సంగతి? ఏమిటి చెప్పి? దేశంలో మగవాళ్లు లేరా మరి?

కుంజ: నీవా పెద్దమ్మా!

పంచా: అవును నేనే. ముందు నేను ఆడిగిందానికి జవాబు చెప్పు.

కుంజ: ఏమడుగుతావో అడుగు.

పంచా: మళ్ళా అడగాలా? కనబడటములేదా? తిని కూర్చోలేక ఎందుకి గుడ్డిపోకెళ్ళి? మీ చేతగవికనానికి అడవాళ్లు ఎందుకు ఈ కష్టాలు సహించాలి? ఏమి పాపం చేశారో అడవాళ్లు చెప్పు?

కుంజ: ఏం చెప్పను నేను.

పంచా: ఏం చెప్పతావో చెప్పు!

ప్రధా: సహించడానికి వచ్చావు నువ్వు. సహించు. నోరు మూసుకొని సహించు. ఏ మాటా చెప్పకు. ఏమైనా అన్నావో అధర్మం అవుతుంది. నోరు మూసుకొని

పంచా: అయితే చెప్పేదేమిటి! ఇప్పటికి మూర్ఖాళ్ళనుంచి నేను వదైత్తి మాట్లాడలేదు. ఏమీ అనలేదు తెలుసా? అడవాళ్ళు మేం కాయకష్టం ఎంతైనా

ఏదైనా సహించగలము. అదొక పెద్ద విశేషమేమీ కాదు. కాని ఏగ్గా! లజ్జా! ఈ దేశంలో మొగవాళ్లు మీరు ఆడవాళ్ళకే అలంకారమని చెప్పుకొని గర్వపడతారో ఆ ఏగ్గా, ఆ లజ్జా అన్నిటికంటే గొప్పది, ఆడవాళ్ళ గౌరవం! అయ్యో రామ! ఆడగవద్దా మరి! చెప్పు జవాబు. మాట్లాడవే? చెప్పు (అని కుంజకేపి క్షణం చూపి గబగబ వెళ్ళిపోతుంది.)

కుంజ: (క్షోభిస్తూ) మర్యాద! చూస్తున్నాంగదూ గౌరవం! బ్రతకడమే అమర్యాదై నచోట. ఆడవాళ్ళకు గౌరవం! కాని....కాని.... (అని పెద్ద నిట్టూర్పు విడుస్తాడు.)

ప్రవాసు: అదుగో! మళ్ళీ వచ్చి పడింది ఈ 'కాని'. అన్నిటోనూ ఈ 'కాని' ఒకటి! (హఠాత్తుగా ఆవేశంతో పరుగెత్తిపోయి కుంజ గొంతు పట్టుకొని, ఈ 'కాని' అనేవాన్ని గొంతు నులిమిపారేసి మరి లేకుండా చేసేస్తాను. ఒరే కుంజా! ఒరే, మరి మిగలకుండా....(అని కలియబడతాడు.)

కుంజ: పెద్దనాన్నా! పెద్దనాన్నా! ఏమిటిది? ఏకేమయింది? ఎందు కిట్లా అయిపోతున్నావు? (అని ప్రవాసును ఒక తోపు తోస్తాడు.)

ప్రవా: (క్రిందపడి హఠాత్తుగా మామూలు స్థితికి వచ్చి) అయ్యో! ఏం చేశాను నేను!!

కుంజ: పెద్దనాన్నా! పెద్దనాన్నా!

ప్రవా: ఒరే కుంజా! నా గుండె మండిపోతున్నదిరా! అయ్యో! నా గుండె ఖగ్గున....ఖగ్గున.... (అని వగరుస్తూ కుంజకేపి చూస్తుంటాడు. యుద్ధిపెరుగు ప్రదీప్తాడు.)

యుద్ధి: కుంజా!

కుంజ: (తలెత్తి చూసి) ఓ! తమరా! ఎప్పుడొచ్చారు?

యుద్ధి: ఈ ప్రాంతానికి వచ్చి ఏడురోజు లయింది.

కుంజ: అరే! తొత్తిగా తెలియనేలేదే మాకు!

యధి: అవును. మీకు తెలియకపోవడం సహజమే. ఎందువల్లనంటే నేను ఈ మధ్యనే వచ్చి రెండు సార్లు తిరిగి వెళ్ళాను. మూఠ్టాళ్లక్రితం - అంటే పోయిన బుధవారంనాడు ఒక కాబూలువాలా తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు ఇక్కడనుంచి.

కుంజ: (తల ఊపి) కాబూలువాలా! పొద్దుటపూటగదూ?

యధి: అవును సుమారు తొమ్మిది గంటలప్పుడు (కొంచెం నవ్వి) ఆ కాబూలువాలాను నేనే.

కుంజ: మీరేనా! అల్లా చెప్పండి. (ఆశ్చర్యపోతాడు)

ప్రధా: తమరు.....

యధి: ఒక దుంగమీద కూర్చుని-నువ్వు పొగ తాగుతున్నా వప్పుడు.

కుంజ: అవును. సరిగ్గా చెప్పారు మీరు.

యధి: చూడు. మళ్ళా ఒకరోజు రాత్రి రతనగంజి నుంచి గుర్రంమీద వెనక్కు వెళ్ళిపోయాను నేను.

[కుంజ, ప్రధాను యధిష్ఠిరుకేసి ఆశ్చర్యంగా చూస్తుంటారు]

సరే. అదట్లా ఉండేయండి. ఆ విషయాలన్నీ మీకు తెలియవలసిన అవసరం లేదు. సమయం చాలా తక్కువ రెండు మూడు అత్యవసర విషయాలు మీతో మాట్లాడి నేను వెంటనే వెళ్ళిపోవాలి. అసలు సంగతి ఏమిటంటే, మన కర్తవ్యానికి ఏవేవో అడ్డంకులు కల్పించాలని చూస్తున్నారు కొందరు. వాళ్ళకు ఐదే వచ్చేటట్లు చేయడానికి మనము ఏదో గట్టి ఏర్పాటు వెంటనే చేపి తీరాలి. అంతకన్నా మరో దారి ఏదీ లేదు. మన ఆదర్శం నెరవేరాలంటే ఏదో వ్యవస్థ - అది ఎంత కఠినమైనా ఎంత స్థిరమయిందైనా అవలంబించి తీరాలి. అందుకు ఏ మాత్రం వెనకాడనా మనం ఇక ముందుకు పోలేము. విషయం మనదేనని నే నెరుగుతున్నాను. కాని ఆ విషయం అనాయాసంగా లభించదు. కుంజా! అడుగడుక్కు నెత్తురు దారిపోపి అయినా ఆ విషయాలన్నీని జయించి మనం తీసుకొచ్చి తీరాలి.

ప్రధా: (శిశ్నాహంతో) అందుకే నేను "కుంజా! ముందుకు వెళ్లు. అమారకం అవాళ్ళను చూచుముట్టి స్వేదగొట్టు." అని ఎంతో చెప్పాను. కాని కుంజ

నా మాట వినిపించుకోలేదు. పారిపోయాడు. వట్టినే పారిపోయాడు. ఇప్పుడే గనక మా శ్రీవతి, భూపతి ఉంటేనా (అని దుఃఖంతో పడిపోతాడు.)

కుంజ : (యుద్ధిష్ఠరుతో చాటుగా మెల్లిగా) చివరకు మా పెదనాన్న ఆ ఇద్దరు కొడుకుల దుఃఖముతో పిచ్చివాడై పోయాడు.

యుధి : కాదు. పిచ్చివాడు కాదు. కరంజా ప్రధాను పిచ్చివాడు కాదు. ఇది విశ్చయం. మిథ్యకాదు. ఇప్పుడు మనకు ఇట్టి ఉన్నాడమే అవసరం. ఇది వట్టిపిచ్చి కాదు కుంజా!

ప్రధా : నేను పిచ్చివాణ్ణి కానే కాను.

యుధి : నీవు ప్రధాను పిచ్చివాడంటున్నావు. కాని ఆ పిచ్చి దేనివల్ల వచ్చింది? ఎందుకు వచ్చింది? నీవు చెప్పగలవా? కుంజా! నీవు పొరపాటుపడు తున్నావు. ఇది పిచ్చికాదు. ప్రధాను పిచ్చివాడు కాదు.

కుంజ : మా పెదనాన్న పిచ్చివాడు కాదంటారా?

ప్రధా : (మెల్లిగా) పిచ్చివాణ్ణి నేను! కాను. ఎప్పుడూ పిచ్చివాణ్ణి కాను.

యుధి : మనలో ఉన్న దోషాలనూ, నైచ్యాన్నీ అన్నిటినీ కాల్చివేసి పవిత్రం చేసేది ప్రధాను గుండెలోని మంట. ఆ మంట. ఆ పిచ్చి మనకందరికీ కావాలి ఇప్పుడు.

[నిర్వాంతపడిపోయి కుంజ ఏదో చెప్పాలనుకొంటూనే చెప్పలేకపోతాడు.]

యుధి : (కుంజ రొమ్ము తట్టి) సమయం చాటిపోవచ్చింది. ఇక నేను వెళ్ళిపోతాను. ప్రధానూ, వెళ్ళిపోతాను. మళ్ళీ ఒకమాట వస్తాను. (అని మామూలు ప్రకారం కుడిచేయి గుండెపై పెట్టుకొని, చేతులు పైకెత్తి సెలవు పుచ్చుకొని బయలుదేరుతాడు. కుంజా, ప్రధానూ కొంచెం దూరం యుద్ధిష్ఠరువెంట వెళుతుంటారు. ఇంతలో నేపథ్యంలో పెద్ద గందరగోళం వినిపిస్తుంది. క్రమంగా ఆ గందరగోళం పెరిగిపోతుంది. కుంజా నాలుగువైపుల తేరిపార చూస్తాడు. ప్రధానూ చెవ్వి వింటాడు. నేపథ్యంలో క్రైంతో కొట్టుకొంటున్న చప్పుడు ఎక్కువవుతుంది.)

కుంజ : పెద్దనాన్నా! పెద్దనాన్నా! అడుగో మళ్ళీ (అని తన వెంట రమ్మని చేత్తో పైగచేస్తూ వెళ్ళిపోతాడు.)

ప్రధా : (వెద్దగా నవ్వుతూ) అరుగో! మళ్లా వచ్చారు. ఒరే కుంజ ఈసారి ప్రాణాలు అర్పించక తప్పదురా! అర్పిస్తాను. నా ప్రాణం భారపోసేస్తాను. తప్పదు. ప్రాణం ఇచ్చేస్తాను. (వెళ్లును)

[నేపథ్యంలో గందరగోళం హెచ్చిపోతుంది. వెంటనే లాటీ వట్టుకొని జననమూహాన్ని నడిపిస్తూ పంచానని రంగంలో ప్రవేశిస్తుంది.]

పంచాన : (బిగ్గరగా) పదండి. ముందుకు పదండి. మీరంతా ముందుకు పదండి.

[నేపథ్యంలో జనమంతా కలిపి 'పందేమాతరం' అని తేకలు పెడుతూ కొంత ముందుకు పోతుంది. వెదురులాటీలతో కొట్టుకుంటున్న చప్పుడు వినవస్తుంది. జనం వెనక్కు వస్తుంటారు.]

పంచా : ముందుకు వెళ్ళండి. జనంమీద దూకండి, పొండి, ముందుకు దూకండి.

[మళ్లా కొట్టుకుంటున్న చప్పుడు. జనానికి జనం భయపడి వెనక్కు తిరుగుతారు.]

(దెబ్బతిన్న ఒక వ్యక్తి పరుగెత్తి వచ్చి) ఓయ్ బాబోయ్! అబ్బో! నెత్తురు నెత్తురు! ఓయ్ నాయనోయ్, అమ్మో! ఎంత ఘోరం! (అని అరుస్తూ వెళ్ళిపోతాడు.)

పంచా : ఓహో పిరికిపందల్లా! వెన్నిచ్చి పారిపోతారేం! ఛీ ఛీ. మీరంతా భీరువులు. మగతనంలేదా మీకు! వెనక్కు వస్తారా! మన అమీను పురానికి కళంకం తెస్తారా? వెనక్కు రాకండి. ముందుకు దూకండి. అమీన్పురానికి జయ్. దూకండి ముందుకు.

['పందేమాతరం' అంటూ జనం ముందుకుపోతారు.]

పంచా : శభాష్! శభాష్! ఎప్పుడు పుట్టామో అప్పుడు చావు అనేది ఉన్నదే! భయపడకండి. పిరికిపందలై బతకడం కంటే వీరులై చావడం మంచిది. భయ పడకండి. పదండి ముందుకు! నేనూ నామాటా (అని నేపథ్యంలోకి వెళ్లుతుంది. మళ్లా కొట్టుకుంటున్న చప్పుడు. దెబ్బ తగిలి తల చేత్తో పట్టుకొని మళ్లా ప్రవేశించి) ముందుకు, ముందుకు పదండి (అని అరుస్తూ కిందపడి మాట్లాడలేక ముందుకు

పదమని చేత్తో సైగ చేస్తూ తెలిపి తప్పిపోతుంది. జనమంతా పీఠభూమి కేపి వరుగెత్తుతుంటారు. ఇద్దరు ముగ్గురు రంగస్థలం మీద పడి కాళ్ళూ చేతులూ కదిలిస్తూ ఉంటారు. మందుతున్న కాగడాలు రెండు మూడు నేల మీద పడి ఉంటాయి. కత్తులూ, కర్రలూ మొదలైన ఆయుధాలు అక్కడా, ఇక్కడా చెల్లా చెదరుగా పడి వుంటాయి. తెరలో కొట్లాట గోల తగ్గిపోతుంటుంది. కొంచెం తెలివి వచ్చి పంచానని మెల్లగా మౌనంగా చేయి ముందుకు పొమ్మంటున్నట్లు ఉప్పుతుంటుంది. అప్పటికి కాగడాలు రెండు మూడు పొగలు కక్కుతూ అక్కడక్కడా పడి ఉంటాయి. తెరవాలుతుంది.)

ప్రథమాంకిం — రెండో రంగం

[ఒక పాడుబడుతున్న ఇల్లు. ఒకగది, రెండు వరండాలూ ఉన్న ఆ యింట్లో ప్రధానూ, అతని తమ్ముడి కొడుకులు, కుంజా, నిరంజనులూ, కుంజ భార్య, నిరంజను కొడుకు మాఖనూ, భార్య రాధికా ఉంటున్నారు. ప్రధాను గది వరండామీద కూర్చొని ఉంటాడు. కుంజ భార్య నీళ్ళకడవ భుజానికెత్తుకొని వచ్చి ఇంట్లోకి వెళ్ళిపోతుంది. మళ్ళా కొంచెంసేపటికి చంకన ఒక పాతకుండా, చేత్తో ఒక బస్తానంచి పట్టుకొనివచ్చి బయట బస్తాపరిచి కుండలోని ధాన్యం బస్తామీద పోసి కాళ్ళతో నలగతొక్కుతూ ఉంటుంది.]

రాధి : వంట కావచ్చింది. నీళ్లు పోసుకో. ఈ కాసిని ధాన్యమే ఉన్నాయి తిండికి ఆధారం. ఎంత జాగ్రత్తగా వాడుతున్నాగాని అయిపోయాయి.

కుంజ : అదేమిటే! అట్లా అంటావు? గడమంచెమీద నల్లజాడీలో పాత ధాన్యం ఇంకా ఉండాలి కదా?

రాధి : (మూతి తిప్పుతూ) ఆ ఇంకా నీ కోసం ఆధాన్యం కూర్చున్నాయి. రోజుకు ఎన్నికేర్ల బియ్యం పడుతున్నాయో ఏ రోజైనా లెక్కవేసి చూశావా?

కుంజ : (కోపంగా) లేదు. లెక్కవెయ్యకుండానే నడుస్తున్నది.

నిరంజ : (అడ్డవచ్చి) ఈ 'లేదు' అనే గోల సంసారంలో నెల ముప్పై రోజులూ ఉండనే ఉంది. మరి ఈవేళ పొద్దున్నే ఆకారణంగా దాదపడి లాభం ఏమిటి? నోరు మూసుకొని వెళ్ళిపో!

కుంజ : ఆ దురుసుతనం చూడు ఒకమారు. మామూలు మాటతో "లేవు. ధాన్యం ఆయిపోయాయి" అని చెబితే సరిపోదూ! ఊహూ! అడవాళ్ళ ఈ సూటిపోటు మాటలు వింటుంటే నాకు అరికాలి మంట నెత్తికొస్తున్నది. బొత్తిగా సహించలేక పోతున్నాను. ఛీ! ఛీ! పనికి సుకవాసి, తిండికి రాకాసి. ఈ అడవాళ్లు....

రాధి : (కోపంతో) అవును. తెగతిని శరీరం ఎంత అందంగా తయారయిందో కనబడడం లేమా? (మూతి తిప్పుకు) మరి మాట్లాడకు. మీ మొగవారి పరువు ప్రతిష్ఠలు నాకు చెప్పకు. తెలిసిందా? మా అడవాళ్ళక్కూడా సిగ్గుచేటు. ఎందుకూ వట్టిపోచికోలు కబుర్లు?

కుంజ : ఓహోహో! ఏమీ సిగ్గులాడిరా ఇల్లాల!! (తాంబూలము ఉమ్ముతాడు.)

రాధిక : (ఒరచూపు చూసి) లెండుకళ్లుపెట్టి చూడలేవు. వెళ్ళిపోతుంది.

ప్రధా : అయ్యో ధాన్యవా! ఊహూ! నాలుగు ధాన్యంగింజల కోసం.....

నిరంజ : (అడ్డం వచ్చి) చాలు. శాంతించు నువ్వు. నీ విచారించడమేమీ బాగాలేదు నాకు. నీ పరితాప వాక్యాలు వినలేక చెవులు గట్లపడున్నాయి.

కుంజ : అవును. అంతా నాశనమైపోయి ఇప్పుడిక ఈ పరితాపమే మిగిలింది నీకు. ఎన్నో ఘనకార్యాలు జరిగిపోయినయి నీవల్ల.

ప్రధా : మూడు నాలుగు ధాన్యంగింజలు కాదు. మూడు మూడు పౌణికల ధాన్యం.

కుంజ : చాలు! కట్టేయి నీ గుర్రాన్ని.

ప్రధా : (గట్టిగా నిట్టూర్పులు విడుస్తాడు.)

నిరంజ : (ప్రధానుతో) చేసిందంతా బాగా ఆలోచించే చేశాడు.

కుంజ : బాగా ఆలోచించడమంటే ? తాను స్వయంగా చేశాడూ, బాధ్యత వహించి పరిమందికి చెప్పి దాన్యం పాడు చేయించాడు.

ప్రధా : (గట్టిగా) ఎవరికీ ఏమీ చెప్పలేదు ఈ ప్రధాను. ఏమీ బలవంతం చెయ్యలేదు.

కుంజ : నీవు స్వయంగా నీ చేత్తో ఇతరుల పొజ్జకల్లోని దాన్యం నష్టపెట్టావని నేను చెప్పడంలేదు. దాన్యం దంచే మరదాకా వెళ్ళి బ్రతిమాలి చెప్పడం బలవంతపెట్టడము కాదా? ఆ తర్వాత.....

నిరంజ : నేను ఎవరినీ బలవంతపెట్టలేదు.

కుంజ : అయితే మంచిదే. నీవు బ్రతిమాలాలేదు. బలవంతపెట్టలేదు. కాని నువ్వు చేసి చూపించి వారికి నేర్పి పెట్టావు.

ప్రధా : అవును నేర్పాను.

నిరంజ : మరి ఆ పని వివేచనతోనే చేశావా ?

ప్రధా : అవును. మంచి వివేచనతో చేశాను. నేనే నేర్పాను అందరికీ—నన్ను ఏమి చేస్తారో చెయ్యండి. పడవను నేనే అటకాయించి ఉంచాను. ఇరవైనాలుగు గంటల నోటీసుతో పడవకెత్తించి మరోచోటికి నేనే పంపేశాను. మీరు ఏమిదలచుకొన్నారో మీరు చేయండి నన్ను. (ప్రధాను అస్థిరుడై పోతాడు.)

కుంజ : (మాట్లాడకని నిరంజను నైగచేసి) నిన్నింక ఎవరూ ఏమీ చేయదలచుకోలేదు. కాని నడమనడమ మీరు ఎందుకో పరితాప పడుతూ మాట్లాడడం వల్లనే ఈ సంగతులన్నీ ఎత్తవలసినవచ్చింది. అయిందేదో అయ్యేపోయింది. ఏమైనా అటువంటి దాన్యం కొన్ని నెలలతర్వాతగాని మళ్ళీ లభించదు దేవుడు అనుగ్రహిస్తే ఏ ఇబ్బంది రాదు. ఏ విపత్తైనా మునపటిలాగు వచ్చినప్పడుగదా మళ్ళీ తిండికి దేవులాట. ఏదీ ? ఇట్లాల్తెక్కడికి పోయింది ? ఒరే మాఖన్ మీ అమ్మను ఒకసారి కేకవెయ్యరా ?

మాణి : మరి అమ్మవచ్చి ఏం చేస్తుందిప్పుడు.

కుంజ : ఏంచేస్తుందో చెప్పాలా నీకు ! మొండివెధవా ? వెళ్లు. తొందరగా పియ్యకరా !

మాణి : సరేలే! వెళుతున్నా. (వెళ్ళిపోతాడు)

కుంజ : చంటివెధవ! నోట్లో చనుబాంబాసన ఇంకా పోలేదు. ఇప్పుడే ఎదురువాదించడం నేర్చాడు. తల్లి వీణ్ణి ఎట్లా చూస్తుందో ఏమో మరి. (వచ్చిన రాధికను చూసి) నీ స్వభావం చూపించి అప్పుడనగా వెళ్ళావు. మూతి ముడుచు కొని కూర్చుంటే అందరికీ కడుపునిండుతుందా చెప్పు.

రాధి : నే నెప్పుడు కోప్పడ్తాను?

కుంజ : ఆ సంగతి కాదులే! (పెల్లిగా అడుగుబడేస్తూ పెద్దగదిలోకి వెళ్ళి) ఏదో మంచెమీద దాచిపెట్టావు ఆ సంగతి.

రాధి : నేనేదో దాచిపెట్టుకొంటే దానివల్ల ఎవరికీ వచ్చేదీలేదు పోయేదీ లేదు.

కుంజ : లేకపోవడం ఏమిటి! బొత్తిగా గోళ్లు గిట్లుకుంటూ ఇంట్లోకూర్చొని ఉంటున్నాను. చూడు ఆదే. నీది. ఆ వస్తువు తెచ్చియ్యాలి నువ్విప్పుడు.

రాధి : (ఊహించి కొంచెం కోపంతో) ఏది? ఏదియ్యాలి?

కుంజ : (కళ్లు మూసుకొని) దాని పేరేమిటి చెప్పా.

రాధి : ఆ-హా, నీ కమాషా చూస్తుంటే మెడకు ఉరిపోసుకోవాలనిపిస్తున్నది.

కుంజ : ఉండు జ్ఞాపకం వస్తున్నది. నీవు నడిచేటప్పుడు - గలగల చప్పు వస్తుంది, అదే. దానిపేరూ ... ఆ జ్ఞాపకం వచ్చింది. నీ కాళ్ళ - అదే.

రాధి : పొంజేయిల జత. అదేనా ?

కుంజ : అవునవును. అదే.

రాధి : ఆమాత్రం నాకు తెలియదనుకున్నావా? ఎప్పటినుంచో అది నీ కళ్లు కుడుతున్నది. నా దగ్గర కొంచెం నాటకమాదావు. పుట్టింటివాళ్లు పెట్టిన వస్తువని అడగడానికి బిడియపడి: చూడు. ప్రేమతో ఆ వస్తువు నాకిచ్చింది మా అమ్మ. అది

నే వివ్వనుగాక ఇవ్వను. అందుకే జాగ్రత్తగా దాచిపెట్టాను. అన్నీ తినేశావు. మిగిలున్నది అదొక్కటే నాకు. అదికూడా మిగలడం చూశేకపోతున్నావు అయ్యో అదృష్టమా?

కుంజ : ఇవ్వనుగాక ఇవ్వననిచెప్పి నీ అదృష్టాన్ని దురదృష్టంగా చేసుకోకు. కుంజ సముద్ధారు ఇంకా బ్రతికే ఉన్నాడు, చచ్చిపోలేదు.

రాధి : మంచిమాటే. అందుకు ఇదే తార్కాణం. ఆదీ నా సౌభాగ్యమే.

కుంజ : అంతేనా అవి! నేను చచ్చిపోతేనే వేచుకున్నా, నీ సౌభాగ్యానికి పుట్టింట్లో ఏ ఇబ్బందీ ఉండదని అనుకుంటున్నావేమో నీవు! అది దప్పక తీరుతుందని ఎందరూ మావులకై పరుగెత్తడమే సుమా? కేవలం ఆశాభంగమే తెలుసా! (అని గబాల్ని ఇంట్లోకి పరుగెత్తి, గుడ్డా గుడుసూ అన్నీ మూటగట్టి బయటికితెచ్చి) మీ పుట్టింటి వాళ్లు చాలా గొప్పవాళ్లని మాటిమాటికీ మాటల్లో, చేష్టల్లో కనబరుస్తుంటావు. ఆ దీమా ఒక్క డెబ్బతో నాశనం చేసేస్తాను. (అని మూట కింద దింపుతాడు. రాధిక వెళ్ళిపోతుంది.)

విరంజ : ఇవన్నీ తీసుకొని ఎక్కడికి వెళ్తావు?

కుంజ : ఇంకెక్కడికీ దుకాణానికి! ఇంట్లోవాళ్ళకు తిండిపెట్టాలిగదా! (అని మూటతో వెళ్ళిపోతాడు.)

ప్రదా : మాఖన్! ఒరే మాఖన్ (అని దగ్గుతూ, తిడుతూ ఇంట్లోకి వెళతాడు.)

విరంజ : ఉమ్మెత్తకాయ! సంసారాన్ని సర్వనాశనం చేశాడు. వెధవ! నేనూ ఇప్పుడే వెళ్ళిపోతాను.

[నీళ్ళకుండ చంకనపెట్టుకొని వినోదిని వస్తుంది]

వినోదిని : ఎక్కడికెళ్తావు?

విరంజ : ఓహో! మరొక వగలాడి వచ్చింది! ఉన్నదంతా అయిపోయింది. ఎక్కడకీ వెళ్ళిపోక చేసేదేముంది?

వినోదిని : అయ్యో! అదేమిటి! నేనేం చేశాను?

నిరంజ : ఏమీ చెయ్యలేదు. ఏమీ చెయ్యలేదు. సరేనా? వెళ్లు. ఇక్కణ్ణుంచి వెళ్లు. నీకు పుణ్యముంటుంది. నాకేమీ బాగాలేదు. ఇప్పుడే నేనూ వెళ్ళిపోతాను.

వినోదిని : అదే అడుగుతున్నాను. ఎక్కడికి వెళ్తావా అని.

నిరంజ : ఎక్కడికి వెళ్ళడమో నాకే ఇంకా నిశ్చయంలేదు. రెండు కళ్ళూ ఎటుచూపిస్తే అటు వెళ్తాను.

వినోదిని : అయ్యో రాత! ఏమిటి మాటలు!

నిరంజ : ఈ సంసారంలో మీతోపాటుఉండి రాత్రింబగళ్ళూ సకమతం కావడంకన్నా మరొకటేముంది? ఈరోజే వెళ్ళిపోతాను నేను.

వినోదిని : అయితే నన్నుకూడా తీసుకపోరామా!

నిరంజ : తాను దూర సందులేదు మెడకొక దోలు అన్నట్లుంది.

వినోదిని : నీకున్న సందు నాకూ ఉంటుంది. నన్నేం మోసుకపోవాలా ఏం?

నిరంజ : ఎక్కడికిపోతావు నీవు? ఎక్కడా నిర్బంధానిక్కూడా నాదీ అనే చోటు లేదు (తలాదిస్తూ వెదిమ విరిచి) ఇప్పటికిక్కడే ఉండు నీవు. ఏదైనా పనో పాటో, కూలో నాలో దొరుకుతుందేమో చూసుకొన్న తర్వాత - అప్పటి సంగతి అప్పుడాలోచించుకోవచ్చు.

వినోదిని : ఒక్కడివే వెళతావా మరి!

నిరంజ : ఒక్కణ్ణికాక జతెవ్వరు దొరుకుతారు నాకు?

వినోదిని : అందుకే వెంట నన్నుకూడా తీసుకపోయ్యేంటున్నాను.

నిరంజ : ఏదీరానా? ఏకేమైనా మతిపోయిందా? ఎక్కడికి వెళ్ళడమో ఏమీ చేయడమో నాకే నిశ్చయంలేదని చెబుతున్నాను రామా! బారేలేదు. తోడూ లేదు. ఏమీ బాగాలేదు. అయినా ఇక్కడ అయ్యవార్లంగాని వట్టిట్లు. దినదినగండం. ఏమైనా సరే ఎక్కడికో వెళ్ళితిరాలి.

వినోదిని : అయితే నిలుచున్నపాటున వెళ్ళడమెందుకు? వెళ్ళడం తప్ప నప్పుడు ఇవ్వాలే వెళ్ళితే బాడేమిటి? అయినా బాధెందుకు?

వివోదిని : బాధ అనుకొంటే బాధ. అనుకోకపోతే ఏమీలేదు. మరి నేనొక్కరినే ఇక్కడ ఉండాలిగదా?

నిరంజ : ఒక్కతేవే ఎందుకు ఉంటావు? మీ ఆదవాళ్ళ ముచ్చటల్ని ఈలాగే ఉంటాయి.

వివోదిని : మరి ఆదదాన్నై పుట్టాను. ఏం చెయ్యను?

నిరంజ : పుట్టావు. మంచిపనే చేశావు. నీవెంత చెప్పినా ఏమి చెప్పినావినను. వినబోను. ఇక్కడ ఇంకా ఎంతోమంది ఉన్నారు. వాళ్ళతోపాటు నీవూ ఉండవచ్చు. విన్నేమీ అడివిలో దిగివిడిచి వెళ్ళడంలేదు. అన్నయ్య ఉంటాడు. వదిన ఉంటుంది. పెదనాన్న ఉంటాడు. మాఖన్ ఉంటాడు. వీళ్ళేమీ పరామితులు కారు. నీకు భయమెంతకు? సంసారం అవస్థ చూస్తున్నావుకదా! ఉప్పు ఉంటే చర్మం ముందడు. అవస్థలన్నీ చూస్తూ చూరుపట్టుకొని వేళ్ళాడుతుంటే ముందుముందు ఎలాటి మార్పు లొస్తాయో ఏమో! బాగా ఆలోచించి చూడు. (వివోదిని కళ్ళ తుడుచుకొంటూ ఉంటుంది.) ఉహూ! ఊరికే ఏడిస్తే ఏమీ జరగదు. స్థితిగతులు బాగా యోచించాలి. ఏడిస్తే పనులు జరుగుతాయా? అలాగైతే నేనూ ఏడవగలను! కాని కన్నీళ్ళవల్ల ఏమీ ప్రయోజనం ఉండదు.

[అలిసిపోయి కుంజ వస్తాడు.]

కుంజ : (వాళ్ళద్దరికేసి చూసి నిరంజనుతో) మళ్ళా చేయి చేసుకొన్నావనుకొంటాను. ఏం?

నిరంజ : (మాట్లాడడు.)

కుంజ : చాలాసార్లు చెప్పాను నీకు పరాయిపిల్ల ఒంటిమీద చేయివెయ్యకురా అని. మూడుదా!

[వివోదిని ఏడుస్తూ వెళ్ళిపోతుంది].

మళ్ళా ఆ పిల్ల ఒంటిమీద చెయ్యివెయ్యి నీ సంగతేదో చూస్తాను. ఇప్పుడే యింట్లోంచి వెళ్ళిపో వెధవా? దరిద్రంలోపడి ఈ నడమ నీ స్వభావం నాశనం చేసుకొన్నావు. నీచుడా? మొద్దు వెధవా? ఇప్పుడే నా యింట్లోంచి ఎక్కడికిపోతావో ఫో

దున్నపోతా! (అని పిచ్చెత్తినట్లు దగ్గరకున్న కర్ర తీసుకొని నిరంజను తలమీద దెబ్బకొడతాడు. తల పగిలి నెత్తురుకారుతుంటే నిరంజను వెళ్ళిపోతాడు.)

కుంజ : (నెత్తురుచూపి మతిపోయి) ఆ-మ్యో! తల పగిలింది. నెత్తురు. నెత్తురు. అమ్యో! నా తమ్ముణ్ణి ఖూనీ చేశాను. అయ్యో! నిరంజన్! నా నిరంజన్! నా తమ్ముడూ! నా తమ్ముడూ! నా నిరంజన్ అయ్యో.

[తెర వాళుతుంది.]

ప్రథమాంకం - మూడోరంగం

[గుమ్మంటీద కూర్చొని ప్రధాను హక్కా త్రాగుతూ ఎరధ్యానంగా ఉంటాడు. కుంజ ముంగిట్లో నిల్చొని కాలి బొటనవేలితో నేల గీకుతూ ఉంటాడు. చూస్తే వాళ్ళిద్దరినడమ ఏదో ఆలోచన సాగుతున్నట్లు తోస్తుంది.]

ప్రధాను : (చివర పీచ్చుపీల్చి పొగ వదులుతూ) అల్లాగైతే మనకు గడిచే దెట్లా? ఏదో ఒకమాట చెప్పు మరి!

కుంజ : నేను చెప్పేదేముంది? పొలము నీచి. నీవే బాగా ఆలోచించి చూడు!

ప్రధాను : నా ఆలోచన చెప్పానుగదా. నీవేమంటానో చెప్పు.

కుంజ : నేను చెప్పవలసిందేదో ఇదివరకే చెప్పాను.

ప్రధాను : ఏమిటి చెప్పావు?

కుంజ : పొలమిప్పుడు అమృతవనంనందేదు. పుల్లారు చేను అమ్మి తినే రాకు. ఎన్నాళ్లనచ్చింది ఆ డబ్బు! అయినా మంచినీళ్ళప్రాయంగా పొలం ఊరికే తక్కువ ఖరీదుకు అమ్మివేస్తే ముందుమాట ఏమిటి? చేపందేమిటో చేశావు. మరి అమృతవనంనందేదు. అయినా * మూడు భీగలేకదా ఉన్న పొలం.

ప్రధాను : అయితే ఇది నిశ్చయమన్నమాటేగా చెప్పు. అకారణంగా....

* ఒక భీగ ఒక ఎకరం పొలంకంటే కొంచెం తక్కువ.

కుంజ : ఇంకా నిశ్చయమేనా అంటావేమిటి? అమ్మవద్దని చెపుతున్నాను. మంచిపంట ఎప్పుడైనా పండవచ్చును. దరిద్రమంటావా, అది ఎప్పుడూ ఉండనే ఉంది. పొలం అమ్మినా ఉంటుంది. అమ్మకపోయినా ఉంటుంది. రోజునీ ఒక మోస్తరే ఉంటాయా? చూదాం. ఇప్పుడు తొందరపడడం ఎందుకు?

[పొరుగువాడు దయాలు మండలు ప్రవేశిస్తాడు.]

దయాలు : ఇదుగో వ్రధాను! అయితే ఇంటిదగ్గరనే ఉన్నావన్నమాట. అందుకే నీ దర్శనం దొరికింది.

వ్రధాను : (నలువైపులా చూసి) పొద్దుటినుంచి మనసేమీ బాగాలేదు. ఏవో పాడు ఆలోచనలు తెగపూ, ముడిపడపూ!

దయాలు : వాన వచ్చేట్టుందే.

వ్రధాను : అయితే పైకివచ్చి కూర్చో, పొగాకు తెస్తాను.

దయాలు : కొంచెం పొగపీల్చి మంచిదంటావా? వెళ్ళాలయ్యా. (అని కూర్చుంటాడు)

వ్రధాను : ఏమీ ఎక్కడికైనా వెళ్ళాలా? (హుక్కా చేతికిస్తాడు.)

దయాలు : లేదులే కాని..... (పొగపీల్చి వదులుతుంటాడు.)

కుంజ : (ముందుకువచ్చి) దయాలుబాబూ! ఒక విషయంలో, పెద్దవాడవు. నీ సలహా కావాలి.

వ్రధాను : ఇంకా నీ విషయాలుంటాయి మనకు,

దయాలు : అయినా విషయమేమిటో చెప్పు.

కుంజ : ఉన్న పొలం మూడు భీగటా అమ్ముకోవడమా చూసుకోవడమా

దయాలు : సంపాదించడం కష్టంగాని అమ్మేసుకోవడం అతి సులభం.

కుంజ : ఇదివరకమ్మిన పుల్లుడుచేను పక్కనే మూడుభీగాల బీడుంది మా అన్నగారికి. అది అమ్మివేద్దామంటున్నాడాయనగారు.

దయాలు : ఆ తర్వాతా?

కుంజ : అదే నేననేది. నొసటరాపిన కష్టాలూ, దుఃఖాలూ ఎలాగూ తప్పవు. మధ్యనున్న ఈ పొలం కాస్తా అమ్ముకొంటే లేని అదృష్టం ఏమైనా వస్తుందా? అమ్మవద్దు అని నేనంటున్నాను.

దయాలు : ఆమాట నిజమే. బ్రతుకుచెరువు ఏదీ లేనప్పుడు ఉన్న పొలం అమ్ముకొంటేమాత్రం ఎన్నాళ్లు గడుస్తుంది. నేనూ ఆ పొరపాటేచేశాను దూరం ఆలోచించక.....

కుంజ : అవును. అన్నట్లు నీవూ భూమి అమ్మివేశావుగదూ?

దయాలు : అవును. కొంత అమ్మివేశాను. అమ్మడమే అయిందికాని విత్తనాల గింజలకుకూడా మిగల్చలేకపోయాను. నీకే అల్లాగైతే ఎవరి ఆవస్థ బాగుంటుంది మరి - అంతా పోగొట్టుకొని కూర్చున్నాకా?

దయాలు : అంతా. కుంజా! ఉన్నదంతా అయిపోయింది. లేకుంటే మీ దయాలు పడితేడు బియ్యంకోసం గడపగడపకూ దండాలు పెడతాడా? అయ్యో రామ?

ప్రధాను : చిన్న పొరపాటు తమించవచ్చు. కాని పెద్ద పొరపాటుకు మరి పరిహారంలేదు. నీవు ప్రాయశ్చిత్తం అనుభవించవలసిందే. ఈ సంగతి తెలుసుకో.

కుంజ : తెలుసుకోవడము నిజమే. కాని ఆలస్యంగా తెలుసుకొన్నందువల్ల లాభమేమిటి?

దయాలు : (జాలిగా నవ్వి) వెంటనే అడగడానికి తీసుకోవడానికి సమయం కానప్పుడు తెలిసినచ్చింది.

ప్రధాను : (దయాలు చేతిలోనుంచి హక్కు తీసుకొని) అట్లయితే ఏ కొంచెమో పొలం ఉండడము మంచిదంటావు.

దయాలు : ఆమాత్రం జీవనాధారం ఉండడం మంచిదే. ఉండని. ఉన్న పొలం కాస్తా అమ్ముకొంటే ఆ తర్వాత.

ప్రధాను : అమ్ముకోవడం మంచిదికాదు. సరేనయ్యా, కాని రోజులు ఎ గడుస్తయో చెప్పు. బ్రతికి ఉండాలిగదా? ఏదీ తిండికి?

దయాలు : మీ అవస్థా అట్లాగే ఉండా.

ప్రధాను : మరి నువ్వేమనుకొంటున్నావు.

దయాలు : మీక్కూడా దాన్యం లేదా? అరే—మీకుకూడా.....

ప్రధాను : ఉన్నప్పుడున్నది సరే. ఇప్పుడున్నదా!

దయాలు : అసస్థ అంటే ఇట్లాగే ఉంటుంది. నేననుకొన్నదేమంటే ప్రధాను ఇంటికివెళ్లితే ఏమైనా కొంచెము

ప్రధాను : ఇప్పుడు చెప్పు పొలం అమ్మడాన్నిగురించి ఏమి చెప్పావా? నువ్వు. చూస్తున్నావుకదా పొద్దుటినుంచి కేకలూ కొట్లాటా జరిగి చివరకు తిండి గింజలకోసం ఇంట్లో మిగిలున్న కంచుచెంబూ, ఇత్తడిపిప్పేలా అమ్మి రెండుకేర్ల తిండిగింజలు తెచ్చాడు కుంజ. పదిమందివున్న సంసారంలో ఈ కాపినిబియ్యం ఎవరికిపెట్టడమో ఎట్లా పెట్టడమో సీవే చెప్పు.

కుంజ : మరెక్కడున్నాయి. అవీ అయిపోయాయి.

దయాలు : కుంజా.

కుంజ : పొలం అమ్మడంసంగతి ఏం చెప్పావా? ఇప్పుడు చెప్పు! నిన్న పొద్దుటినుంచి రంగమ్మకూ నిన్న మహ్యన్నంనుంచి ఒకమ్మకూ, నిన్న సాయం కాలమునుంచి మరొకమ్మకు తిండిలేక ప్రాణంపోవడానికి సిద్ధంగాఉంది. ఎక్కడ విన్నా ఇప్పుడు ఈ కబురే (అని ఇంట్లోకివెళ్లి బట్టచెంగులో కాపిని బియ్యంపోసు కొని తెచ్చి) చారెడుకంటే ఎక్కువ ఇవ్వలేకపోయాను దయాలుబాబూ. ఇంట్లో మరోపూటకు ఆధారంగా మాకు షిగిలినవి ఇవే. పట్టు (అని ఒడిలో పోస్తాడు.)

దయాలు : ఈ చారెడుతో ఈపూట కడుపు చల్లబడుతుందిరే మాకు. ఎలాగో ప్రాణాలు నిలిస్తే చాలు.

కుంజ : ఇట్లా ఎన్నాళ్లు సాగుతుంది.

దయాలు : ఊపిరాడుతున్నంతవరకు ఆశ తప్పదు. ఆశ ఉన్నంతవరకూ ఇది ఉండితీరుతుంది.

ప్రధాను : వట్టి ఆశతో కడుపునిండుతుందా దయాల్. దీనికేదో ఏర్పాటు జరగాలి.

దయాలు : ఆ ఏర్పాటు ఏమిటో చెప్పు, నేను అందుకోసం పిద్దంగా ఉన్నాను.

ప్రధాను : పద. వెళ్లిపోదాం.

దయాలు : ఎక్కడికి?

ప్రధాను : ఏదో ఒక పట్నానికి. అక్కడ గొప్పవాళ్లు అన్నసత్రాలు పెట్టారు.

కుంజ : నీవనే ఆ గొప్పవాళ్ల సంగతి నాకు చెప్పుకు.

దయాలు : గొప్పవాళ్లు మనిషించుకొనే వాళ్ల సంగతి మరిచెప్పుకు. వట్టి మోసం.

కుంజ : ఎవరికోసం చొంగతనంచేశామో వాళ్లే చివరకు నీవు దొంగవు కావా అంటారు.

ప్రధాను : గొప్పవాళ్ళను తిడతాముగాని వాళ్లుతప్ప మనకు మరోగతిలేదు. ఏమైనా గొప్పవాళ్లు వాకిట్లోకి మాటిమాటికి వెళ్లడం మనకు తప్పడంలేదు. వెళ్ళుకుంటే పూట గడవదు.

కుంజ : గొప్పవాళ్ళనుకొనే వాళ్ళందరూ పెద్దమనుష్యులుకారు. తెల్లటి బట్టలు వేసుకొని అది చెయ్యి ఇది చెయ్యి అని మంచిభాషలో చెప్పేవారంతా పెద్ద మనుష్యులుకారు. అటువంటివాళ్లను గొప్పవారని గౌరవించాలా?

ప్రధాను : అదెట్లా అవుతుంది? కాదు.

దయాలు : పోనీద్దూ, జరిగిందేదో జరిగిపోయింది. ఇప్పుడు మనకు కర్తవ్యం ఏమిటో అదే చెప్పు.

ప్రధాను : నేను చెప్పవలసిందేదో చెప్పనే చెప్పాను.

కుంజ : ఇప్పుడు చెప్పవలసిందేమీలేదు. అందరికీవచ్చే అవస్థే మనకూ వస్తుంది. పదిమందితోపాటు మనమూ వీధిలో నిలబడవలసివస్తుంది.

ప్రధాను : చివరకు మనం పడుతున్న భయసందేహాలే నిజం అవుతాయి.

దయాలు : మరి కావడానికి ఏమీలేదు. మనకున్నదాని ఒక్కటే. ఆ దారినే అందరమూ వెళ్ళాలి.

ప్రధాను : అందుకే పట్నానికి వెళదామట్రా అని చెప్పుతున్నాను నేను.

కుంజ : నగరానికను, నరకానికను ఉన్నదారి ఒక్కటే. ఇంటిల్లిపాదీ చేయించి వీధివీధివీ బిచ్చమెత్తుకుంటూ బ్రతకడమే మనకున్నదారి.

ప్రధాను : వీధుల్లో బిచ్చమెత్తుకోవలసివస్తుందో? ఈ ప్రధాన సముద్ధారుకు పీదెక్కి బిచ్చమెత్తుకోవలసాస్తుందా? దయార్.

దయారు : రాపిపెట్టుంటే ఎవరికైనా తప్పదు. చివరికు అదే చూడవల సాస్తుందేమో. మన ఖర్మం! అంతా దై వేచ్చు.

ప్రధాను : చేసుకొన్న ఖర్మకాకపోతే బొలం కాస్తా ఆమ్ముకోవలసి ఎందు కొస్తుంది నేనూ! ఇప్పుడు వీధినిబడి ముప్పైత్తుకోవలసిరావడం ఏమిటి? ఇదంతా ఖర్మగాకపోతే మరేమిటి చెప్పు దయాయదామూ!

కుంజ : ఉత్తినే అదృష్టాన్ని నిందించకు. కోరి నిప్పులో చేయిపెట్టి అది కాలిందంటే ఆ కష్టానికి కారణం అదృష్టం అంటావా? ఈ మాటలు నాకు అర్థం కావు. నేను నమ్మునూ నమ్మును. మీరందరూ.....

మాఖన్ : (తుపానులాగు పరుగెత్తుకొచ్చి) మీరందరూ ఇంటికప్పుమీది కెక్కండి. వెంటనే ఎక్కండి, ఏదెనిమిదరుగుల యెత్తున ఉప్పెనవస్తున్నది. ఘోరమైన వరద. హాస్స్ అదిగో హోరు వినిపించడంలేదా. మునిగిపోతారు. ఎక్కండి కప్పుమీదికి.

[మాఖన్ ఇంట్లోకి వెళ్ళిపోతాడు. తెరలో ప్రవాహం హోరు.]

కుంజ : అయ్యో! అయ్యో! అట్లాగైతే.

దయారు : అయితే నేవెత్తాను ప్రధాన్! పొద్దుటినుంచి ఈరోజు ఘోరంగా ఉంది. అర్ధరాత్రినుంచి వేడిగాలి వేస్తున్నది. అంతా గందరగోళం! గందరగోళం! (పెద్దగాలి రెబ్బిహోరు)

కుంజ : కొంచెంసేపుతాళి వెళ్ళూ! పెద్ద గాలివానచెల్చి చూస్తున్నావా? ఒక్క మాటే కొంప ములిగేట్టుంది. (నేపథ్యంలో ఏదో పెద్దచెట్టు విరిగిపడ్డ చప్పుడు. ప్రధాను గుమ్మంలోనుంచి బయటికి రళ్ళకు చేయద్దంపెట్టుకొని దూరంగా వరదను చూస్తుంటాడు. గాలికి అతని తలమీదిజుట్టు ఎగురుతూఉంటుంది. అకులూ, చిగుళ్ళూ,

కొమ్మలూ, రెమ్మలూ గాలికి ఎగిరివచ్చి పడుతుంటాయి. రెండు వరాండాలూ కదిలి పోతుంటాయి. ఏ క్షణంలోనైనా అవి కూలిపడిపోవచ్చుననిపిస్తుంది. వానా, నదీ ప్రవాహం ఎడతెగకుండా హోరున పొంగిపొర్లి వస్తుంటాయి. కొంచెంసేపటికి మనకవెలుగు, చీకటిపడినట్లవుతుంది. ఏడ్చులూ, పెదబొబ్బలూ భయంతో వేసే గావుతేకలూ వినవస్తుంటాయి. కప్పడిపోయి పైకిరా లేక పెద్దగా మూలుగుతుంటారు. దూరంనుంచి పల్లెమీదుగా పెద్ద తుఫానుగాలి విసురవచ్చి ప్రధాను ఇంటిమీద పడుతుంది. గభాతన చూస్తుండగానే ఇంటి వరండాలు రెండూ పెద్ద చప్పుడుచేస్తూ విరిగిపడిపోతాయి. కప్పకింద చిక్కుకొన్న ప్రధాను కేకలు వేస్తాడు.)

ప్రధాను : (ముఖంమీద పడుతున్న వాననీళ్లు తుడుచుకొంటూ) కుంజా! ఒరే మాఖన్! ఒరే కుంజా! ఇదిగో ఇదిగో! ఇక్కడ! ఈ వైపు!

మాఖన్ : (అత్రంగా పరుగెత్తివచ్చి) తాతా! తాతా! ఇదుగో ఇక్కడున్నాను నన్నా! నన్నా! ఎక్కడున్నావు నువ్వు!

రాధి : (పరుగెత్తివచ్చి) మాఖన్! ఒరే మాఖన్! ఎక్కడున్నారా తండ్రీ! మాఖన్ : అమ్మా! అమ్మా! ఇదుగో ఇక్కడున్నా నేను.

రాధి : (పరుగునవచ్చి మాఖన్ను నందిటపట్టుకొని) బ్రతికామురా నాయనా నా తండ్రీ! నా నాయనే!

మాఖన్ : ఏదీ! ఎక్కడున్నాడు మా నాయన!

ప్రధాను : ఒరే కుంజా! కుంజా! మాఖన్! ఒరే మాఖన్! ఏడిరా మీ నాయన ఎక్కడున్నాడురా!

కుంజ : ఇదుగో ఇక్కడున్నాను.

మాఖన్ : అదుగో తాతయ్యా! పంచకప్పుకింద పడిపోయి బయటికి రారేక పోతున్నాడు మా నాన్న. చూరు ఎత్తిపట్టుకో త్వరగా త్వరగా వసారా కప్పు పైకి ఎత్తిపట్టుకో.

(ప్రధాను రాధిక పరుగెత్తిపోయి వసారాకప్పు పైకెత్తుతారు.)

కుంజ బయటికి వస్తాడు.)

రాధిక : (అత్రంగా ఒళ్లు చూస్తూ) రెట్టేమీ తగల్గేదు గదా ఎక్కడా?

కుంజ : లేదులే-కాని మాఖన్ ఏడి? ఓహో ఇక్కడున్నాడా! సరేలే—

ప్రధాను : అయితే అంతా బతికున్నట్లైనా?

రాధి : ఏదీ మన వినూ ఎక్కడ ఉంది?

కుంజ : అయ్యో! ఏమయింది చూడండి త్వరగా. పంచమారు కింద వడిం దేమో త్వరగా చూడండి.

మాఖన్ : బాబా! బాబా! అదుగో అక్కడ వడికింది. (వినోదిని తెలివితప్పి వడి ఉండుంది. అందరూ ఆమెవైపు పరుగెత్తుతారు.)

రాధి : (వినోదిని ముఖంమీద ముఖంపెట్టి) అమ్మయ్యో! వినో! ఓ వినో! చూడలేదు. బయటికి తీసుకపోదాం.

[కుంజా, మాఖన్, రాధిక, వినోదిని లేవనెత్తి తీసుకొచ్చి బయట ఇంటి ముందు పడుకోబెడతారు.]

కుంజ : (కంటికింది రెప్పలాగి చూసి) బాగా గట్టిదెబ్బ తగిలినట్లుంది పాపం.

రాధి : అక్కా వినో! చూడు నాకేసి చూడు! (వినోదిని నీరసంగా మూలగుతుంది.)

ప్రధాను : ఒరే కుంజా! బ్రతికున్నట్లైనా మీ మరదలు?

కుంజ : ఆ! అవును. ఉపిరుంది. కాని గట్టిదెబ్బ తగిలినట్లుంది?

రాధి : (వినోదిని తల విమురుతూ) అమ్మయ్యో! ఎంతగండం తప్పింది వినూ! ఓ వినూ! ఎక్కడ దెబ్బతగిలిందక్కా? బాదగా ఉందా?

కుంజ : ఉన్న! ఉండు, లేవబోకు, అట్లాగే పడుకోనియ్యి.

[తెరలో ఏడ్చులూ కేకలూ]

ప్రధాను : ఉండడానికి ఒక్క నట్టిల్లుమాత్రమే మిగిలింది. కొంప కూలి పోయింది. ఒరే కుంజా! సమాచార విజమయిందీరా? ఇక పీఠిలో నిలబడవలసిందే.

అనుకొన్నంతవని ఆలస్యంలేకుండానే దావరించింది. ఒరే కుంజా నీవన్నంతవని జరిగిందిరా! ప్రధాన సముద్రారు ఇక రోడ్డుమీదే గడపాలి. అయ్యో కర్మా!!

దయాలు : (కుంజా అని పిలుస్తూ ప్రవేశించి) ఇవిగో నీవిచ్చిన కాపిని బియ్యం నాకిప్పుడెందుకని ?

కుంజ : దయాలు అన్నయ్యా! దయాలు అన్నయ్యా! ఏమయింది నీకూ.

దయాలు : ఏమయిందా? సర్వం నాశనం అయింది. ఇంతవరకూ నాకూ ఏదో ఉండేది. నావాళ్ళంబూ ఉండేవారు. ఇప్పుడేముంది? ఎవరున్నారు? అందరూ పోయారు. ఏమీ మిగలలేదు. అందరూ పోయారు. ఇవిగో నీవిచ్చిన బియ్యం. నా కెందుకు ఇప్పుడివి? మీకై నా ఉంటాయి. తెచ్చాను తీసుకో.

కుంజ : రాంగమాయికోసమా నీవు

దయాలు : ఇంకెక్కడి రాంగమాయి నా రాంగా ఎక్కడికిపోయింది? ఏమైపోయింది? నా ఇల్లు-అయ్యో నా ఇల్లు పోయింది. కుంజా అంతా పోయింది.

ప్రధాను : దయాల్! నా దయాల్! అనుకొన్నంతా జరిగిపోయింది. అయ్యో రాతా?

దయాలు : ప్రధాన్! ఏముందిక! నాలుగువైపులా సముద్రం. ఒకటే సముద్రం. ఊరంతా సముద్రం అయిపోయింది. నీళ్లు! ఎక్కడచూపినా నీళ్లు— నా రాంగమాయ్. నా రాంగమాయ్. అయ్యో! నా రాంగా, నా ప్రాణం (హోరు హోరుమని తుపాను చప్పుడు.)

[తెర వాచుతుంది.]

ప్రథమాంకం --- నాలుగో రంగం

[పడిపోయిన ఇంటి ఆవరణము. ఎరాండాలు రెండూ పడిపోయినాయి. ఏ చోటా పాతిన రాటలు లేవు. అంతటా విరిగిన వెదురు ముక్కలు పడి ఉంటాయి. ఇంటిల్లిపాది మొగిల్లో కొట్టవచ్చినట్లు దరిద్రం కనబడుతుంటుంది. ముంగిల్లో పొయ్యిప్రక్క కూర్చొని వినోదిని ఏదో వండు తున్నది. పొయ్యి మీది కుండకు మంట తగులుతూ ఉంటుంది. గడప మీద జబ్బుమనిషి మాఱన్ కూర్చొనుంటాడు]

వినోది : (పొయ్యి ఉపాది కట్టా మొగిల్లో పొగగొట్టి మండడమువల్ల కట్ల నులుముకుంటూ దెనక్కు తిరిగి కూర్చొని) అబ్బా! ఈ పచ్చాకులు మండుతాయా వస్తాయా! పొగపీల్చలేక ప్రాణం పోతున్నది. ఈహూ! మరి కూర్చోలేను

మాఱన్ : అయితే పొయ్యి దగ్గర కూర్చొని పొగతో చావడం మెండుకు? ఎందుకొప్పు ఒకటి అంటించి గడపలోకి వచ్చి కూర్చోరాదు. ఇప్పటికి ఆ గొప్ప అత్తికూరి ఎండిదమయింది. అది గొడ్డు కూడా తినవు. ఎందుకొమ్మ ఎరిస్తాను ఉండు. నా వంట కావాలి కదా?

వినోది : శేరామా? ఉరికే కూర్చొని వట్టిపోచికోలు కబుర్లు వాగకు. ఈ వంటకు విలువించేదెవరు?

మాఱన్ : నిక్కమూ అత్తికూరి వండుతావు. ఆ కూరా ఈ ఆకూ వేపి కలగావులగంచారు పల్చగా కాస్తావు. ఇవాళ ఇవేవీ తినను నేను.

వినోది : తినకుంటే నాశ్రమే తగ్గుతుంది. తెచ్చేటప్పుడు మంటి చెర్తా కవిపెట్టి కూరలు తేవాలి.

[బురదంటిన చింతె వంచెతో ప్రధాను చిన్న పీతలపోగు ఒక్కో వేసుకొని ప్రవేశిస్తాడు]

ప్రధాను : మంచి చెడ్డలు చూపి కూరలు తేవడం అంత తేలిక కాదు. (ఒడిలోని పీతలు కదిలించి) ఇవి అంత మంచివి కావనుకో! కాని ఈ కాసిని పీతలూ ఎంతో ఎరుగుదువా? అయినా ఇవి మాత్రం దొరికి వస్తున్నాయా? (వెళ్ళుతోతున్న వినోదినితో) ఏకూరై నా తయారు చెయ్యడంలో ఉంది. సరే కాని ఇవి తొందరగా తీసుకో. ఒళ్ళంతా జలదరిస్తున్నది. బురదంతా కడుక్కోవాలి.

[వినోదిని వెళ్ళిపోతుంది.]

మాఖన్ : చాలా ఉన్నాయి. ఎక్కడ తెచ్చావు తాతయ్యా? క్రితం సారి తెచ్చిన వన్నీ చిన్న చిన్నవి. ఈ మాటు తెచ్చినవి పెద్దవి. ఎక్కడ పట్టుకొన్నావు వీటిని?

ప్రధాను : అన్నీ పెద్దవై పోతున్నాయి. నీళ్ళల్లో కూడా ఇవి ఎక్కువ దొరకడం లేదు. ఇప్పుడు అన్నీ కాల్యపక్క పల్లంలోకి పోయి బొరియలు చేసు కొంటున్నాయి. నా ఒళ్ళా బట్టలూ చూడు వీటికోసం ఎంత కష్టపడ్డానో.

[చింకి బట్టతో వినోదిని వస్తుంది.]

ప్రధాను : తెచ్చినవి జాగ్రత్తచెయ్యి (నవ్వుతూ) బాగా ముక్కలుచేసి ఉప్పుని కారమూ పేసి వేయించు. ఇదుగో కోడలా మాఖన్ కు రెండో మూడో ఇవ్వాలి సుమా !

కుంజ : మాఖనుకు పెట్టడమేమిటి? వాడికి తినడానికి ఏమీ ఇవ్వద్దు. జితేనుబాబు ఏమీ పెట్టవద్దని మరీ మరీ చెప్పెళ్ళాడు.

మాఖన్ : అయితే తిననున్నాని ఎట్లా ఉంటుందో కొంచెం రుచిచూస్తానంతే ఒకసారి!

కుంజ : నీవేమీ రుచిచూడవద్దులే. ఎంచక్కగా బెల్లం నంజాకుంటూ అటుకులు తిను. వాటి పేరు తెలుసా నీకు?

మాఖన్ : ఎండ్రకాయ.

కుంజ : తెలుసును గదా నీకు? అది తింటావా? ఇదిగో అందరికీ చెప్ప తున్నాను. ఎండ్రకాయ డెండ్రకాయ ఏమీ వాడికి పెట్టవద్దు. జాగ్రత్త.

ప్రదాను : ఎవరిని కాపిస్తావో చెప్పు నీవు? అరే. ఎప్పుడూ చిరచిర లాడుతూ కనపడతావేమిటి?

కుంజ : (బాధతో దుఃఖంతో) చిరచిర లాడుకున్నానా? ఎంత త్వరగా గ్రహించావు నా మనస్సు? పగలంతా మండిపోయ్యే ఎండలో ఈరంతా నందులూ గొందులూ తిరిగి తిరిగి ఎల్లాగో వెదికి ఇన్నిపాత బియ్యం సంపాదించుకొచ్చానుని మహాప్రేమ ఉన్నట్టు ఇప్పుడు నీవు ఈ పీతలు తెచ్చావు. వీటిని చూసి అవే తింటాన. వాడు మారాము చేస్తున్నాడు. కన్న బిడ్డల స్నేహం నీకేమో నాశనమయింది. వాడు నాకొక్కడే కొడుకు. జబ్బుగా ఉన్నాడు. అపథ్యం వల్ల వాడు గుటుక్కు మంటే ఆపద ఎవరికి? (అంగవస్త్రంలో కట్టి తెచ్చిన బియ్యం పారబోసి) ఈ బియ్యం అవసరం లేదులే. పోనీ ఏం జరిగితే అది జరుగుతుంది.

రాధిక : ఇంత కష్టపడి తేవడమెందుకూ, తెచ్చినవి కింద వెదజల్లడ మెందుకు? సర్ద శ్రమకిచ్చే విలువ ఇదేనా?

కుంజ : మొదటి నుంచి నా కష్టానికి ఈ యింట్లో ఇంతే విలువ, ఇంతకన్నా ఎక్కువ ఎనాడూ లేదు.

రాధిక : (జాలిగా చూస్తూ ఉంటుంది.)

ప్రదాను : (లేచివెళ్ళి) చూశావా వీడి తొందరపాటు! వింటున్నావా ఆ మాటలు! (అని చేత్తో పోగుచేస్తూ) రోజంతా శ్రమపడి ఏరి కోరి ఇక్కడా అక్కడా ఈ కాపి పాతబియ్యం పోగుచేసి తీసుకొచ్చాడుకదా. ఎవ్వరూ ఏమీ అనకుండానే ఎల్లా వెదజల్లి పాడుచేశాడో చూడు!

కుంజ : కష్టమేమో పడక తప్పదు నాకు! అందుకు ఏచాతపడవలసిన అవ సరం ఎవరికీ లేదు.

ప్రదాను : (బియ్యం పోగుచేసి) అల్లా నీవనుకొంటే మరి నాకు దుఃఖ మెందుకు?

కుంజ : ఆగు. మరి నీవు దొంగేడుపు ఏడవకు. నీ మోసమంతా నాకు తెలుసు,

ప్రధాను : (క్షణం రెప్పవెయ్యకుండా చూసి) ఏమిటి? ఏమంటున్నావు? నాది మోసమా? దొంగ ఏడుపానాది? ఒరే కుంజా! నేను చూపే సానుభూతి అంతా అబద్ధమేనా? నన్ను అవమానంచేస్తావురా నువ్వు! మీరే నాకు కొడుకులనుకొన్నానురా! అవమానం చేస్తావురా?

కుంజ : నాకు ఒళ్ళు మండిపోతున్నది! మహామంట! నీకేమి అవమానం చేశావిప్పుడు!

ప్రధాను : అవమానంకాదా? ఇంతకంటే ఏమవమానం చెయ్యాలని ఉంది నీకు? నీకోసం నేను పదే దుఃఖమూ, చూపే సానుభూతి, అంతా అబద్ధమేనా? అంతా మోసమేనా? ఇంతకంటే నీకు నా నెత్తిమీద కర్రతో (అని అక్కడి కర్ర గబల్లుతీసి తన తలపై కొట్టుకొంటాడు. రాధిక, మాఖన్ అమ్మో అమ్మో అని అరుస్తారు.)

కుంజ : (గబగబ పరుగెత్తి చేతిలోని కర్ర పట్టుకొని) ఏమిటివి పెద్దనాన్నా? ఏమిటిది? చీ చీ ఏంపని ఇది. అయ్యో రామా?

ప్రధాను : (బాధపడుతూ) ఒరే నన్నొక్కసారిగా చంపెయ్యరా? నా బాదా, నీ గుండెలో మంటా అంతా తీరిపోతుంది. ఒకేసారి నా యాతన - నా దుఃఖం అన్నీ... (అని మొరపెడతాడు.)

కుంజ : (కర్ర లాగిపారేసి) చీ చీ చీ! బుర్ర వేడెక్కిపోయి నేనేదో అన్నానే అనుకో! దానికింత గందరగోళమా? పెద్దనాన్నా, రోజుకురోజు మరీ కుర్రాడ వై పోతున్నావు. మాటవరసకు నేను కుర్రకుంక జబ్బుతో బాధపడుతున్నాడు. అదీ గాక వాకి వీతలూ గీతలూ ఏమీ పెళ్ళవ్వని డాక్టరుకూడా చెప్పాడు. అని అన్నాను. ఈ మూలానికి నీవు బాధపడి మమ్మల్ని బాధపెట్టే ఇంత అమాయకానికి దిగవచ్చా చెప్పు, చీ చీ మరీ కుర్రతనంగాకేమిటి?

ప్రధాను : జబ్బా? వాకికి జబ్బేమిరా?

కుంజ : అట్లా అంటావేమిటి పెద్దనాన్నా. వాడికేసి చూడు ఒకసారి. కాళ్ళు చేతులూ వాస్తున్నాయి. కళ్లు పప్పుబడ్డాయి. చిక్కి పుడకై పొయ్యాడు ఈ లక్షణాలూస్తే జబ్బుగాక మరేమిటి? చాలా జబ్బుగా ఉన్నాడనే డాక్టరుకూడా చెప్పాడు.

ప్రధాను : తెలిసింది. అంతా తెలిసిందిరా కుంజా? తినడంవల్ల జబ్బా తిండి లేక జబ్బా అని నీవు డాక్టరును అడిగవా?

రాధి : ఇప్పటికీ నెలరోజులనుంచి వాడేమీ తినడమేలేదు.

కుంజ : జబ్బుగా ఉన్న మనిషి తింటారా ఏమిటి మరి!

ప్రధాను : జబ్బూ! జబ్బూ! ఒరే కుంజా నేనేమీ పొరపాటుపడడంలేదు సరే న తిండిలేక కుర్రకుంక రోజుకు రోజుకూ చిక్కిపోతున్నాడు.

కుంజ : కాదు పెద్దనాన్నా? జబ్బేకాని మరొకటికాదు వాడికి. డాక్టరు చెప్పాడన్నా నీవు నమ్మకపోతే ఎట్లా? నీకు తెలియదు పెద్దనాన్నా?

మాఖన్ : చాలా ఆకలిగా ఉంది ఏదై నా పెట్టండి నాకు. తినాలని ఉంది. నాకు పెట్టండి.

ప్రధాను : నాది ఏమాత్రమూ పొరపాటుకాదు. నన్నెవరూ మోసం చెయ్యలేదు తిండిలేకనే కుర్రాడు.....

కుంజ : నీవు పొరపాటుపడుతున్నావు పెద్దనాన్నా? చాలా గడ్డు జబ్బునికూడా డాక్టరన్నాడు. వాణ్ణి చూస్తూంటే తెలియడంలేదా పెద్దనాన్నా?

ప్రధాను : డాక్టరు ఏమిచెప్పినాసరే, నేను నమ్మును. డబ్బు గుంజదానికి అట్లాగే చెవుతారు డాక్టర్లు. నేను నమ్మును. వాడికేజబ్బూ లేదు. నాది పొరపాటు కాదు.

కుంజ : వాడు జబ్బుతో తీసుకొంటున్నాడు పెద్దనాన్నా! తిండిలేక కాదు.

మాఖన్ : నాకు ఐలే ఆకలిగా ఉంది. ఏదై నానరే తినేస్తాను. పెట్టచూడండి.

ప్రధాను : నేను పొరపాటు పడడంలేదు. సరే న తిండిలేకనే కుర్రాడు చిక్కి నగపైపోయాడు. చివంకు ఆకలితోనే చచ్చిపోవచ్చుకూడా. నాది తప్పుతోన కాదు. అంతా కర్మం!

[తెర వాళుకుంది.]

ప్రథమాంకం - అయిదోరంగం

[వెనకటిదే ఆవరణం. దేశమంతా చుహమ్మారీ రోగంతో అట్టుడికినట్లుకి పోతున్నది.

తెరవెనక శవాన్ని మోసుకపోయ్యేటప్పుడు వేసే “గోవిందో గోవింద”

అనే కేకలూ అయ్యో అయ్యో అనే గావుకేకలూ ఎదతెగకుండా

వినవస్తుంటాయి. జబ్బుగా ఉన్న రాధికకూడా ముడివిడిన

కలుకు జాటుతో జబ్బుగా పడిఉన్న మాఖన్ తల

వైపున కూర్చోని ఉంటుంది. ముంగిలి

చీపురుతో ఉడుస్తుంటుంది

వినోదివి.]

వినోదివి: (చేత్తో చీపురుతోనే రాధికకేసి చూస్తూ) ఈ ఏడ్పులకూ పెద బొబ్బలకూ అంతాపొంతూ లేకుండా ఉంది. రాత్రింబగళ్ళూ వినలేక చెవులు గళ్ల పడుతున్నాయి. అబ్బా! ఏం చావులో ఏం లోకమో.

రాధి: ఏం చెప్పం! ఏమీ మిగలకుండా ఊరంతా వల్లకాడైపోయింది. ఉత్తరవీధి పేరులేకుండా పోయింది. ఒకేసారి సర్వనాశం. గొంతులో కాపివి నీళ్లు పోసే డిక్కుకూడాలేవి దురఽన్య వచ్చిపడ్డది. దేశానికేదో మూడింది. ఇటువంటి మహా కరువు ఇన్ని చావులూ మనమెప్పుడూ కనీవిసీ ఎరుగం

వినోది: ఇట్లాంటి మహాకరువు ఇదివరకెప్పుడూ మనమెరుగం. మా అమ్మ ఏం చెప్పిందో తెలుసా అక్కా? ఇంత కరువు ఎప్పుడూ తాను చూడలేదట! వాళ్ళమ్మకూడా ఎనాడూ ఇంత కరువు తాను చూడలేదు, పోలేదు అన్నాడట. ఈ ఘోరం ఏమిటంటావక్కా?

రాధిక: ఘోరమేమిటి! ఘోరాతిఘోరం. చూడు చెల్లీ! ఆయన ఎక్కడున్నాడో ఏమైపోయాడో అయ్యో కర్కమా?

వినో: ఇది ఇంతకంటే భయంకరం చెల్లీ?

[తెరలో హఠాదత్తు గొంతు ‘ఇదేనా ప్రధాను ఇల్లు’ అని వినబడుతుంది. వినోదివి ఉడుస్తుంటుంది. రాధిక మెద వెనక్కుత్రిప్పి చూస్తుంది.]

హరూదత్తు : (ప్రవేశించి) ఇదుగో ప్రధాను ఇంట్లో ఉన్నాడా?

[హరూదత్తును చూసి వినోదించి ముసుగు మొఖంమీదికి లాక్కొని వెనక్కుతిరిగి నిల్చుంటుంది. రాధిక నిర్లక్ష్యంగా మొఖంమీది ముసుగెత్తి]

రాధి : ఇంట్లో మొగవాళ్ళెవరూ లేరు.

హరూ : ఓహో! నీవు మాఖన్ తల్లివికాదా? ప్రధాను నన్ను రమ్మని చెప్పేడులే.

రాధి : (మెల్లిగాలేచి ఒక గోనెసంచి వరాండా అరుగుమీద పరిచి) మీరు వస్తే కూర్చోపెట్టమని చెప్పాడు.

హరూ : కూర్చోమని చెప్పాడా?

రాధి : పనికింది. వెళ్ళాలి. మళ్ళీ ఇప్పుడే వస్తాను అని చెప్పి వెళ్ళాడు.

హరూ : తొందరగా వస్తాడా? అలస్యమవుతుందా?

రాధి : ఏం పని కోసం వెళ్ళాడో! ఇప్పుడే వస్తాననిమాత్రం చెప్పాడు.

హరూ : నన్ను రమ్మనీచెప్పి శానెక్కడికో వెళ్ళాడు!(కూర్చొని) సరేకాని ఆ పడుకున్న దెవరు?

రాధి : మా అబ్బాయి మాఖన్! చాలారోజులనుంచి జబ్బుగాఉంది వాడికి— ఈ ఆనడు. ఆ ఆనడు. కాళ్ళూ మొఖమూ నీరుపోసినయి, దేవుడిదయ ఎట్లా ఉంటుందో ఏమో?

హరూ : సిఫ్ఫకూడా జబ్బుగా ఉన్నట్లు కనబడుతున్నావే! చాలా చిక్కి పోయావు, అవునా?

రాధి : ఇప్పుడిక కొన్నాళ్ళనుంచి జ్వరం కాస్తున్నది. పాది జ్వరం ఎప్పటికీ తగ్గడంలేదు.

హరూ : ఏదైనా మందు మాకూ తింటున్నావా?

రాధి : మాకు మందుక్కెట్టుంది ఇస్తుంది. ఏదో మామూలు జ్వరం మటుకు చేస్తున్నాను.

హరూ : వేపబెరుదు నీకు తెలుసుగమా! బాపధమంటూ నేనేదీ చెప్పడం లేదు. ఆ వేపబెరుదు తెచ్చి నీళ్ళతో కుళంగా కడిగి చిన్న దాకలోవేసి-కాదులే- నీవు తయారుచేసుకోలేవు. తయారుచేసే విధాన చాలా ఉన్నాయి. తయారుచేసింది ఉంది. నీసా యిచ్చి ఎవరినైనా పంపిస్తే

రాధిక : ఉరిక్క పరిక్కా వెనక్కు టిరిగి నియచానే ఉన్నావేమిటి? బాబుగారి దగ్గర నీ కింత పిగ్గేమిటిరా వచ్చి కూర్చో?

హరూ : ఎవరామె? నిరంజను భార్యకదూ? ఎవరో కొత్తామె అనుకొన్నాను! చూడు ఆమె వాలకం. సరేలే మాఖన్ తల్లీ! దారిలోనూ, రేవుదగ్గరా, మీయింటికి, మాయింటికి వస్తూ పోతూ ఉన్నప్పుడు రోజుకు పదిమార్లైనా మీతోటి కోడలిని చూస్తుంటాను. ఆయినా ఎంతసిగ్గో అమెకు? సిగ్గుండడం ఆడదానికి ఆభరణం. ఎంతైనా ఆడదికదా?

రాధిక : (ఎనోదినికేసి) ఆమె రక్షణమే అటువంటిది. ఆయినా మిమ్మల్ని చూడలేదు. (ఎనోదినికేసి మూతితిప్పి దత్తుకేసి ముఖం చిట్టించి ఎనోదిని మంచి మాటకారి అని సూచించి) వెదురుగడ్డలాగు నిలబడే ఉన్నావేమిటి అక్కా! వచ్చి కూర్చో! బాబుగారు నీకు తండ్రిలాంటివాడు. (ఎర్రబడిన కళ్ళతో చుర చుర అటూ ఇటూ ఊణం చూసి ఎనోదిని వెళ్ళిపోతుంది.)

రాధిక : (దత్తుతో) ఎనోదినిని గూర్చి వ్యంగ్యంగా చూశారా మరి!

హరూ : హేహే! చిన్నపిల్లకమా! పోనీగానీ నీసా యిచ్చి ఎవరినైనా పంపుతావుకదూ? ఇన్నాళ్లు జ్వరం వదలకుండా ఉండడం మంచిది కాదు. కాళం బాగాలేదు. బొత్తిగా పాడయింది. అందరూ ఇట్లానే బాధపడుతున్నారు.

రాధిక : భయంవల్ల కాళ్ళూ చేతులూ కడుపుకానించుకొని ఉంటున్నారు అనం!

[ప్రధాను ప్రవేశిస్తాడు.]

హరూ : అడుగో ప్రధాను వచ్చాడు.

ప్రధాను : (కొంచెం నివ్వెరపడి) ఏదో కొంచెం అలస్యమయింది. మీరు వచ్చి ఎంతసేపయింది?

హరూ : చాలాసేపయింది. నీ కోసం ఎదురుచూస్తూ కూర్చున్నాను.

ప్రధాను : గడ్డురోజు లివి! ఏదీ అనుకొన్నట్లు జరగదు

హరూ : సరేలే! మన విషయం ఏంచేశావు? నిశ్చయం అయినట్లేనా?

అమ్మతావా లేదా ఆమాట చెప్పు! బలవంతంపెట్టి నీ పొలం కొనుక్కోవా లని నాకు లేదు. తెలిసిందా!

ప్రధాను : నిశ్చయం అయిందని ఎట్లా చెప్పగలను?

హరూ : అదేమిటి మళ్ల సందిగ్ధంలో పెట్టావు.

ప్రధాను : అయితే కొంచెంసేపు కూర్చోండి. మా కుంజ వస్తాడు. రానీయండి.....

హరూ : నా కర్చంకావడంలేదు. కుంజ రావడ మేందుకు?

ప్రధాను : ఇప్పుడే చెప్పివెళ్లాడు వస్తానని.

హరూ : ఇప్పుడు కుంజ అవసర మేముంది. ఇంతకుముందు ఆకగాడితో ఈ సంగతి చెప్పావా నీవు? సలహా అడిగావా?

ప్రధాను : చెప్పడంలో విశేషమేమీ లేదు. పొలం అమ్మకరదుకున్నప్పుడు వారితో చెప్పిర్తా మరి? వాదోప్పుకోకుంటే పని జరగడమెట్లా?

హరూ : ఇదిగో ప్రధాన్! వాడి ప్రమేయం నాకేమీలేదు. అది నువ్వువే వాడూ చూసుకోవలసిందే. అయితే వాడేమన్నాడు నీతో

ప్రధాను : అన్నాడనుకోండి.

హరూ : ఏమన్నాడో చెప్పరాదూ! మనసులో గుద్దులాడెందుకు?

ప్రధాను : ఈ తక్కువ ధరకు పొలం అమ్మకరలపైన అవసర మేమీలేదు అని అడ్డుపెట్టాడు.

హరూ : అడ్డుపెట్టాడా! మరి నీవేమన్నా వందుకు?

ప్రధాన : ఏమంటాను? ఇప్పటి పరిస్థితులు ఎరుగున్నావా? అన్నాను.

హరూ : చూడు ప్రధాన్! ఒకమాట చెబుతాను. నీతో వ్యవహారం కొత్తగా ఇప్పుడే చేయడంలేదు నేను. నా సంగతి నీవూ ఎరుగుదువు. అప్పుడు పుల్లడుచేసు నాకు అమ్మావుకదా! అటువంటి మీదు భూమికి అందరూ ఏ ధర పెడుతున్నారో నేను ఏ ధర నీ కిచ్చానో ఆలోచించి చూడు. నిజం చెప్పాలంటే ఆ మీదు కొనడం ఒకవిధంగా నాకు నష్టమే. ఇప్పటివరకూ ఆ భూమి మీద ఒక్క డమ్మిడీ నాకు రాలేదు. నాగలికట్టి దున్నడానికి శక్యంగాక ఇప్పటికీ అది మీదుగానే ఉంది. పైగా దానికి దీనికి నాకెంతో డబ్బు ఖర్చయింది. ఇంకా నన్నెంత నష్టపెడతావో చెప్పు. ఆ సంగతి అట్లాఉండు. నీకు ఎన్నివిధాల సాయంచేశానో నీవే ఆలోచించుకో. బియ్యం ఇచ్చాను. బట్టిలిచ్చాను. లేదంటే పులగం వండిపెట్టించాను. నిజానికి పెద్దలదృష్టిలో మట్టికి బదులుగా రూపాయలివ్వడంకూడా ఒకవిధంగా సాయం చేయడమే. ఇప్పుడు మట్టికి ఏం విలువందో నీవే చెప్పు. ముఖ్యంగా గొట్టె నీది ఇప్పుడు తలవైపు నరుకుతావో, తోకవైపు నరుకుతావో నీ యిష్టం. ఈ ధరకంటే పై సాగాని, అరపై సాగాని నేను ఎక్కువ ఇవ్వలేను. కానిమాట చెప్పడమెందుకు? నువ్వే అన్నీ ఆలోచించుకో.

[నెత్తిన గడ్డిమోపు పెట్టుకొని కుంజ వస్తాడు.]

హరూ : అదుగో, కుంజకూడా వచ్చాడు! ఈ గడ్డి ఎక్కణ్ణుంచి కోసు కొచ్చాడో? కుంజా! ఎక్కడ కోసుకొచ్చావు గడ్డి?

కుంజ : పదిచోట్ల తిరిగి తిరిగి

హరూ : ఛా. ఇవ్ పుల్లడుచేలో గడ్డి. అబద్ధమెందుకు? సరేలే. చేపిందేమో చేశావు, ఇంకెప్పుడూ చెయ్యకు. ఇప్పుడు గడ్డిమోపు ఖరీదెంతో తెలుసా?

కుంజ : ఏదో రెండు సందెళ్ళ గడ్డి!

హరూ : రెండుసందెళ్ళ గడ్డి ఇప్పుడు అగర్లరూపాయకు తక్కువ ఉండదు. ఇంకెప్పుడూ అచేలో కాల్ పెట్టుకు. సరే ప్రధాన్! మనం అనుకొన్న సంగతి అదే పొలం మాట! క్రియిదిస్తావేట ఎప్పుడు రాస్తావు? రేపు నీకు వీలుంటుందా?

కుంజ : క్రయ దస్తావేజేమిటి? ఆ పొలం అమ్మం.

హరూ : చూడు. చూడు. ఏమంటున్నాడో! పిచ్చివాడా! ఆ గడ్డిమోపు నీ కెందుకు ఉచితంగా వదిలిపెట్టాను. బీడులో గడ్డిగాక ఏం మొలచిస్తుంది. ఈరికే అన్నానుగాని గడ్డికోసుకో. ఎన్నడూ ఆడుకెట్టను.

కుంజ : మీరేమన్నానరే, పొలం ఇప్పుడమ్మవలసిన పనిలేదు మాకు.

హరూ : ఒరే అబ్బీ! పొలంలో గడ్డితో పొట్టపోసుకొంటావా నువ్వు? పో పో పిచ్చివాడా? పొలం అమ్మనే అమ్మడట.

కుంజ : ఇంకవరకు పొలం అమ్మాము తినేశాం. దరిద్రం తీరిందా? గడ్డు రోజులని ఉన్న పొలం అమ్ముకోవడం ఎందుకు? ఇప్పుడిక ఆ తెలివి తక్కువపని చెయ్యం. బచ్చికంగా చెప్పతున్నాను.

హరూ : కుర్రకుంకవు, నీవు నోచూసుకో. పొలం సంగతి నీకేమి తెలుసు. అయితే ప్రధాన్! నీవు ఏమంటావు? ఆ మాట స్థిరమేనా?

కుంజ : మా పెద్దనాన్న చెప్పేదేమిటి? నేను చెబుతున్నాను. జలగలాగు పట్టుకొన్నారేమిటి? పొలం అమ్మము ముహూటికి అమ్మము.

హరూ : ప్రధాన్! మీ తమ్ముడికొడుకుకు పూర్తిగా మతిపోయింది. ఇంటి విషయం ఏమీ పట్టించుకోడు. ఎన్నాళ్ళనుంచో మాఖనుతల్లి ఆట్లా జబ్బుతో పడి ఉందిగదా! రెండడుగులు మా యింటిదాకా వచ్చి జ్వరప్పుకాషాయం తెచ్చి ఇవ్వడానికి ఏమొచ్చిందిచెప్పు? చూడు కుంజా! నీవు రావడానికి వీలులేకపోతే ఎవరినైనా సంపితే ఆ మందిచ్చి పంపుతాను.

కుంజ : మందిస్తే లాభమేమిటి? సరైన తిండి లేకనే ఆజబ్బు!

హరూ : తిండిలేక జబ్బు! హే హే హే! ప్రధాన్! నీ తమ్ముడికొడుకు విచిత్రమైన మనిషిలాగు కనబడుతున్నారే? భలే మాటకారివోయ్ కుంజా! సరేగాని ప్రధాన్! ఆ పొలంవిషయంలో కుంజామారే స్థిరమా? (అని వెళ్లపోతాడు.)

ప్రధాను : కాదు. ఉండండి.

హరూ : ఇంకా ఉండడమేమిటి? ఇక ఆ సంగతి ముగిసిపోయినట్లే.

ప్రధాను: ఆకొంచెం పొలం మాకు మిగలనియ్యండి. అంతా పోయింది. మిగిలిన ఈ కాస్త పొలం అమ్ముకోడాని కిష్టంలేదు. ఏం కుంజా!

కుంజ: రూపాయల ధూపంవేసి దేశంలో ఉన్న అందరి దాన్యం ఇంతకు ముందే కాజేశావు. ఇప్పుడు పొలం కాస్తా కాజేయాలని చూస్తున్నావా మహాశయా? కాదు, పొలం అమ్మేది లేదు.

ప్రధాను: అదే ఖాయంబాబూ! మీ రేమనుకొన్నారే, అదే ఖాయం.

హరూ: అమ్ముతానని మాట ఇచ్చావు. అమాట తప్పుతావా? పనిపిడి రెండి నాయకిలా?

కుంజ: మాట ఇవ్వడం ఏమిటీ మాట తప్పడమేమిటి? ఆ సంగతి ఎత్తడ మెందుకీప్పుడు. భూకామందు స్వయంగా అమ్మనని చెప్పతున్నాడు. ఇక మాట తప్పడమేముంది. అయినా నోటవచ్చిన మాటల్లా నిలుపుకోవడానికి పేమేమీ హరి శ్చంద్రులము కాము మహాశయా!

ప్రధా: ఆహా! సీవు మాట్లాడుకు కుంజా!

కుంజ: నేనెందుకు నోరుమూసుకొని పడిఉండాలి? ఎందుకు మాట్లాడ కూడదా?

ప్రధా: ఎదెల్లా కావాలో అల్లా అవుతుంది. సీపూరుకోరా బాబూ!

కుంజ: మళ్ళా ఈరుకోమంటావేమిటి? ఇట్లా అన్నిటికీ నోరుమూసుకొని పడిఉంటే వట్టి మూగదర్దమృలమైపోతాము. దుర్బల్యంలో ఉన్న నిరుపేదలమీద ఇట్లా విపరీతంగా ఒత్తిడితెచ్చి వేధించడము దౌర్జన్యంకాదా! పెద్ద మనుష్యుల తరహా యేనా? ఈ సంగతే పదిమందికి తెలిసేటట్లు గొంతెత్తి చాటిస్తాను. నేనూరుకోను.

ప్రధాను: ఈరుకోరా అంటే వినవేమిరా నాయనా?

హరూ: నీ మాటలుచూస్తే కియ్యానికి కాదు దువ్వుతున్నట్లుంది. అదేమిటో నేనూ చూస్తాను.

కుంజ: భయపెడుతున్నారా నన్ను! ఇక మీ భయపెట్టడం సాగదు. ఆ రోజులు పోయినయి.

హరూ : నాకు భయపడవద్దు! ఇదిగో (పైకి వేరెత్తిచూపి) అక్కడ భయపడాలి.

కుంజ : పైకి వేరెత్తి చూపించడమెందుకో నాకు తెలుసు. దేముడి మీద నమ్మకం ఇదివరకేపోయింది. ఇప్పుడు ఆ భయంకూడా లేదు.

హరూ : ఆ భయం లేకపోవడమేమిటో నేనూ చూస్తాను. నీదపు వెధవ ఎంత పొగరు! ఒకసారి నడుం విరగ్గాడితేగాని ఆ పొగరు తగ్గదు.

కుంజ : ఇదిగో చెపుతున్నాను. నోటికివచ్చినట్లు మాట్లాడితే ఏం కుదరదు.

[దత్తు చిన్న కూతురు మాతి వేగంగా వస్తుంది.]

హరూ : (పిల్లను దగ్గరకు తీసుకొని) నీదపు వెధవ, తెగపేలుతున్నాడు. ఆ పోకిరీవెధవ మాటలు విను! పొగరెక్కి నోటికివచ్చినట్లు వాగుతున్నాడు.

కుంజ : నోరు దగ్గరపెట్టుకొని మాట్లాడు. లేకుంటే మర్కాడ దక్కదు.

హరూ : చూడు వాడి పొగరుమోతుమాటలు, కళ్ళ నెత్తికొచ్చినయి.

మాతి : (ఏరుస్తూ) బాబా! బాబా!

హరూ : నీవు వెళ్ళ మాతీ! కోవెల ముందు ఎవరెవరున్నారో వాళ్ళందరినీ తీసుకురమ్మవి మీ మామయ్యతో చెప్పు. వెళ్ళ త్వరితగా.

ప్రదాను : మీరు వెళ్ళండిబాబూ, ఉన్నది కాస్తటూమి, దాన్ని నేను అమ్మను. ఆ విషయం ముగిసినట్లే.

హరూ : ఊహూ. అంత తేలికగా ముగుస్తుందా? నేను ముగియనిస్తానా?

ప్రదాను : మీరు ఉత్తినే మాటలు మిగులుస్తున్నారు.

హరూ : మాటలు మిగులుస్తున్నది నేనా? అబ్బో! ఇంత పెద్ద వయస్సు వచ్చినా నీవుకూడా తక్కువ తిన్నవాడివేం రావు.

కుంజ : హత్తెరీ! నీగుండ గొయ్యతనమేమిటో నేనూ చూస్తాను. (అవి గణించిన వెళ్ళిపోతాడు.)

[రెండవ వైపునుండి లాఠీలతో ముగ్గురు మనుషులు వస్తారు.]

హరూ : ఆ వెళుతున్న వెధవను నాలుగయిదు గట్టిగా తగిలించండి.

[లాఠీతో కుంజ ప్రవేశిస్తాడు. అతడి లాఠీమీద ఫట్, ఫట్ మని రొడీల లాఠీ
దెబ్బలు పడతాయి. ఒక గట్టిదెబ్బ తగిలి కుంజ పడిపోతాడు.
ఒక రొడీ ప్రధాను రాకుండా అడ్డముంటాడు.]

1 వ రొడీ: ఒరేయ్ వెధవా! తిండికిలేక చస్తున్నావు ఇంకా కొవ్వు
తగ్గలేదా? వెధవా! తిండికిలేక చస్తున్నావు. పొగరణగలేదు.

2 వ రొడీ: ఊమించమని బాబుగరికాళ్లు పట్టుకో పో!

[కుంజ రొమ్ముతో పాకతూ హారూదత్తు కాళ్ళదగ్గరికి వస్తాడు.]

హారూ: (పళ్లు కొరుకుతూ కాళ్లు వెనక్కు తీసుకొంటూ) కాళ్లు ముట్టుకోకు.
పో ముట్టుకోకు (వినోదిని ప్రవేశిస్తుంది. మాఖన్ జబ్బుతో వరండామీదినుంచి
లేవటోయి తలతిరిగి పడిపోతాడు. రాధిక వినోదిని ఏడుస్తూ కేకలు వేస్తుంటారు.)

హారూ: (లాఠీతో కుంజ ముఖంమీద కొట్టి) పెద్దపెద్ద కబుర్లు మాట్లాడావు.
ఈ దెబ్బలు మరిచిపోకు. ఎవరితో ఎట్లా మాట్లాడాలో జ్ఞాపకం పెట్టుకో.

ప్రధాను: చంపేశారు బాబూ మావాణ్ణి. చంపేశారు. అయ్యో అయ్యో.

2 వ రొడీ: ఇద్దరిగో వీదొకడు (లాఠీతో దెబ్బ కొడతాడు. ప్రధాను కూల
బడిపోతాడు. కుంజ వెక్కిరిస్తూ ఏడుస్తాడు. జబ్బుగా ఉన్న మాఖన్ కింద పడి
పోతాడు. వినోదిని, రాధిక, ప్రధాను పరుగెత్తిపోయి గట్టిదెబ్బతిన్న మాఖన్
ముఖంమీదికి పంగి నిశ్చేష్టులై పడిపోతారు.)

రాధిక: అయ్యో దెవుడా! నా కొంప కూలిపోయింది. నా సర్వం నాశనం
అయింది. నేను దిక్కులేని పక్షినయ్యాను. అయ్యో! మాఖన్! నా బంగారు
తండ్రి! నన్ను విడిచిపోతావా

ప్రధాను: (వినోదినితో) కాపిని నీళ్లు తెస్తావా? చప్పిళ్లు.

రాధిక: మాఖన్. నా మాఖన్ (మాఖన్ చిన్న మూలుగు మూలుగుతాడు.)

ప్రధాను: ఒరే మాఖన్! నా మాఖన్! ఒరే కుంజా! ఒక్కసారి మాఖన్ను
చూడరా! (రాధిక ఏడుస్తూ కూలబడిపోతుంది. వినోదిని గుర్త నీరు కుక్కుకుంటూ
ఉంటుంది.)

కుంజా: (బాధతో) మాఖన్, మాఖన్, నా తండ్రి!!

ప్రధా: మన మాఖన్ వెళ్లిపోయాడు. కుంజా వెళ్లిపోయాడు. మరి
లేడరా మన మాఖన్.

[తెర వాచుతుంది.]

ద్వితీయాంకం — మొదటి రంగం

[కాళీధను కొట్టుగది. ఒక మెత్తటి తివాచీమీద ఒక మూలదాసుకు అనుకొని కూర్చుంటాడు కాళీధను. బలిష్ఠమైన నల్లని శరీరం ఒంటిమీద వేస్తుకోటు, మెడలో బంగారం గొలుసు చేతికి బంగారు తాబీజు. గోడ మీద పెద్ద వినాయకుడిబొమ్మ కింది భాగన “శ్రీ శ్రీ కాళీమాత పాదపద్మాల భక్తితో వ్యాపారం జరుగుతున్నది” అనిపించూరముతో వ్రాసిన అక్షరాలు. పక్కన ఎర్రగుడ్డ అట్టతో అద్దగా పడిఉన్న ఖాతా పుస్తకాలు. గది నడుమ పెద్ద కాటా, అర్చనకు మొదలుకొని మణుగువరకూ తూనికవేసే ఇనప దిమ్మలు, అటూ ఇటూ పడిఉంటాయి. గోడను గదిలో ఒకపక్క ఖాళీబస్తా సంచులకట్టలు పడిఉంటాయి. కూలీలూ గుమాస్తాలూ ఇటూ అటూ వస్తుపోతూ ఉంటారు. ఎదురుగుండా రెండు మళ్ల బియ్యంబిస్తాలు మూపుమీద పెట్టుకొని మోతకూలీలు తెచ్చి గోడనులో రహస్యంగాఉన్న దొంగ గదుల్లో నిల్వచేస్తూ ఉంటారు నరుకంతా. గల్లాపెట్టిమీదికి వంగి కాళీధను వద్దల కాగితాలుచూస్తూ గొణుక్కుంటూ ఉంటాడు. ఎదురుగా తివాచీమీద ఒకపక్కన కాలమీద కాలవేసుకొని కూర్చొని బీడీ కాలస్తూ హూద్రత్తుకేసి బెచ్చిబెచ్చి చూస్తుంటాడు. ఇద్దరి నడుమ ఏదో పద్దు విషయంలో తగాదా నడుస్తున్నట్లు కళ్లల్లో మొఖంలో కనబడుతుంటుంది. తివాచీ కుడి వైపున ఒక మూలగా ఈగలాగున పెద్ద గుమాస్తా ఖాతా పుస్తకాలగుడ్డలో మునిగి ఉంటాడు. అప్పుడే చిన్న గుమాస్తా విరంజను ‘రాజహరి’ అనే పేరుతో తాళంచెవులగుత్తి ఆడిస్తూ కాళీధను వైపు వెళతాడు.]

విరంజ : నరుకు అంతా గోడనులోకి చేరిపోయింది.

కాళి : నరీగ్గ దేవి కవి వేడుగా పెట్టించావా? (వేరెత్తి చీకటికొట్టువైపు చూపిస్తూ) మొత్తం అంతా....

విరంజ : మూడోనెంబరు గదిలో.

కాళి : మూడో నెంబరా! సరే అయితే. కావి మళ్ల ఒకసారి జాగ్రత్తగా చూడు. (అవి ఖాతా పుస్తకంమీదికి దృష్టిపెట్టిస్తూ) తాళం!.....

విరంజ : ఇదిగో ఇప్పుడే తాళంవేసి వచ్చాను.

కాళి : వేళావు. వెయ్యంగానే సరా! బాగా లాగి చూశావా? ఎన్నిసార్లు అవి చెపుతాను? అబ్బే ఇల్లాగైతే వ్యాపారం సాగినట్లే! (వెళ్ళిపోబోతున్న విరంజనుకేసి చూసి) ఇడుగో మాట! చెప్పేసి అంత తొందర తొందరగా వెళ్ళిపోతే ఎట్లా? తాళం సరిగా పడ్డదో లేదో ఒకటి రెండుసార్లు గట్టిగా లాగిచూడాలి. వెళ్ళిపోయే బప్పుడు రెండు బస్తాలు లాగి సొరంగానికి అడ్డుపెట్టాలి. తెలిసిందా! వెళ్లు. (విరంజన్ వెళ్ళిపోతాడు.) అన్నీ చెప్పినట్లు చెయ్యాలి. ఇవన్నీ మాటిమాటికీ చెప్పాంసొస్తున్నది. చూడు! కంగారు మాని ఇటురా. (అవి విరంజను గూర్చి హఠాదత్తుతో) పీళ్ళతో వ్యాపారం నడుపుకోవాలి. ఏవనికైనా వీడు వట్టి అంటోతు. కావి నమ్మకమైనవాడే అని ఉంచాను. తీసిపారేస్తాను. మెల్లిగా కావి ఈమాట వాడితో అనవద్దు.

హరూ : ఈ కాలంలో నమ్మకమైనవా దొకడు దొరకడమంటే సామాన్యం కాదు.

కాళి : అందుకే ఉంచాను మరి! (దత్తుకేసి చూసి) అయితే యావత్తూ ఇంకా నీ అధీనం కాలేదన్నమాట. సరే ఆంధ్రంకావడమే మంచిది. రాఖహరీ రాసే చెపుతాను మళ్ల! వీడి ఒకటి కాల్పు.

హరూ : సరేలే. (వీడి అంటించి గుక్కపీల్చి) నాకింకా అక్కడ చాలా పని ఉంది.

కాళి : మళ్ల వస్తావుగదూ? చూడు దత్తుజీ! ఈసారి నీవు పంపిన బియ్యం అంత బాగాలేవు సుమా.

హాదూ : ఇంకా బాగా ఉండాలా? రెండు రోజులుపోతే మరి బియ్యం అంటూ దొరుకుతాయో లేదో చూడు. అడిగితే పట్టెట్లో బియ్యం కోసం మరి చావు దెంపులుగా ఉంది తెలుసా!

కాళీ : తెలుసునయ్యా తెలుసు. నందీవాళ్ళ దుకాణానికి నీద్వారా వచ్చిన బియ్యమున్నాయే చాలా బాగున్నాయి.

హాదూ : సరేకాని ధర ఎంతో అడిగి చూశావా?

కాళీ : ఎంతో నీవు చెప్పరాదా?

హాదూ : ఇరవై రెండున్నర! నీవు పెట్టగలవా చెప్పు!

కాళీ : అబ్బో, ఇరవై రెండున్నరా?

హాదూ : నడవ కిరాయీ, కమీషనూ ఇంకా కొంత కావచ్చు.

కాళీ : ఆధర చాలా ఎక్కువ దత్తా!!

హాదూ : అవునయ్యా! మంచివస్తువు కావాలంటే మంచిధర పెట్టాలి. లేకుంటే దొరుకుతాయా! నీవు సరేనంటే 'ఇరవై పడవలకు సరిపడే దాన్యం దొరుకుతాయేమో ప్రయత్నించి చూస్తాను. కాని ధరమాత్రం ఇరవై రెండూ ఇరవై మూడూ అంతకు అరపైసాకూడా తగ్గదు. ఇష్టమైతే చెప్పు.

కాళీ : అంతధర పెట్టలేను. వట్టినే దెబ్బతినవలసాస్తుంది.

హాదూ : దెబ్బ ఎందుకొస్తుంది? ముప్పైఅయిదు, నలభై అంటే ఎగ రేసుకపోతారు. నందీవాళ్లు నష్టానికి తీసుకొంటారా!

కాళీ : వాళ్ళమాట చెప్పుకు. నేను మాత్రం అంతధర పెట్టలేను. మార్కెట్టుంటావా ఎండా, వానా అదిలాగుంది. ఎప్పు డెట్లా మారుకుంధో!

హాదూ : అబ్బోచిందు. నీ వంటి ఘరానా సాహుకారే అట్లా అంటే ఇక చిల్లరవర్తకుల మాటేమిటి చెప్పు.

కాళీ : అదికాదు దత్తాజీ! నీకు తెలియదుగాని కనీసం లక్ష పాతికవేల రూపాయల నరుకు ఇంకా ఇక్కడా అక్కడా చిక్కడి ఉంది. అసలు ఒక్క రూపాయకూడా వసూలు కాలేదు.

హరూ : వసూలుకాక ఎక్కడికి పోతుంది? తాపీగా అవుతుంది.

కాళి : ఇది మాటలతో ఆయ్యే పని కాదు. వసూలువుతుందని నీ వంటావు. కాని, వసూలువుతాయా కావా అని రాత్రిం బగళ్ళూ. ఎన్నో ఊహలు కందు రీగల్లాగు నాలుగు వైపుల నుంచి వచ్చి పిచ్చెక్కిస్తున్నాయి ఏమి చెప్పను నీకు?

హరూ : దైర్యం పోతుంది. చికాకులుంటాయి. రక్తంపోయి వస్తుంది. అవన్నీ లేకుంటే పెద్ద పెద్ద వాళ్ళకు సాగదయ్యా.

కాళి : అట్లాగే అనుకొంటారు. (వస్తున్న విరంజను కేపి చూపి) అడుగో వస్తున్నా దింతసేపటికి!

హరూ : అయితే ఈ మాట తొందరగా నా వని చూడు. చాలా ఆలస్యం అయింది ఇప్పటికే.

కాళి : నీకు ధబ్బంతా ఇప్పు డివ్వలేను.

హరూ : అదేమిటట్లా అంటున్నావు? సరేలే, ఏమివ్వదలచుకొన్నావో వెంటనే ఇచ్చేయి. నా కింకా అక్కడ....

కాళి : ఇప్పుడు నీవు గుర్రా బాబుల ఇంటి కెళ్తావు గదా! ఆ సంగతు లన్నీ నీవు నా కింకా చెప్పనే లేదు. ఎప్పుడూ చెప్పుల్లో కాళ్లు పెట్టుకొనే వస్తావు! రెండు విముషాలు కూర్చోని ఆ కబురూ ఈ కబురూ దొచారు విశేషాలు చెపుతావా ఏవన్నానా? (విరంజనుతో) ఎన్ని బస్తాలైనయో చెప్పు!

విరంజ : పూర్తిగా ఏడు వందల బస్తాలు. ఒక గూర్పు వేగను అమ్మ మాట.

హరూ : ఇదిగో కాళీధన్! ముందుగా నా కిచ్చేదో ఇచ్చేయి. తర్వాత మీ లెక్కా దొక్కా చూసుకో.

కాళి : (గొంతు తగ్గించి) సరే. ముందు నీ పనే చూస్తాను (గల్లాపెట్టి తీసి ఒక నోట్లకట్ట ఎప్పు లెక్కపెట్టి హరూదత్తు చేతికిచ్చి) సరీగ్గా లెక్కపెట్టుకో.

హరూ : తర్వాత లెక్కపెట్టుకుంటారే! అయిదూ పది ఏలై ఏలై అయిదు నేయి? అయిదునేయి.

కాళీ : ఇందులో ఎంత ఇవ్వను? అయిదు వందలు. ఇదిగో ఖాతాలో చెల్లపెడతాను. ఇది నీ ఆక్కోంటులో ఉండనీ.

హరూ : ఉండుండు. ఆక్కోంటు నీ దగ్గర ఉంటుంది. అందువల్ల మరి.... సరేలే నే వెళ్తాను. (లేస్తూ) చాలా అలస్యమయింది. ఎప్పుడు బజారుకు వెళ్తానూ, ఎప్పుడు నరుకు బేరం చేస్తాను. సరే నే వెళ్తున్నాను. మరి ఆ సంగతి ఏమి చెపుతావు? ఒక పదవ వియ్యం చూడనా వద్దా?

కాళీ : ధర చాలా హెచ్చుగా ఉండి దత్తు!

హరూ : నరుకు చాలా మంచిది. ఇక మరి దొరక్కపోవచ్చు. కొంత కొనగలిగితే మంచిదనుకొంటా.

కాళీ : వస్తువూ మంచిదే. ధర కూడా హెచ్చే. అందులో అటువంటిదేమీ ఉండదు. ఈ వియ్యమే నీవు మరికొంత నాకు....

హరూ : అది చెప్పడం అయింది. ఇది కూడా కొంత అట్టే పెట్టవచ్చు. నీ కది బరువైతే నే నేమీ చెప్పడమకో లేదు. ఇంకా నాకు ఆ వైపున చాలా....

కాళీ : ఇంతగా చెప్పుతున్నావు కాబట్టి కొంత ఇయ్యి.

హరూ : ఎంత ఇవ్వమంటావు ?

కాళీ : ఎంత ఇవ్వగలవో చెప్పు.

హరూ : (చేతి అయిదు వేళ్ళూ చూపించి) ఇంత!

కాళీ : (అశ్చర్యపడుతూ) అంతా! అయితే ఇయ్యి.

హరూ : (బయలుదేరబోతూ) ఉంటే ఇయ్యి కొంత. తర్వాత నీకు అంత భారం కాదు.

కాళీ : సరే! సరే! (దిగ్గరగా) ఇదిగో దత్తు. తర్వాత...మంచి కబురు... అదే... ఆ వస్తువు సంగతి. నేను కోరిన అదే ఆ వస్తువు సంగతి ఏం చేశావు?

హరూ : (సందిగ్ధంగా చూస్తూ) ఖేది సంగతి అడుగుతున్నావు?

కాళీ : ఖరే! ఆ వస్తువేమిటో మళ్ళీ చెప్పాలా?

హరూ : ఏ వస్తువు చెప్పా? ఓహో! అదా? జ్ఞాపకం వచ్చిందిలే. అవు నవును (నవ్వుతూ) అది అవుతుంది. తప్పక అవుతుంది. నే నొకమారు అటుకేసి

వెళ్ళి అంతా బాగా జరిగేట్టు ఏర్పాటు చేసి వస్తాను. ఇదివరకే కలిసి మాట్లాడా ననుకో! అయినా ఇప్పుడే అటుకేసి ఒక మారు....

కాళీ : నిజమేనా? ఏది చేతిలో చెయ్యి వెయ్యి.

హరూ : (వెళ్లుతున్నవాడు తిరిగి చూసి నవ్వి) నమ్మకం లేదా?

కాళీ : సరే. నీ యిష్టం. కానీ! (హరూదత్తు వెళ్లిపోతాడు.)

[గల్లాపెట్టి మూత తెరిచి పట్టుకొని బాగా వెతికి చూసి ఒక పెద్ద తాళంచెవి తీసి పెనక్కు తిరిగి ఇనపెట్టె తీసి కొన్ని నోట్ల కట్టలను అందులో పెడతాడు.]

రాజీవు : (ఆవలించి మూడు చిటకలు వేసి) రాదీగోవింద రాధేగోవింద!

కాళీ : గుమాస్తాగారూ!

రాజీ : (కళ్ళతోడు సందు నుంచి ఒకసారి కాళీధను కేసి చూసి మళ్లీ తన పనిని చూసుకొంటాడు.)

కాళీ : గుమాస్తా మహాశయా! ఒకసారి—

రాజీవ : వింటున్నాను చెప్పండి.

కాళీ : ఆ రోజు మీ కిచ్చిన చలాను పంపించారా?

రాజీవ : విపినబాబు పేర తిన్న చలాను కదూ? పద్నాలుగో నెంబరు గ్లాసు.

కాళీ : (భాతా చూసి) అవును అదే.

రాజీ : ఆ! ఇచ్చాను రాఖహరికి ఇచ్చాను. ఒకసారి అడుగుతాను గంపాదో లేదో!

కాళీ : ఇదే మీతో వచ్చిపడిన ఇబ్బంది.

రాజీ : ఇంతలో వచ్చిపడిన ఇబ్బందేమిటి? అతగాడి పేరేమిటి చెప్పా ? అజ్ఞాపకం వచ్చింది. రాఖహరి. ఓయి! రాఖహరి! విపినబాబు చలాను పంపావా లేదా ?

నిరంజ : (చేస్తున్న పని వదిలి దగ్గరికి వెళ్ళి) ఏ చెలాను? నెంబరెంత?

[ఒక పెద్ద మనిషి ప్రవేశిస్తాడు.]

కాళీ: చెలాను నెంబరెంతో ఇప్పుడు అడుగుతున్నావా? ఇక ఇటువంటి వాళ్లతో వ్యాపారం సాగించడం చాలా....(పెద్దమనిషి కేసి చూసి)....తమకు....

పెద్ద: చూడండి నేను—

కాళీ: తెలుసు, తెలుసు. మంటూ బాబుల ఇంటి నుంచి వచ్చారు గదా? కొంచెంసేపు అగాలి మీరు. ఎంతో ఆలస్యం కాదు లెండి.

[పెద్ద మనిషి దద్దమ్మలాగ పక్కనున్న కుర్చీ మీద కూర్చుంటాడు.]

కాళీ: (నిరంజనుకేసి చూసి) అయితే వెళ్ళు. నోరు తెరుచుకొని ఇక్కడ నిల్చుని ఏమి చూస్తావు! జరగవలసిందేదో జరిగింది. చలాను నిన్న వెళ్ళలేదు. ఈ రోజు వెళ్ళదు. (రాణీవుకేసి చూసి) మీరూ ఆ రకం మనుష్యులే! చెలానా అతగాడి కివ్వడంతో మీపని తీరిపోయింది? చెలాను వాడు అది సరిగా పంపడం జరిగిందో లేదో ఒకసారి కనుక్కోవద్దా? ప్రతివాళ్ళూ ఇల్లాగైతే.....

రాణీవ: ఆరోజు పొద్దున్నే చెలాను ఇచ్చేశాను. వెంటనే పంపమని! మరి ఏంచేశాడో?

కాళీ: ఇచ్చారు తెలుసు. ఆపొద్దున్నే ఇచ్చారు. అదీ తెలుసు. అది పంపాడో లేదో కనుక్కోవలసిన బాధ్యత మీకు లేదా?

రాణీ: ఆవుహ నాకు తట్టలేదు.

కాళీ: తట్టకపోవడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. సరే, ఇక వెళ్ళండి మీరు. (పెద్దమనిషికేసి తిరిగి) ఇప్పుడు చెప్పండి మీ సంగతేమిటో! ఓహో, గుమాస్తా గారూ! ఈవేళ పొద్దున్న అనంతరామం నుంచి ఎవరో ఒకరు వచ్చారేమో కలుగు తిరిపిందా?

రాణీవ: అనంతరామం నుంచి దియ్యం కోసం ఎవరో రావడం మటుకు వచ్చారు! కాని ఎన్ని ఆసే సంగతి.....

కాళీ: (పెద్దమనిషితో) మీకు ఎన్ని మణుగులు కావాలన్నా?

రాణీ: ఉండండి ఖాతా చూస్తాను. రాసే ఉంచాను. (అని ఖాతా తిరగ వేస్తుంటాడు.)

పెద్దమనిషి : (వివ్వెరపడి) మీ మాట లేమీ నాకు బోధపడడంలేదు. మంటాబాబూ ఎవరో, అనంతదామం నుంచి ఎవరు వచ్చారో నాకేమీ అర్థం కావడంలేదు.

కాశీ : (ఆశ్చర్యంగా) అయితే మీ రెవరూ? ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చారూ?

పెద్దమనిషి : నేనొక సామాన్య గృహస్థుణ్ణి ఎంతో అవసరమై మీ దగ్గరికి వచ్చాను. మీ రెంతదర అడిగితే అంతా ఇస్తాను. నాకు కొంచెం బియ్యం కావాలి.

కాశీ : (చేయి పైకి కిందికి తిప్పుతూ) బియ్యం ఎక్కడున్నాయి మహాశయా! ఇరవై ఏండ్లనుంచి వాడుకగా కొంటున్నవాళ్ళకే యివ్వడానికి లేవు. మీకు ఇక్కడ దొరకవు. కాబట్టి మరొకచోటికి వెళ్ళడం మంచిది. ఏమవస్థరాబాబూ!

పెద్దమనిషి : ఇంట్లో రెండు మూడు రోజులనుంచి పస్తుతిన్నాడు. చూడండి. నేను మీ రడిగిన ఖరీదు ఇస్తాను.

కాశీ : వట్టినే ఖరీదుమాట ఎత్తుతా రెండుకు? ఖరీదు యివ్వరవి లేదనడం లేదయ్యా బాబూ! అనలు బియ్యం లేవు.

పెద్దమనిషి : బియ్యం లేవంటే ఎట్లాగండి.

కాశీ : ఎట్లాగో నేనేం చెప్పను. మరొకచోటికి వెళ్ళి చూడండి.

పెద్దమనిషి : ఎక్కడ చూడను చెప్పండి? ఇంతకు ముందే అయిదారు దుకాణాలకు వెళ్ళి చూశాను. అన్నిచోట్లా లేవు, లేవు అనే మాట తప్ప మరొక మాట లేదు. ఏమిచేయమంటారు నన్ను? మీరే చెప్పండి. నా యిబ్బండి, నా అవసరము మీరు సరిగ్గా గ్రహించలేదనుకొంటాను. ఎంతోమంది పిల్లా జల్లాకో వట్నంలో ఉంటున్నాను. ఇంట్లో మూడు రోజులనుంచి బియ్యపుగింజ అనేమాట లేదు. కొంచెం దయ చూపండి మీకు తెలియదేముంది?

కాశీ : తెలుసునయ్యా బాబూ! అ.తా తెలుసు. బియ్యం లేనప్పుడు నేనేం చెయ్యగలను చెప్పండి.

పెద్దమనిషి : చూడండి! మీరు బెంగలీలు. నేనూ బెంగలీను. మీకు పుణ్యముంటుంది. ఏదో ఒక ఏర్పాటుచేసి యింత తిండి పెట్టండి. (అని చేతులు జోడిస్తాడు.)

కాశీ : ఏమిగోం వచ్చిందయ్యా! ఖరీదుమాట చెప్పుతున్నారు మీరు. ఎంత ఖరీదు పెట్టగలరో చెప్పండి. మరో దుకాణంలో ఎక్కడనయినా దొరుకుతాయేమో భోగట్టాచేసి తెప్పించడానికి ప్రయత్నిస్తాను మరి!

పెద్దమనిషి : ఎంత ఖరీదో మీరే చెప్పండి.

కాశీ : (చేతి అయిదువేళ్ళూ చూపి) ఇంత యివ్వగలరా మీరు? అయితే ఎవరింట్లో నయినా బియ్యం ఉన్నాయేమో తెలిపికొని తెప్పిస్తాను.

పెద్దమనిషి : ఎంతా!! (గుండెమీద కొట్టుకొంటూ) యాభయి రూపాయలా? హాట్సా!!

రాజీవ్ : (ముఖమెత్తి) పొల్లు కబుర్లు చెప్పుకు కాశీధన్. ఎందుకు ఆశ పెడతావు ఆయనకు?

కాశీధన్ : ఏదో పెద్దమనిషి ప్రాధేయపడుతున్నాడు. పోనీ ఉపకారంకదా! (పెద్దమనిషితో) అధరకైతే చెప్పండి.

రాజీవ్ : బియ్యం తింటారు! ఎన్నైనా తిని అరిగించుకొంటారు. ఈ మహా కరువులో సారిల్లు, బొద్దింకలు బియ్యం తినడానికెన్నో వస్తున్నాయి.

కాశీ : ధర వినగానే అంత ఉలికిండ్డారే? అందుకే మీరు బియ్యం కొనలేరని నేను ముందుగానే చెప్పాను.

పెద్దమనిషి : అందుకేనా ఒక్కమాటే యాభయిరూపాయలు చెప్పారు.

రాజీవ్ : అరే! మణుగు అరవైరూపాయలంటే బ్రతిమిలాడి ఎగరేసుకు పోతున్నాడు. అసలు ఆ ధరికు ఇప్పుడు దొరుకుతున్నాయా? యాభయి అని చెప్పేటప్పటికే మీరేమో గడగడలాడిపోతున్నారు. నరుకు లేనప్పుడు ధర హెచ్చు ఉంటుందయ్యా!

కాశీ : (పెద్దమనిషితో నవ్వుతూ) అయితే ఇంకా కోడించి చూడండి.

పెద్దమనిషి : మీకు అంత నవ్వులాటగా ఉంది.

కాశీ : నవ్వుక మరీ ఏడవమంటారా? తమాషాగా ఉందే!

పెద్దమనిషి : ఇంతకుముందు మున్నెరూపాయలకు ఇచ్చేవారు. అవసరం కాబట్టి ఇప్పుడు ముప్పయిఅయిదు తీసుకోండి. ఇంకా కావలిస్తే నలభై పుచ్చుకోండి.

నాకు వన్నెందు శేర్లు ఇప్పించండి. మీకు పుణ్యం ఉంటుంది, నా ఇబ్బంది తీరుతుంది.

రాజీవ్ : ఈయన వ్యవహారం చూస్తే వేరు చూపిస్తే మంద మింగే రకంగా కపపడుతున్నాడు. చూడు కాళీధన్. వీళ్లు ఏం మనుష్యులయ్యా?

కాళీ : నేను ఏమీచేయలేను, ఊమించండి.

పెద్దమనిషి : (చేతులు జోడించి) నేను అడుగుతున్నది వన్నెందు శేర్లే కదండి.

రాజీవ్ : ఈ మనుషుల సంగతి నేను చెప్పలేదూ!

పెద్దమనిషి : మీరు మాట్లాడకండి. చాలాసేపటి నుంచి చూస్తున్నాను మీ వ్యవహారం.

రాజీవ్ : కాళీధన్. కళ్ళెర్ర చేస్తున్నాడు! మెడపట్టుకొని దుకాణంలోనుంచి గొంటెయ్యి రాఖహరీ.

పెద్దమనిషి : ఎక్కడ దాపరించావయ్యా క్రూరుడవు! నిన్ను పోలీసుల కప్పగిస్తాను చూడు.

కాళీ : వెళ్ళవయ్యా వెళ్లు. పిల్చుకురా పోలీసులను. ఇక్కణ్ణించి వెళ్ళిపో.

పెద్దమనిషి : (బాధగా) అనంతరామంనుంచి మనుషులొస్తే ఎన్ని మణుగులు కోరితే అన్ని మణుగుల నియ్యం అతడికి ఇవ్వగలరు మీరు, కాని దురవస్థతో నున్న నాకు.....

కాళీ : వట్టనే కేరెస్తా రెండుకు? నియ్యం లేవు. దొరకవు. వెళ్ళిపోండి.

రాజీవ్ : (ఏటకారంగా నవ్వి) పిచ్చివాళ్ళలాగు కనబడడంలేదూ వీళ్లు నీకు? పోలీసులను తీసుకురాసి (పెద్దమనిషికి కాళీధన్ ను చూపిస్తూ) ఈ బాబు సంగతి నీకు తెలియదు. ఎంతోమంది జడ్జీలను, మెజిస్ట్రేట్లను, పోలీసులను జేబులో వేసుకొన్నాడు. తెలివితక్కువవాడవు నీవు. పోలీసుల పేరు చెప్పి బెదిరిస్తావా?

[తె ర లో]

[అయ్యో, అయ్యో దేవుడా! అని కేకలు, బొజ్జ అడిస్తూ కాళీధన్
నవ్వుతుంటారు.]

పెద్దచనిషి : సరే. నేను వెళుతున్నాను. కానీ దీనికి ప్రతీకారం ఏమైనా ఉన్నదేమో చూస్తాను. ఏదో ఒకటి చూడాలి ఒకమారు. (అని వెళ్లిపోతాడు).

రాజీవ్ : (ఖాతా పుస్తకాలకేసి ఒకసారి చూసి) ఈ కరువు రోజుల్లో దేశంలో ఉన్న విచ్చగాళ్లందరూ చావడానికి ఈ పట్నం మీద వచ్చి పడ్డారు. రాజహరీ దుకాణం బయట మూసెయ్యి. వెంటనే తలుపు మూసెయ్యి.

[తె ర లో — రుణరుణ మని ముఖ ద్వారం మూసిన చప్పుడు]

[తె ర వాలుతుంది]

ద్వితీయాంకం — రెండో రంగం

[ఒక పార్కులో భాగము. ఒకవైపున బెంచీవేసి ఉంటుంది. లోపల పాతికమంది బిచ్చగాళ్లు గుంపుగా కూర్చుని ఉంటారు. అవరణ అంతా కలకలధ్వనులతో మారు మోగుతుంటుంది. ఆగుంపులో ప్రధానూ, కుంజా, రాధికా, వినోదినీ, కనబడుతుంటారు. ప్రధాను ఒక చినిగిన చొక్కా కుట్టుకొంటూ ఉంటాడు. రాధిక తల ముడివేసుకొంటూ ఉంటుంది. కుంజ చెంపన చేయి పెట్టుకొని ఏదో ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు. వినోదినీ పక్కనున్న బిచ్చకత్తెతో హాస్యమాడుతూ ఉంటుంది. గోనె నందుల మాటలూ మట్టికుండలూ చిన్న ధబ్బలూ సంసారానికి అవసరమైన వస్తువులూ అటూ ఇటూ పడి ఉంటాయి. ముసలివాళ్లు, పడుచువాళ్లు, పిల్లలూ, వయస్సు వాళ్లు, నిరుపేదలు అక్కడ కలిసి ఉంటారు. కొందరు ఏడుస్తుంటారు. కొందరు నవ్వుతుంటారు. కొందరు పోట్లాడుకుంటూ వుంటారు. ఈ గందరగోళం నడుమ అడిబోరియంలో నుంచి సూటాబూటూ వేసుకొన్న పెన్ను పోదో గ్రాఫరు వచ్చి ఒక చంకన పిల్లను ఎత్తుకొని ఉన్న ఒక బిచ్చకత్తెను చూసి కేక వేస్తాడు.]

1వ పోదో గ్రాఫరు: వహవా! ఐలే వనందైన హెడలు. ముఠ్ఠీ! రండి. రండి ఇటు వెంటనే రండి. మన పత్రికాగౌరవం కొన్ని పోదోలు తీర్మాము ఇటువంటి హెడల్స్ దొరకడం కష్టం. రండి వెంటనే.

[మరొక పోదో గ్రాఫరు అడిబోరియంలో నుంచి స్టేజీమీదికి వస్తాడు.]

2వ పోదో గ్రాఫరు: ది బెస్టు ఐడియా! నీకు బాగా తట్టింది, నాకసలు తట్టినే లేదు. ఒహోహో! ఎన్ని పోదోలు తీరావు?

1వ పోటో గ్రా : రెండు మాత్రం! కాని బాగా ఎక్స్‌ప్రెజ్ కాలేదని తోస్తున్నది.

2వ పోటో గ్రా : ఎంచేత బాగారేదు?

1వ పోటో గ్రా : అనుమానంగా ఉంది, వెధవ ఊరికే కదిలారు. ఒకటే కదలడం. పొజిషను సరిగా కుదరలేదనుకుంటాను.

2వ పోటో గ్రా : సరే ఉండు. నేను సరిచేస్తాను. (బిచ్చగాళ్ళవైపు ముందుకు వెళ్ళి) నేను చెప్పినదాకా ఉండు. అద్దం లేకుండా మాటును పోటో తీసి వట్టనే ఫిలింపాడు చేయడం ఎందుకు? మంచి మోడలు బాగా చూపి చెప్పు. పొజిషను సరిగా ఉండేటట్లు నేను చూస్తాను. (పసి బిడ్డను చంకకెత్తుకొన్న బిచ్చకత్తెను చూసి) నేను చెప్పినట్లు చేస్తే మీకు తిండి పెడతాను. అంటే తెలుసు? మీరందరూ పొంగలి తినవచ్చు.

బిచ్చకత్తె : కాదులే! (అని పోటోగ్రాఫరుకేసి చేయి చాస్తుంది.)

2వ పోటోగ్రా! (కెమెరా గురిచూస్తూ) ముఖ్తీ?

1వ పోటోగ్రా : కొంచెం నవ్వింపగలవా? 'జస్టు బిట్టావ్ స్మైలు' చూడు. ప్రయత్నించిచూడు.

2వ పోటోగ్రా : అంత తేలికగా నవ్వు వస్తుందా?

1వ పోటోగ్రా : అవును. ముఖాన 'జస్టు బిట్టావ్ స్మైలు' కనబడితే 'మెడోవా ఆఫ్ బెంగల్' అని పేరు పెట్టవచ్చు.

2వ పోటోగ్రా : మాంచి ఐడియా! రేపు మన పత్రిక కాపీల అమ్మకం రెట్టింపవుతుందన్నమాట. మేరీ కన్య అనుగ్రహం! గొప్పతెలివోయి నీది! ఏం చేస్తే నవ్వు వస్తుందో నీవుచెప్పు.

1వ పోటోగ్రా : కొంచెం ప్రయత్నించు. 'జస్టు ఆఫ్ ది బిట్టా స్మైల్!' కావాలంటే నాలుగు డబ్బులు పారెయ్!

[కెమెరా పోకెన్ చేసి చూస్తారు. 2వ పోటోగ్రాఫరు దగ్గరికి వెళుతారు.]

2వ పోటోగ్రా : ఏంకావాలి నీకు?

విచ్చ : నాకోసం కాదు బాబూ ! ఈ చంటి పాపకోసం. కనికరించండి బాబూ ! పుణ్యం ఉంటుంది.

2వ పోటోగ్రా : (జాలిగా) చంటిపాపకోసం పైసా కావాలా ? ఇదిగో తీసుకో (దబ్బు ఇస్తాడు. దబ్బు కనబడగానే విచ్చకత్తై ముఖం వికసిస్తుంది.)

2వ పోటోగ్రా : ఏం వోయ్ ! ఎలా ఉంది ?

1వ పోటోగ్రా : ఓ కే ! గుడ్ లక్.

2వ పోటోగ్రా : కోరిక నెరవేరినట్లేనా.

1వ పోటోగ్రా : అనుకొన్నదానికంటే ఎక్కువగా (విచ్చకత్తై) నీవు ఇక వెళ్ళవచ్చు. దబ్బు ముట్టించికదూ !

(విచ్చకత్తై వెళ్ళిపోతుంది) ముఖర్తీ వెరీ సక్సెస్ ఫుల్ ! సరేగాని ఇటువంటి బెస్టు మోడల్స్ మూడునాలుగు చూస్తేదాని. ఆ ముసలాణ్ణి ? ఒకమారు విల్స్ బెట్టగలవా ? (ప్రదాన్ని చూపును.)

2వ పోటోగ్రా : చింకెచొక్కా కుట్టుకొంటున్నాడే ఆ ముసలాణ్ణేనా ? ఓ దట్ గ్రేట్ పాట్రీయార్క్ !

1వ పోటోగ్రా : వారెవా ! ఎక్సలెంటు పేరు పెట్టావోయ్ విజంగా పాట్రీయార్క్ వాడితో రెండు మాటలు మాట్లాడి చూద్దాం (ప్రదాను దగ్గరికి వెళ్ళి) ఓయోయ్ ! నీయిల్లెక్కడో చెపుతావా? అంటే నీగుడిసె!

ప్రదాను : చెప్పితే ఆనవాలు పట్టగలవా ?

1వ పోటోగ్రా : ఎందుకు పట్టలేను !

ప్రదాను : అయితే చెపుతాను. మీరెరిగిందే ! అమీన్ పూర్.

1వ పోటోగ్రా : అమీన్ పూరా !

ప్రదాను : అవును. ఇదివరకు—

1వ పోటోగ్రా : అయితే మీరందరూ అక్కణ్ణుంచి ఇక్కడికి లేచి వచ్చా రన్నమాట. సరేగాని మీకు ఇక్కడ ఉండడానికి, తినడానికి బాగా జరుగుతూ ఉందా ?

ప్రధాను : మాలాటి పేదోళ్ళకు జరగడమంటూ జరక్కపోవడమంటూ ఎక్కడా ఎప్పుడూ ఉంటుందా బాబూ ?

1వ ఫౌటోగ్రా : ఎందుకుండదులే ! కాని నీవు ఒకమాటు కొంచెం లేచి నిల్వోగలవా ?

ప్రధాను : లేచి నిల్వోమంటారా ?

1వ ఫౌటోగ్రా : అవును. కొంచెంసేపు — ఎందుకంటే — ఫౌటో తీద్దాము.

ప్రధాను : ఫౌటోతీస్తారా ? మాలాటివాళ్ళ కెందుకు ఫౌటో బాబుగారూ ?

1వ ఫౌటోగ్రా : ఆయన నచ్చేట్టు చెప్తాడు విను. ముఖ్తీ డిరెక్ట్ హిం.

2వ ఫౌటోగ్రా : (ప్రధానుతో) మేము పత్రికలవాళ్ళంలే. నీ ఫౌటో తీస్తే అందంగా పత్రికలో పడుతుంది.

ప్రధాను : పత్రికలోనా ? పడుతుందా ? పడితే మాకేం వస్తుంది బాబూ ?

1వ ఫౌటోగ్రా : దేశమంతా చూస్తారు. పేదలు ఏ అవస్థలో ఉన్నారో తెలుసుకొంటారు.

ప్రధాను : మా దురవస్థ తెలుసుకొంటారా ? వాళ్ళకు పత్రిక ఎక్కడ నుండి వస్తుంది ?

2వ ఫౌటోగ్రా : కొనుక్కొంటారు వాళ్లు.

ప్రధాను : కొనుక్కొంటారా ? అయితే వాళ్ళకు మీరే అమ్ముతారా ?

1వ ఫౌటోగ్రా ! మేము అమ్ముకుంటే దేశం ఎట్లా ఉందో ఎక్కడి ఏం జరుగుతున్నదో జనానికి ఎట్లా తెలుస్తుంది మరి.

ప్రధాను : అదీ నిజమే, యాపారం ! ఎముకలగూళ్ళ యాపారం, శతకోటి దరిద్రాలకు అనంతకోటి ఉపాయాలు. అదీ ఒక చతుకుతెరువే. సరే ఇప్పుడు మీరు నన్నేం చెయ్యమంటారో చెప్పండి.

1వ ఫౌటోగ్రా : ఏమీ శ్రమ వుండదు. నీవు కొంచెంసేపు లేచి నిల్వోవాలి, అంతే.

ప్రధాను : ఎలాగ విల్చోవారి ?

2వ పొబోగ్రా : చూడు. ఏమీలేదు. దబ్బిస్తాను. నీకు తెలిసిందా ? ఒకసారి లేచి విల్చో.

ప్రధాను : దబ్బిస్తావా ? అయితే ఇవ్వండి ఈకుండా, చింకెచొక్కా చేత్తో పట్టుకొనే విల్చోనా ? కుండ పట్టుకొని నిలుచుంటే బాగా కనపడుతుందికమా ?

2వ పొబోగ్రా : (1 వ పొబో గ్రాపరుపై గతో) భలే బాగుంటుంది! కుండ చేత్తో పట్టుకొనే విల్చో.

ప్రధాను : (లేస్తూ) సరే. కుండతీసుకొంటాను. పట్టుకొని నిలుచుంటాను కానీ. అస్థిపంజరం బొమ్మ యెత్తు.

2వ పొబోగ్రా : ఉండు. ఉండు. గెట్ రెడీ.

ప్రధాను : అస్థిపంజరం బొమ్మ తియ్యి.

1వ పొబోగ్రా : (మీట నొక్కి) బస్ ! అయిపోయింది.

ప్రధాను : ఆరే ! అయిపోయిందా ?

1వ పొబోగ్రా : ఎంతసేపు ! ఒకరెప్పపాటు పని. నీకు దబ్బిస్తానన్నాను కదా ! ఇదిగో, తీసుకో (దబ్బిచ్చి) సంతోషమేనా ? సరే "ది గ్రేట్ పాట్రియార్క్" !

ప్రధాను : ఈ అస్థిపంజరం బొమ్మ అమ్ముకో. వెళ్లు వెళ్లు.

(పొబోగ్రాఫర్లు వెళ్లిపోతారు. ప్రధాన్ మళ్ళా కుట్టుకుంటూ ఉంటాడు.)

[తెరలో దప్పు వాయిచిన చప్పుడు. దప్పు వాయిస్తూ బారితేవాడు ప్రవేశిస్తాడు.]

బా-వాడు : (మూడుసార్లు దప్పుకొట్టి) బజారు బయల్లో వీదోళ్ళకు అన్న దానం చేస్తున్నారు కొబట్టి వికారల్లందరూ రావాల్సిందహో. (అని చాటించి మూడు సార్లు మళ్ళీ దప్పు కొడతాడు)

ఒక వికారి : అన్నదానం ఎక్కడ బాబూ ? ఎక్కడ చేస్తున్నారు ?

బా.వాడు : బజారు బయల్లో వికారల్లకు తిండి పెడుతున్నారయ్యా. అందరూ యెళ్ళండి అక్కడికి.

[చాటింపు వివి విచ్చగాళ్ళలో కలవరం బయలుదేరుతుంది. ఎవరి మటుకు వాళ్ళ గుర్తా గుఱునూ పట్టుకొని గబగబా బయలుదేరుతారు.]

రాధిక : (విగ్గరగా) ఓ వినో! ఓసేయ్ వినోదిసి! (అని కేకపెస్తూ కుంజను చూపి) ఏదీ మన వినో? ఎక్కడకు వెళ్ళిందీ?

కుంజ : చాటింపు వివి ముందే వెళ్ళివుంటుంది. చూడడంలేమా? ఇక్కడ ఉన్నవాళ్ళంతా వెళ్ళుతున్నారు.

[ప్రధాన్ తప్ప కుంజ, రాధిక మొ॥ వాళ్ళందరూ వెళ్ళిపోతారు. చిరిగిన చొక్కా, మాపిన బొంతా పట్టుకొని చాటించిన మాటలు అదేలాగు పట్టి పట్టి అంటూ ఉంటాడు.]

రాధిక : ఓయ్యో! అయితే నేనూ వెళతాను. ఏమిటోగోల.

[వెళ్ళిపోవును.]

ప్రధాను : బజారు బయల్లో కలగాపులగం తోజనం పెడతారోహో, అక్కడికి అందరూ వెళ్ళందోహో (అని అందరి వెనుక తాను వెళతాడు.)

[ప్రధాన్ వెళ్ళగానే ఒక దలారి పార్కులోకి వచ్చి ఒకమూల బెంచేమీద కూర్చుంటాడు. ఇక్కడపలచని శరీరం. మిలమిల మెరిసే కళ్ళు, బిడి కాలుస్తూ నాలుగు వైపులా చూస్తూ ఉంటాడు. అసమయానికే కంగారుపడుతూ వినోదిని వస్తుంది అక్కడికి.]

వినో : అయ్యో! ఇక్కడున్న వాళ్ళందరూ ఎక్కడికి వెళ్లారో? ఏమి దారి వాకు?

దలారి : (వినోదిని చూపి ముపిముపి నవ్వులు నవ్వుతుంటాడు)

వినో : చూడండి బాబూ! ఇక్కడున్న వాళ్ళందరూ ఎక్కడికి వెళ్లారో చెప్పగలరా? నేను విచ్చమెత్తుకోవడానికి వెళ్లాను. వచ్చి చూసేసరికి ఇక్కడ ఎవ్వరూ లేరు!! ఎటువెళ్లారో చెప్పగలరా బాబూ?

దలారి : ఎటువెళ్లారో చెప్పడం కష్టమే.

విన్ : అయ్యో! అమ్మయ్యో! నాకేం దారి ఇప్పుడు? ఏమి చేయను? ఎటని వెళ్ళగలను?

దలారి : నీవెంట తోడెవరూ లేరా?

విన్ : ఏమిటంటారు బాబూ?

దలారి : అహ ఏమీలేదు. వెంట ఎవరూ లేరా? అని అడిగిను. (విన్ దివి ఏమీ మాట్లాడదు.) నీకు భర్త ఉన్నాడా?

విన్ : ఉన్నాడు. వదిలేసి వెళ్ళిపోయాడు.

దలారి : విడిచిపెట్టేశాడా? అయ్యో! బంగారపు బొమ్మలాగున్నావు. విన్ను ఒంటరిగా విడిచిపెట్టి ఎట్లా వెళ్ళాడు? దరిద్రుడు?!! ఎంత హెరం! ఎంత అన్యాయం! ఇది మహా పట్నంలో బజారు. ఎక్కడ చూపినా రొదీలు, పోకిరీలు, దుర్మార్గులూను. చాలా చిక్కే నీకు!

విన్ : ఏం చేయను? ఏమిటి దిక్కుబాబూ నాకు?

దలారి : నీవేమో ఆడదానవు. నీకు నేను సాయపడడమెట్లాగో చెప్పు?

విన్ : వాళ్ళ ఎటువెళ్ళారో కొంచెం వెతికి చూపి చేప్పండి బాబూ.

దలారి : ఇప్పటికిప్పుడు నేను ఏమి చూడగలనమ్మా? ఈ పట్నంలోకి ఎంతోమంది జనం వచ్చిపడ్డారు. మీ వాళ్ళను నేను ఎట్లా గుర్తుపట్టగలను? వెతికినా కనబడతారా ఏమన్నానా? అయినా చూడమ్మా, ఒకమాట చెప్పతాను. ఒంటిగా ఇక్కడ ఉండడంకాని పీడినిబిడి వెళ్ళడంకాని నీకు చాలా ప్రమాదం. అవదలో ఉన్నావు. ఆడదానవు. నీకు సాయపడాలనే ఉంది నాకు. ఇక్కడ నేనెరిగిన పెద్ద మనిషి ఒకాయన ఉన్నారు. ఆయనకు ఇల్లున్నది. నేను ఆయనతో చెప్పి చూస్తాను. నీకు అక్కడ ఉండటానికి, తినటానికి ఏలోటూ వుండదు. సంసారంలో చిల్లర వనులేమయినా చేసుకొంటూ, రెండు పూటలా భోంచేస్తూ అక్కడ ఉండవచ్చు నీవు. ఇంటి ఆయన చాలా మంచివాడు. సాక్షత్తు దేముడిలాటివాడు. నేను ఇప్పటిమాట చెప్పటం లేదు. అక్కడ కొన్నాళ్ళంటేమటుకు నీకు ఇబ్బంది ఏమిటి? ఎవరికి లోటుండదు. ఈలోగా నేను నాల్గు వైపులా వెదికి మీవాళ్ళ అచోకి కనుక్కొంటాను. అలోచించుకో. ఏమంటావో చెప్పు?

ఎనో : నాకు తల్లి తండ్రి మీరేదామీ! ఏదోదారి చూపించండి.

దలారి : దారిచూపించాలనే కదా ఇదంతా చెప్పడం. వాళ్లు చాలా పెద్ద మనుషులు. కావలసినంత డబ్బుంది. అదీగాక మనదేశస్తులే వాళ్లు. మధ్య మధ్య ఒకదో ఆరో ఏకీకృతమైతే సరదాలూ, తమాషాల తీర్చుకోవచ్చు. మనసు కలిపి ఉంటే నీకు రొద్దై పిరిగి నేతిలో పడ్డట్టవుతుంది. చూస్తావు కదూ. పీకెంత అర్బుష్టం పడుతుందో? నేను చెప్పేదేమిటి. నీకే తెలుస్తుంది. తర్వాత ఏమంటావు. వస్తే రా మరి. తీసుకు వెళతాను. (అని అతడు లేస్తాడు. అతని వెంట ఎనోడిని కూడా బయలుదేరుతుంది.)

[తెర వాళుతుంది.]

ద్వితీయాంకం — మూడో రంగం

[వట్నంలో రాజవీధి. వీధిపక్క లజ్జెడికారి వివాసభవనం. ఎదురుగా ఉన్న ముఖ ద్వారంనుంచి ముస్తాబైన ప్రీతీ పురుషులూ లోపలికి బయటికి వస్తూపోతూ ఉంటారు. ద్వారంలోపలికి వెళ్లగానే కుడిపక్కా ఎడంపక్కా వరసలు వరసలుగా వేసిన విరుగుడుచేపకట్టలు. ఎల్లప్పుడూ దీపాల వెలుగులో మిలమిల మెరుస్తూంటాయి. లోగిట్లోనుంచి వన్నాయి వాద్యం. మందస్వరంలో చినాడుతూ ఉంటుంది. దేశీయసంగీతం వెల్లవి కానంతో సాగుతుంటుంది కలకల్లాడే ముఖాలతో యువకులు పీతాకోకచిలకల్లాగా గుమ్మంలోపలనుంచి అడుతూపాడుతూ వస్తుంటారు. ద్వారంముందు ఇంటి యజమాని కొందరు సభ్యులతో కలిసి నిల్చొని అదరంగా అభ్యాగతులను 'రండి, దయచేయండి' అని లోపలికి ఆహ్వానిస్తూ ఉంటాడు. ఆయన పక్కన పదిపన్నెండేళ్ల చక్కని ఆడ పిల్ల కొన్ని పూలదండలు చేత్తోపట్టుకొని నిల్చొనుంటుంది. ఇదంతా రంగస్థలం కుడివైపున జరిగే సంగతి ఎడలవైపున చెత్తకుండ్ల సగం మాత్రం కనబడుతుంది. దాంట్లో పోగుపడి ఉన్న ఎంగిలాకుల్లో తినుబండారాలు ఏవైనా దొరుకుతాయేమోనని, గెలికి చూస్తూ కుంజా రాధికా ఉంటారు. మనక వెలుతురులో వాళ్ళెవరూ స్పష్టంగా కనబడుతుండరు. ప్రధాన మాత్రం స్పష్టంగా కనబడుతూ గుమ్మానికి కొంచెంచూరాన విచ్చుండి భవనంకేసి చేయెత్తి "అమ్మల్లారా ఒకముద్ద బాబుల్లారా మాదాక వళం" అని ప్రార్థింపడుతుంటారు చెత్తకుండ్ల పక్కన చుట్టూ చుట్టూ కుక్కలు మొరగడం వినిపిస్తుంటుంది హఠాత్తుగ చెత్తకుండ్ల దగ్గర ఒక కుక్క గట్టిగా మొరిగి కుంజ మీద దూకుతుంది. కుక్క కరిచిన గాయం నుంచి నెత్తురు కారుతున్న చేయి గట్టిగా మరోచేత్తో నొక్కిపట్టుకొని బాగా వెలుతురున్న చోటికి వస్తాడు. రెండు వైపుల దృశ్యము స్పష్టంగా కనబడటానికి కావలసినంత వెలుగు సాయం ముఖ్యంగా ఉండాలి.]

ఇంటి యజమాని : (మంచి దుస్తులు వేసుకొని వస్తున్న పురానామనిషి మెడలో పూదండవేసి సావరంగా) రండి! దయచేయండి! మీకోసమే చూస్తున్నాను. పదండి లోపలికి. (మరిద్దరు పెద్ద పురానామనుషులు ప్రతినమస్కారంచేసి లోపలికి వెళ్లారు.)

ఒకటో పెద్దమనిషి : (రెండో అకడితో) ఆనలు సంగతి ఏమిటో తెలుసా? డబ్బు! డబ్బుంచే! అది ఉంటే పిల్లినమత్తకు బ్యాండుమేళం పెట్టొచ్చు. బెంగాలీ వర్తకులకు డబ్బెక్కడిదిరెండి! వ్యాపారస్థుల వైభవమూ దర్బా చూడాలంటే తొంబాయి వెళ్ళాలి. అహమ్మదాబాదు వెళ్ళాలి. వాళ్లు కలియుగ కుబేరులుకదండీ. పెంపుడుకుక్కకు పెండ్లి చేసి వేయి వెచ్చిస్తారు. (ఇంటి యజమానిని చూసి నవ్వుతూ) ఆలస్యంచేళానా ఏం?

ఇంటి యజమాని : రండీ. రండీ. మీకోసమే చూస్తున్నాం. ముఖ్తీ ఏదీ? నిర్మలబాబు రావడంలేదా?

రెండో పెద్దమనిషి : వచ్చారు. వచ్చారు. అందరూ వచ్చారు. (పెనెక్కు తిరిగిచూసి) ఇంకా వెనకనే ఉన్నారేమిటి? ఏయ్ ముఖ్తీ? నిర్మలబాబూ?

మూడో పెద్దమనిషి : అరే! సాక్షాత్తు పెనబాబుగారే ఎదురుకోలిస్తున్నారే? (పెద్దగా నవ్వు)

[తెరలో “అమ్మా ఒకముద్ద పడెయ్యండి బాబూ. ఒక కవళంపెట్టండి” అనే కేకలు.]

నిర్మలబాబు : (ప్రవేశించి దగ్గరికివెళ్ళి) ఇరుగో అన్నగారు!

రెండో పెద్దమనిషి : అరుగోనయ్యా! మీ నిర్మలబాబుగారు వచ్చారు! రండి! దయచేయండి.

మూడో పెద్దమనిషి : నిజారంభా బ్లాకొటు. రాకపోకలు మహాకష్టంగా ఉంది ఇంకా.

ఇంటి యజమాని : మరి చెప్పకండి బాబూ! ఈ బ్లాకొటొకటి పైగా కరువు కాలం ఒకటి. ఇది మా దురదృష్టం. అంతా హడాహుడి అయినా తేలిగ్గానే జరుగుతున్నది కుభకార్యం.

రెండో పెద్దమనిషి : అయితే ఎంత మందిని పిలిచారేమిటి?

ఇంటి యజమాని : దాదాపు వెయ్యి మందిదాకా ఉంటారు. ఎంత ప్రయత్నించినా అంతకు తగ్గించడానికి వీలేకపోయింది.

మూడో పెద్దమనిషి : అబ్బో! వెయ్యిమందే? ఏదైతేమందికి మించి విండు చేయగూడదనే భారత రిజి విధానం ఒకటి ఉందికదా? దాన్ని అతిక్రమించి వడ్డవుతుండేమో?

ఇంటియజమాని : ఉందంటే ఉంది! విధానమూ ఉంది. చట్టమూ ఉంది. చట్టంలో తప్పించుకోవడానికి అవకాశమూ ఉంది. (నవ్వు) ఇక్కడ మాకున్న బంధువులూ మిత్రులూ అయిదువందల మందికి తక్కువ ఉండరు, ఇంకా ఎన్నో మొగమాటాలుంటాయి. ఎవరిని పిలవకుండా మానశాం చెప్పండి?

[తెరలో ముద్ద పడేయండి. ఒక ముద్ద పెట్టండి అనే కేకలు]

రెండో పెద్దమనిషి : అదీ విజమే. అయినా ఇదొక పెద్దవిషయం కాదనుకోండి. గడచిన ఏప్రిల్లో మనమరాలికి ఆన్నప్రాళన జరిగింది. అదేమీ పెళ్ళిలాంటి ఘటకార్యమేమీ కాదు. అయినా ఎంత క్లుప్తంగా చేయాలన్నా ఎవిమిడివందల మందికి పైగానే పిలవవలసి వచ్చింది. ఏమీ తగ్గించలేకపోయాం. మీ శాహసును బట్టి ఇదికూడా పెండ్లిలాటి ఘనకార్యమే అనుకోవాలి.

విర్యులబాబు : అయితే ఇది చాలా పెద్దెత్తుగా చేస్తున్నారన్నమాట? రాయమహాళయా? ఇప్పటి మార్కెట్టునుబట్టి వెయ్యిమందికి విండుచేయడమంటే సామాన్యమైన పనికాదు.

రెండవ పెద్దమనిషి : అర్థంలమూ అంగంలమూ ఉన్నవాళ్ళకు అసార్వమనేదిలేదు.

విర్యులబాబు : అయితే కావలసిన పదార్థాలు వమకూర్చడానికి మీరేమీ ఇబ్బందిపడలేదా?

ఇంటి యజమాని : ఇబ్బందికేముంది? చీకటిబజారుందికదా? అది ఉన్నంత సరకు లేనికీ ఇబ్బందుండదు.

రెండో పెద్దమనిషి : అవును. ఏంచేస్తాం మనం! విజం చెప్పవలసివస్తే చీకటిజాబ్లో ఏ పదార్థానికి లోటులేదు. కావలసినంత దొరుకుతుంది. అంతా ఎందుకు? మామూలు పంచదారసంగతి చూడండి. సంసారానికి నెలకు రెండు మళ్ళన్నర పంచదార ఉండితీరాలని ఇంటావిడ అచ్చితంగా చెపుతుంది. లేకుంటే ఇంట్లో డెడ్లకు, కంప్లీటు డెడ్లకు. అంత పంచదార మీ కిప్పుడు పబ్లిక్ మార్కెట్టులో దొరుకుతుందా? ఏ దుకాణానికి వెళ్లినా లేదులేదు అంటూ మొండిచేయి చూపిస్తారు. ఏంచేస్తామప్పుడు? కాబట్టి నిలవదాల్తుందాలి, చీకటిజాబ్బుందాలి. కాకుంటే నాలుగు రెట్లు ఖరీదు ఎక్కువ తీసుకొంటారంతే! ఎంతకావాలన్నా వస్తువుమాత్రం దొరుకుతుంది. దబ్బు మనతోరాదు. వస్తువులేకుంటే పని జరగదు. ఖరీదెంత ఎక్కువైనా కొనక ఏం చేస్తాం?

నిర్మలబాబు : ఆమాట దబ్బున్నవాళ్ళు మాత్రమే అనగలరు. అసలు నమస్య ఏమిటంటే ప్రజల్లో చాలా భాగం దబ్బులేనివాళ్ళేగదా? మరి వాళ్ళ మాటేమిటి?

[తెరలో “ఆకలి. ఆకలి. అమ్మా అన్నం పెట్టింది. అయ్యా అన్నం పెట్టింది” అని కేకలు]

రెండవ పెద్దమనిషి : చూడండి నిర్మలబాబూ అటువంటి నమస్యలన్నీ నేత్రిన పెట్టుకొంటే మనం కుంగిపోతాం. ప్రతిరోజూ ఇరవైనాలుగు గంటలూ, రాత్రినక పగలనక లోకంలో ఎన్నో అన్యాయాలూ అత్యాచారాలూ విధి విరామం లేకుండా జరుగుతూనే ఉన్నాయి. వాటన్నిటికీ విరుద్ధంగా నిలబడాలంటే మన వ్యాపారం, మనవృత్తి, మన పనిపాటలన్నీ కట్టిపెట్టకోవలసి వస్తుంది.

నిర్మలబాబు : అవును. వదులుకోవాలివస్తే వదులుకోవాలి. అన్యాయాని తెప్పుడూ చోటియ్యవద్దని మనపెద్దలన్నారు. పెద్దలేకాదు, సాక్షాత్తు శ్రీకృష్ణ భగవానులు కౌరవసభలో ధృతరాష్ట్రుడితో ‘సారపు ధర్మమున్ విషం సత్యము పాపముదేత టొండుచే పారము పొందలేక చెడదారిన యద్ధురవస్థ దక్ష తెవ్వార యపేక్షనేకు రది వారం చేటగుఅని నెలవిచ్చారు గదా?

మూడో పెద్దమనిషి : అయితే మంచిదే కాసియండి. వ్యాపారం గిపారం అంతా కట్టిద్దాం (అని నవ్వుతూ) నిర్మలబాబూ? మీరు మొత్తం భలే తమాషాగా మాట్లాడతారే! (అందరూ నవ్వుతారు.)

ఇంటి యజమాని : ఆలస్యమెందుకు? పదండి లోపలికి వెళదాం. (అందరూ వెళ్ళిపోతారు.)

[వెంటనే రంగంమీద చెత్తకుండీవైపు స్పష్టంగా కనబడేటట్లు బాగా రైటు వెలుగుతుంది. కుక్క అరుస్తూ ఎవరిమీదనో దూకి కరచినట్లు 'అమ్మ బాబోయి' అనే గావుతేక వినవస్తుంది. కుంజ వెంటనే కుక్క కరిచిన చేయి పైకెత్తిపట్టుకొని వెలుగున్న చోటికి వచ్చి కనబడతాడు.]

ప్రధాను : (చీకట్లోనుంచే) అమ్మల్లారా! రెండు మెతుకులు పడెయ్యండి. బాబుల్లారా ఒక ముద్ద!

రాధిక : అమ్మో! పిచ్చికుక్క కరిచేసింది బాబోయ్! (అని కుండీవైపునుండి కుంజ ఉన్నవైపు పరుగెత్తి వస్తుంది.)

రాధిక : పెద్ద పిచ్చికుక్కే కరిచిందే దేవుడా! చాలా గట్టిగా కరిచింది. దీని ముఖం మంద! అయ్యయ్యో! నాకేందారి దేముడా? (కుక్కకేసి చూసి ఊ ఊ అని ఉమ్మేస్తూ) చీ పాడుకుక్కా! పో! నీదుంపతెగ! నీ నోట్లో దుమ్ము నడ. చీపురుతో కొడతానుచూడు! చూస్తావేం! పిచ్చివెధన కుక్కను కొట్టండి.

[తెరలో కుక్క మొదలుగుతుంది.]

రాధిక : (కట్టుకొన్న గుడ్డచించి ఒక పీరికతీసి కుంజచేతికి కట్టుకడుతుంది.)

ప్రధాను : పట్టి లంగోటిమాత్రం కట్టుకొని భవనంవైపుకు చెయ్యిసాచి అరుస్తూ) రెండు మెతుకులకోసం ఎంత సేపటినుంచో గొంతు పగిలేట్లు మొర పెడు తున్నా మాగోడు వినిపించుకోరు బాబుల్లారా! మీకు చెముడొచ్చిందా? మీగుండె రామైపోయిందా? రెండు రోజులనుంచి ఆకలితో మాడిపోతున్న ఈ ముసలాదికి

రెండు మెతుకులు పడేసే ధర్మాత్ము లాక్కరైనా మీలో లేరా? ఎంతో అన్నం రోడ్డుమీద వెదజల్లిపారేస్తున్నారే! ఒక్కముద్ద, రెండు మెతుకులు ఆలకితో మాడి పోతున్న ఈ దిక్కులేని పేదముసలాడికి పడేస్తే ఏం? మీకు జాలిలేదా? హృదయం లేదా? కళ్లున్నా మీకు పేదలు కనబడడంలేదా? బాబుల్లా! డబ్బున్నవాళ్ళకు పేదల మొర పనబడుతుందా? దేవుడా! నీవు ఆలకించలేదు మామొర అయ్యో! ఆకలి! రెండురోజులనుంచి పస్తు. ఆహా, ఏం వుణ్యం! ఏంలోకం!

రాధిక : (కుంజ చేతికట్టు చూస్తూ) దాదాపెడుతున్నదా ఎక్కువగా? కాపివి నీళ్లైనా తెప్పిస్తాను తాగడానికి?

కుంజ : ఊహా! వద్దు. (అని రాధికకేపి చూస్తాడు. ఏదో జ్ఞాపకంవచ్చి కన్నీరు కారుస్తూ రెప్పవెయ్యకుండా రాధికకేపి జాలిగా చూస్తూ ఆమె తలమీద చెయ్యి వేస్తాడు.)

[తెరవాలతుంది.]

ద్వితీయాంకం — నాల్గవ రంగం

[హారూడత్తు ఇల్లు, పగటివేళ, వరండాలో బల్లమీద కూర్చొని, హక్కా తాగు తుంటాడు. ఆ వరండాలోనే ఒకమూల పల్లెవదురులు ముగ్గురు, ఒంటినిండా బట్టకప్పుకొని కూర్చుంటారు. ఇద్దరు వెనక్కితిరిగి కూర్చుంటారు. ఒకామె మాత్రం హారూడత్తుకు ఎదురుగా కూర్చొని, దాదాదాకంగా మాట్లాడు తుంటాంది. ఆమె చిన్నప్పటి భర్తపోయిన భార విశంతువు. పేరు బుబ్బిక్క. వయస్సు మీరిన పల్లెటూరి వాడొకడు ముగిల్లో కూర్చొని ఉంటాడు.]

హారూడత్తు : (హక్కా ఒకపీచు పీల్చి) గ్రామం కోసం నేను ఏమి చేశానో, ఏమిచేయలేదో ప్రజలకు తెలుసు. మరి (పైకి చూసి) భగవంతుడికి తెలుసు. ఎక్కువగా చెప్పుకోవడం ఎందుకు? ఆత్మస్తుతిచేసుకోవడం నా తెప్పుదూ అలవాటు లేదు.

ఋషీర్యా : అది తమరు చెప్పాలా బాబూ! మాకంతా తెలుసు. (వక్కనున్న పెద్దవాడితో) చూడు చందర్! అప్పుడొకమాటు ఖికి చాలా జబ్బుచేసింది. ఎప్పటి మాటో చెప్పతున్నాను. గడిచిన కార్తికమాసంలో అనుకుంటా. అప్పుడే వెదురు ఎడ్రలోంచి పది వెదుళ్ళు సీద్యారా అమ్మేశాను.

చందర్ : పదికారమ్మా! ఎనిమిదేను.

ఋషీర్యా : ఎనిమిదికాదు! పదిబాబూ. ఇప్పటికీ నాకు బాగా జ్ఞాపకం ఉంది. పదివెదుళ్ళు మీకు మూడురూపాయల రెండణాలకు అమ్మేశాను. మీరు అప్పుడు నాకు మూడురూపాయలే యిచ్చి చిల్లరలేదని రెండు అణాలు బాకీ పెట్టారు. తర్వాత మీరు నా దగ్గర ఐదుకుందల దాన్యం కొని ఆ రెండణాలు చెల్లుపెట్టారు. జ్ఞాపకం వచ్చిందా మీకు?

చందర్ : బానాను, అది నిజమే. నేనే పొందాను (అని నవ్వుతాడు.)

హరదత్తు : (నోటినుంచి హక్కాతీసి) జడ్డి కోర్టులో ప్లీడరుగా ఉండ వలసినదానవు నువ్వు ఋషీర్యా!

ఋషీర్యా : (నవ్వి) ఈకాలంలో ఆడపిల్లలు, మీరు చెప్పినట్లే వ్రాతకోతలు నేర్చుకొని, అన్ని విషయాల్లో మొగవాళ్ళకు పోటీగా అపీసుల్లో, కరీరీల్లో పని చేస్తున్నారుకాదా బాబూ. అటువంటి చదువు, దీక్ష మీ అశీర్వాదంవల్ల నాకూఉంటే, నేనూ వకీళ్ళతల తిరిగేటట్టు చేసి ఉండేదాన్ని.

హరదత్తు : అంతపని చేయగల నెరజాణవే నువ్వు. (చూరం నించే చేత్తో పిచ్చుమీద తడతాడు.)

ఋషీ : ఆ పోనిదురూ? ఏదో చెప్పతున్నా మీకు! ఆ జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఖికి జబ్బుచేసినప్పటి నుంచి, మైండు రోజులు ఆడపిల్లవద్ద ఆదర్శ చూడలేక ఏమిచేయాలో తోచక నాకు మతిచెయ్యింది. వెంటనే రామనాథ దాక్తరు దగ్గరికి వరుగైతి “బాబూ, దాక్తరుగారూ! ఒక్కసారి వచ్చి నా పిల్లను చూడండి. చాలా తయంగా ఉంది. ఇదే చివరినారి. మీరు గనుక ఒక్కమాటు వచ్చి ఏదైనా మందో మాకో చెప్పితే పిల్ల బతుకుతుంది. మీ కాళ్ళ పట్టుకొంటాను. నా మొర అలకించండి బాబూ!” అని ఎంతో బతిమిలాడాను. దబ్బుతే అన్నా దాయవ.

“ఇప్పుడు డబ్బు ఇయ్యలేను. నా దగ్గర పైసాలేదు. రేపో ఎల్లాండో యిస్తాను తప్పక. పిల్లను బతికించండి బాబూ! మీకు పున్నెముంటుంది బాబూ!” అని ఎంతో బతిమిలాడాను. ననేమీరా అన్నాడాయన. దోపిడి దొంగలు కాని పిళ్ళను దయా దాక్షిణ్యమంటాయా బాబూ! అప్పు డిక ఏమిచేయడమా, ఎక్కడికెళ్ళడమా అని ఆలోచించాను. చటుక్కున బాబుగారిమాట జ్ఞాపకం వచ్చింది. పరుగెత్తి మీదగ్గరకు వచ్చి పడ్డాను. మొఖమెదుట చెపుతున్నాను కాబట్టి ఈముంద గొప్పచేసి పొగుడు తున్నదనుకోవచ్చు తమరు. మీ పాదాలముట్టి చెపుతున్నాను. ననేమీ అకగలేదు పెట్టాలేదు. ఇండులో వీసమంతయినా అబద్ధం లేదు. అది అంతర్యామికే తెలుసు. నా ముఖంచూసి తమరు అంతా గ్రహించారు. లోపలికెళ్ళారు. మందు ఏదో తెచ్చి నా చేతికిచ్చారు. అమందు వాడాను. చచ్చిపోతుందనుకొన్నపిల్ల మూడురోజుల్లో తేచుకొని బతికి బయటపడ్డది. అంతేకాదు, పథ్యంపెట్టే రోజున స్వయంగా మా యింటికొచ్చి “ఐఫీర్మా” పథ్యంపెట్టడానికి పాతబియ్యం తెచ్చాను. ఇటువంటివి మీ ఇళ్ళల్లో ఉండవు. ఇవి వంటి ఐకికి పథ్యంపెట్టు. ఇవి దగ్గర దగ్గర రెండు శేర్లుంటాయి. ఖరీదుకేమిటీ, ఎంతపెట్టినా దొరకనివి ఇవి అని ఇచ్చారు. ఇట్లాంటి అవాంతరం ఏదొచ్చి వెళ్ళినా బాబుగారు ‘లేదు’ అనే మాట ఎప్పుడూ అనలేదు. నాకే కాదు ఎవరొచ్చినా, ఎప్పుడొచ్చినా, ఎందుకొచ్చినా మీరేంచేసేవారో, ఏం చెయ్యారో మీరు చెప్పాలా బాబూ: మేము ఎరగమా? బాబూ?

హోరూదత్తు: అదేంకామా! నీకు ఆపద వచ్చినప్పుడు నేను చూస్తే, నాకు ఆపద వచ్చినప్పుడు నీవు చూస్తావు. అట్లా కాకుంటే లోకం ఎట్లా సాగుతుంది. ఏమంటావు చందర్ ?

చందర్ : కాదని ఎరరనగలరు బాబూ! తమరన్నదంతా యదార్థం.

హోరూదత్తు: ఇప్పుడు మిమ్మల్నుందర్నీ పట్నం తీసుకపోవడం ఎందుకు నాకు? ఇంత శ్రమపడవలసిన ఆవసరం నాకేమిటి? తిండిదొరకక ఈ అడవిల్ల లందరూ విష్కారణంగా చచ్చిపోవడం ఈ కళ్ళతో చూడలేక దాచుకొన్న డబ్బు ఖర్చుపెట్టి, దానికి నచ్చచెప్పి దీనికి నచ్చచెప్పి కరువుకాలం తీరిందాకా పట్నంలో సుఖంగా బతుకుతారని కాకపోతే ఇంట్లోంచి అడివిలో దున్నలను మేపినట్లు ఈ

ప్రయత్నమంతా నాకెందుకు? ఇందులో నా స్వలాభం ఏమైనా ఉన్నదంటావా? నీవే చెప్పు?

(చందర్ : ఉంచని ఎవరనగలరు బాబూ!

హరూదత్తు : మాటవరసకు చెపుతున్నాను. మనుషులందరూ మరి నీలాటి నాలాటివాళ్లు కారు. రోకంలో చెడ్డవాళ్లు ఉన్నారు. లేకని చెప్పగలవా నువ్వు? మనుషులనోళ్లు మూయడానికి మూకుడు ఉందా? మెల్లి మెల్లిగా తోకాడిస్తూనే పెద్ద పులి మనిషిని చంపుతుంది. వద్దూ అనగలవా నువ్వు. అనకుంటే పరోపకారం ఏమిటిక? పరోపకారం ఎవరు చెయ్యవన్నారు నిన్ను? అని అంటావా? మనుషు లందరూ అటువంటివాళ్ళే అయితే సమాజం ఈ సంసారం సర్వం ఎప్పుడో ధ్వంసం అయిపోతుంది.)

చందర్ : (అశ్చర్యంతో హరూదత్తుకేసి చూసి) ధ్వంసం అయిపోతుందా అంతా?

హరూదత్తు : కాదంటావా మరి (ఋషిర్యాకేసి చూస్తాడు.)

ఋషిర్యా : ఊహ (నవ్వి తలాడిస్తుంది.)

హరూదత్తు : అదేమీకాదు. అంతా చెడ్డవాళ్లుకారు. మంచివాళ్ళూ రోకంలో ఉన్నారు. వాళ్లే ఈ రోకాన్ని నడుపుతున్నారు. తెలియచెప్పేందుకు, తెలుసుకోవడానికి ఈ జగత్తులో ఎన్నో ఉన్నాయి. కానీ యిదిగో, యిట్లారా, ఈ కాగితంమీద వేలిముద్రవేసి సంతకంపెట్టి వెళ్లు.

చందర్ : మళ్ళా వేలిముద్రవేయడం ఎందుకు?

హరూదత్తు : మనిషి నోటిమాటకు వియవలేదని తెలుసుకో. మాటకు వియవ బొత్తికాలేదు. మాట గాలిలో కలిసిపోతుంది. అందుకే అంతా కలంతో కాగితం మీద వ్రాసేమూరకంగా జరగాలి. ఒకమాట కాగితంమీద పెట్టేవా, అది చిరకాలం నిలిచిపోతుంది. ఇదిగో వ్రాతమూలం. తీసికొని వేలిముద్రవేసి యివ్వు. మళ్ళా ఈ విషయంలో నాకు (చందర్ లేచివచ్చి దత్తు యిచ్చిన కాగితంమీద వేలి ముద్రవేసి తిరిగి యిస్తాడు.) బొటనవేయ బాగా నొక్కావా? సరే, వెళ్ళు. దీనివల్ల

వచ్చేదేమీలేదు. పోయిందేమీలేదు. (అని వేటముద్రవేసిన కాగితం ఒకమాటు చూసి) నీ పని అయిపోయింది. ఇక వెళ్ళవచ్చు నువ్వు.

చందర్ : (ఆతురతతో) నా బిడ్డను ఎట్లా చూస్తారో బాబూ.

హరూదత్తు : చెప్పకూడలేదు. దాని బాధ్యత అం... నామీద వేసుకొన్న తర్వాత నువ్వు చెప్పాల్సిందేముంటుంది.

చందర్ : అదికాదు బాబూ. దాని మూడోఎట తల్లి చచ్చిపోయింది. అప్పు ట్నించీ ఒక్క మోస్తరుగా (కళ్ల తుడుచుకొంటూ) కళ్లల్లోపెట్టుకొని నేనే పెంచి పెద్దదాన్ని చేశాను. ఆ గర్వం నాకిక ఏమీలేదు కదా ! (ఎడస్తాడు.)

హరూదత్తు : మళ్ళా నువ్వు బిడ్డకోసం ఏడుస్తున్నావా? అమ్మాయి నీ కూతురే కాని నా కూతురుకాదు.

ఋకీర్మా : (చందర్ తో) ఎందుకు దుఃఖపడతావు. నీపిల్లకేమీ లోటురాదు. బాబుగారిదగ్గర కులాసాగా ఉంటుంది.

(హరూదత్తు : ఏయ్, ఎవడ్రా అక్కడ ?

[నేపథ్యంలో 'చస్తున్నా బాబూ' అని వినపడుతుంది.]

చందర్ : మాత, విన్ను సర్వనాశనం చేశాను. బాబువెంట వెళ్ళు పడవ రేవుకొచ్చిందేమో.

పేవకుడు : (ప్రవేశించి) పడవకులన్నీ పడవకెక్కించనా బాబూ ?

హరూదత్తు : ఎక్కించాలి. ఎప్పుడనగానో వెళ్లవు. ఇంతసేపు ఏం చేస్తున్నావు ?

పేవకుడు : పడవను రేవులోకి తీసుకురావడానికి వెళ్ళాను.

హరూదత్తు : వెళ్ళావు మమ్మల్ని ఉద్దరించావు ! మూర్ఖుడా. నావను రేవు లోకి తీసుకురావడానికింతసేపు వదుతుంది. ఇక్కణ్ణుంచి రేవుకు వెళ్ళరానికి ఎన్నాళ్ళ ప్రయాణం ? కళ్ల నెత్తికొచ్చినాయా ? వెధవా ! ఎదురుగా చిల్చింది ఇంకా వదిస్తు

న్నావా. ఎక్కడ కొరికావురా? ఏచవువెధవా? ఒక్క రోజులో నావ అక్కడికి చేరకపోతే అప్పుడు చూస్తాను నీ సంగతి.

పేవకుడు: పోటు తగ్గిపోయి నావ మెరకపట్టింది. లాక్కురావాలివచ్చింది.

హరూదత్తు: నీ ముఖం ఎవరికి చూపించాని యిక్కడింకా విచ్చుంటావు. వెళ్లు. వెళ్లు. (పేవకుడు వెళ్ళబోతాడు) ఏయ్ సంగూ! మాట పూర్తిగా వినిపో. మూడు తెడ్లు వెయ్యమని చెప్పు.

(పేవకుడు: పోటు తగిలింది మళ్ళీ, రెండు తెడ్లువేస్తే చాలు బాబుగారూ!

హరూదత్తు: మరి తొయ్యవనివ అనసరం రాకూడదు. మూడు తెడ్లు వెయ్యమని చెప్పు. అబ్బిబ్బ! (అని వుక్కా చేతపట్టుకొని లేచి అడవాళ్ళతో మెల్లిగా) మీరందరూ ముందు నడుస్తూండండి. ఖబీర్! వాళ్ళందరినీ పడవదగ్గరకు తీసుకు వెళ్లు.

[అడవాళ్ళందరూ వెళ్ళిపోతారు.]

హరూదత్తు: అయితే చందర్, నీవు ఇక వెళ్ళిపోదువుగాని (అని జేబు లోని గుడ్డమూటవిప్పి నోట్లుతీసి లెక్కపెట్టిస్తాడు.) తీసుకో, (వెనకాడుతూ చందర్ నోట్లు తీసుకొంటాడు.) ఇప్పటికింతే ఇచ్చాను, తీసుకో, నేను మళ్ళావస్తాను. అప్పుడు నీకియ్యవలిసింది పూర్తిగా ఇచ్చేస్తాను.)

చందర్: (ఏడుస్తూ) నేను కన్నబిడ్డనమ్ముకున్నాను. అయ్యో! ఖర్మమా! నా తల్లీ! నా మాతీ! నా మాతంగివీ! విన్ను దిక్కుమారి అమ్ముకున్నానే నా తల్లీ! (అని వెళ్ళిపోతుంటాడు. హరూదత్తు పీటమీద కూలబడి హాక్కా పొగపీలుస్తూ అరమాతకళ్ళతో చందర్ తేసి చూస్తూంటాడు.)

[తెర నాటుతుంది.]

ద్వితీయాంకం — అయిదో రంగం

[వేషాశ్రమంలో ఒక గది. కిటికీచువ్వ పట్టుకొని ఎనోదిని మాట్లాడక మాస్తాం టుండి. విరంజను గదినడును తలవంచుకొని నేలవైపుమాస్తా ఎవరిమీదనో కోపంతో రునరునలాడుతూ ఉంటాను. అతడి స్నేహితు ముఖంలో ఏదో కపి ద్యోతకమవుతూ వుంటుంది. ఎనోదిని సగంఘాసిన ముతకచీర కట్టుకొని ఉంటుంది. విరంజను పొట్టిచేతుల చొక్కా, మాసిన నాదగుమూరల వలన కట్టుకొనిఉంటాడు, కాళ్ళకు చెప్పులు ఉండవు. ఏ పిషయంలోనో ఇరువురికీ రాజీ కుదరక బాధ పడుతున్నట్లు కనబడుతుంటారు.]

ఎనోదిని : (తటానన వెనక్కుతిరిగి కలవరంతో) పట్టినే ఏమిటిది? నేను ఇక్కడ పడుతున్న యాతన మాటలతో నీకు తెలియజేయలేక పోతున్నాను.

విరంజను : (తన అరచేతిలో పిడికిడితో ఒక గుద్దుగుద్ది) అందుకు కపి తీర్చుకొని తీరతాను. (అని వగురుస్తూ) సరేకానీ!

ఎనోదిని : (గొంతు తగ్గించి) మాఖన్ చచ్చిపోయాడు. అక్క జబ్బు వడింది. మీ అన్న పిచ్చివాడులాగు అక్కడ అక్కడ తిరుగుతున్నాడు.

విరంజను : (నిట్టూర్చి) అన్నయ్య!

ఎనోదిని : కుక్కకరిచి పిచ్చిపత్తి తెగితిరుగుతున్నాడు. మందా మాకా, పథ్యమా పానమా ఏముంది? ఇక మీ పెదనాన్నసంగతి చెప్పక్కర్లేదు పొద్దస్త మానం శ్రీపతి భూతి అని కలవరిస్తూ ఉంటాడు. నాము సగపట్టినట్లు నాలుగు వైపుల భయం! మహమ్మారీ దేవత గలియిది ఎక్కి పడుస్తూ విచ్చలవిడిగా తిరుగుతూ ఉన్నది. మనుషులు బయటికిరావడానికే హడలిపోతున్నారు. ఎవరిమాట ఎవరు వింటారు? మీ పెద్దనాన్న అడవులు నరికిస్తూ శ్రీపతి భూతులను వెదికి పట్టుకొస్తానని వెల్లెపోయాడు. అయిబాలేమి మోక్షంలేదు. ఈ దురవస్థకు తోడు గోరుపట్టుమీద రోకటిపోటులాగా ఈ హఠాదత్తు అత్యాచారం ఒకటివచ్చి పడింది. మరిచిపోదామన్నా మరిచిపోలేకపోతున్నాను. ఏంచెప్పను నా దురవస్థ!

విరంజను : కూడదని వాడికి ఎదురుచెప్పే మొగవాళ్ళవరూ ఊళ్ళో లేనే లేరా?

వినోదిని : లేకేం. ఉన్నారు. కాని ఎవరైనా వాడికి ఎదురుచెప్పడానికి సాహసినే వాళ్ళ బ్రతుకంతా నాశనమైపోతుందని భయం.

విరంజను : ఆ నాశనం ఇప్పుడు ఎవరికవుతుందో నేను చూస్తాను. (అని పదార్థ చేస్తుంటాడు.)

రాజీవు : (హఠాత్తుగా ప్రవేశించి) ఏమి రాజహరీ! ఇంట్లో దూరి గుసగుసలాడేపని నీకేముందిక్కడ? ఇంత దైర్యంగా పట్టవగలే ఇక్కడికిరావడం చిత్రంగా ఉండే! రహస్యాలు ఇంకా పూర్తికాలేదా? ఏదో పన్నాగం పన్నడానికి తయారవుతున్నట్లున్నావు (తటార్చి వినోదిని చూసి) ఇదేమిటి? నీవు ఎందుకు వచ్చావిక్కడికి? నీకేంపని? వెళ్లు. బాబుగారికి తెలిస్తే ఏంచేస్తారో తెలుసా? వెళ్లూ లోపలికి! నీకే వెళ్ళమని చెబుతున్నాను. వెళ్ళిపో లోపలికి! (తం వంతుకొని వినోదిని వెళ్ళి పోతుంది.)

విరంజను : నేను చాటుగా లోపలికి వచ్చానా?

రాజీవు : నీకే అది బాగా తెలుసు నన్నరుగుతావెందుకు? మూడుదా? ఆమెతో నీవేం మాట్లాడుతున్నావు. రహస్యంగా? ఆమె నిన్ను గుర్తుపట్టలేదనుకుంటాను. పూర్ నీ ప్రేమకలాపానికి మరోచోటు దొరకలేదా!

విరంజను : శకునపక్షిలాగు ఊరికే వాగకు. మరొక సంగతి ఏదో మాట్లాడుతున్నాం మేము.

రాజీవు : (బుజా లెగురవేసి) ఏమిటి! ఏవన్నావ్! శకునపక్షిలాగ అరుస్తున్నానా నేను? ఓరి చెవుల పిల్లివెధవా! నీ గూడుపురాణీ అంతా బయటపెడతాను చూడు. (వెనక్కు తిరిగి) సింహం నోటికండ నక్కపాలు చేయాలనుకుంటున్నావా? బాబుగారికి తెలిస్తే వినోదం చేస్తాడో తెలుసా? నీ మొండిదైర్యానికి మెచ్చుకోవాలిరా కృతఘ్నుడా.

[త్వర త్వరగా కాళీదస్ ప్రవేశిస్తాడు.]

కాళీ : గుమాస్తాగారూ! మీరు వెళ్ళకండి. ఆగండి. రాఖహారీ! నీవు వెళ్ళవద్దు. ఆగు. (గుమాస్తాకేసి చూసి) జ్ఞానదా దగ్గర నేను కొంత కొంత విన్నాను. అనలు సంగతి అంతా మీ రిప్పుడు నాకు చెప్పాలి. నా దగ్గర ఏమీ దాచొద్దు. చెప్పండి.

రాజీవు : ఓయ్ రాఖహారీ! పొద్దుట్నుంచి ఏం జరిగిందో అయ్యగారడుగు తున్నారు చెప్పు జవాబు.

కాళీ : (నిరంజనుతో) ఇది సేవాశ్రమమని నీకు తెలుసా?

రాజీవు : మొదట్నుంచి నేను ఈ అలగా జనాన్ని దగ్గరకు చేరనివ్వవద్దని చెబుతూనే ఉన్నాను. కానీ నా మాట వినిపించుకోలేదు. వినిపించుకునే స్థితిలో లేవు నువ్వు వీళ్ళేమయినా మనుషులా చెప్పు?

[నిరంజను రాజీవుకేసి కొర కొర చూస్తాడు.]

కాళీ : (నిరంజనుతో) నీవు వెళ్ళిపో! ఈ క్షణమే ఇక్కణ్ణుంచి వెళ్ళిపో!! నీవంటి పనివాడు నా కవసరములేదు. (గట్టిగా గద్దిస్తూ) ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపో వెంటనే.

[నిరంజను వెళ్ళిపోతాడు. వేగంగా వినోదిని ప్రవేశిస్తుంది.]

వినోదిని : నేనూ వెళ్ళిపోతాను. ఇప్పుడే వెళ్ళిపోతాను. వదిలెయ్యండి నన్ను.

రాజీవు : (అద్దం వచ్చి) అరే! ఇదేమిటిక్కడ? నీవు అడదానవు. నీవుండ వలెనినచోటు లోగిట్లో. బయటికెందుకు వచ్చావు? లోపలకు వెళ్ళిపో. ఈ వెళ్ళిపో. తమాషా అనుకున్నావా?

వినోదిని : నన్ను వదిలెయ్యండి. నేనూ వెళ్ళిపోతాను. వెళ్ళిపోనియ్యండి నన్ను.

కాళీ : జ్ఞానదా? ఓజ్ఞానదా? (పిలవగానే వస్తుంది. చేత్తో పై గదేస్తూ) ఈమెను రోపతికి తీసుకుపో.

జ్ఞానద : (వినోదిని చేయి పట్టుకొని) రా! ఇట్లా చెయ్యగూడదు, వెళ్ళి పోదాంపద. (జ్ఞానద వినోదినిని తీసుకుపోతుంది లోపలికి)

రాజీవు : (బయలుదేరబోతాడు.)

కాళీ : ఇదిగో గుమాస్తాగారూ! ఎలాగై నా సరే ఆమెకు రావల్సిన దబ్బు అణాపైసలతో లెబ్బచూపి ఇచ్చి పంపించేయండి వెంటనే. ఇక ఇక్కడ ఒక్క-క్షణమైనా ఆవిడ ఉండడానికి వీలేదు. ఇంట్లోవాళ్ళే విశ్వాసపూతకులై తే

రాజీవు : ఈ సీదపువెడవలకు ఆశ్రయమివ్వవద్దని నేను నీకు ముందే చెప్పాను. నీవు నామాట లెక్కచెయ్యలేదు ఈ అలగాజనంతో ఏం వ్యవహారం జరిగింది నీకు? వీళ్ళమయినా మనుషులా ఏమిటి? వర్తి పకువులు.

కాళీ : అదంతా మీ కనవసరం. నేను చెప్పినట్లు చేయండి. వెళ్ళండి.

రాజీవు : ఇదిగో! వెళుతున్నాను. నా కెందుకీ గోల! ఇప్పుడే వెళ్ళిపోతాను. హద్దా.

కాళీ : సరే! అయితే ఇప్పుడే వెళ్ళిపోండి. వ్యాపారం ఏమైతే అది అవుతుంది. ఇళ్ళో! ఇవన్నీ తీరుబాటుగా ఒక బొకచే సద్దుకోవాలి. కావలసిందేదో అయింది. ఎవరినేషంటాం. (అని సోఫాలో చేరింది) ఎవరా వస్తున్నది? (ఒక సేవకుడు ప్రవేశిస్తాడు.)

సేవకుడు : (నలాంచేసి) జీ! హూజూర్!

కాళీ : సరేగాని అక్కడ కూర్చొని మీరంతా ఏం చేస్తున్నారు? ఎంత పిలిచినా ఎవరూ పరికడేం?

సేవకుడు : పిలవగానే వచ్చాను హూజూర్!

కాళీ : వెంటనే వచ్చావా?

సేవకుడు : చిత్తం ప్రభూ!

కాళీ : నోర్మ్యుయ్య. మధ్యాహ్నం గేట్లో ఎవరున్నారు?

సేవకుడు : చిత్తం. నేనే ఉన్నాను.

కాళీ : రాఖహరీ ఇక్కడకు ఎప్పుడొచ్చారు ?

సేవకుడు : పగలు పొద్దుండగానే వచ్చాడు.

కాళీ : పగటిపూటనే వచ్చాడా ?

సేవకుడు : చిత్తం.

కాళీ : సరే! ఇంకెప్పుడూ వాణ్ణి సేవాశ్రమంలోకి రావివ్వకూడదు. తెలిసిందా?

సేవ : చిత్తం. రానీయను.

కాళీ : చిత్తం గిత్తంకాదు. రోపరికి అడుగుపెట్టనీయవద్దు.

సేవ : చిత్తం తమ ఆజ్ఞప్రకారం చేస్తాను.

కాళీ : అంతేకాదు! నన్ను అడిగకుండా ఎవరినీ రోపరికి రానీయొద్దు తెలిసిందా ?

సేవ : చిత్తం బాబూ !

కాళీ : రామరతన్ బాబు రాగానే నా కొకమారు.....

[తెరలో గుర్రపుడెక్కల చప్పుడు. సేవకుడు ఆ వైపు చూస్తాడు]

కాళీ : ఏమిటి, ఆ వైపు చూస్తున్నావ్?

సేవ : చిత్తం. గుర్రబృందమీద ఎవరో వచ్చినట్లుంది.

కాళీ : గుర్రబృందమీదనా ?

సేవ : చిత్తం. (అని మళ్ళీ ఒకసారి గుర్తుగా చూపి) బాగా గుర్తుకు రావడంలేదు. మూడు నాలుగు రోజులక్రితం పగటిపూటనే కోటూ, బాబూ వేసు కొని, ఎవరో బాబులాటి ఆయన వచ్చాడు. చూస్తే ఆయనగారిలాగే తోస్తున్నది. వెంట ఇంకా ఇద్దరు, (మళ్ళీ బాగా చూపి) ఆ! ఆ ఇద్దరే! మరో ఇద్దరు అదంగులు కూడా ఉన్నారు.

కాళీ : (కంగారుగా లేవబోతూ) గుర్రబృందమీదా? ఆతవాళ్ళు ఉన్నారా? ఇంకా ఎవరున్నారో వెళ్ళిచూడు తొందరగా.

[భయపడుతూ నిరంజనూ, వినోదిని ప్రవేశిస్తారు. సేవకునితో కూడా కాళీదన్ వెడతాడు]

వినోదిని : (మెల్లిగా) ఎవరువాళ్లు?

నిరంజను : (చూపుడువేలు నోటిమీద పెట్టుకొని) ఇస్స! మాట్లాడకు. మన ఊరిదత్తు హారాదత్తు.

వినోదిని : హారాదత్తు? అమ్మబాబో? ఇక్కడికెందుకు దాపురించాడు?

నిరంజను : (మెల్లిగా) ఇక్కడి కాళీధను ఆయనకు పెట్టుబడి పెడుతుంటాడు. అందుచేత తయచ ఇక్కడికి వస్తుంటాడు. కాని ఆ ఇద్దరు అడపిల్లలూ (ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు.)

వినోదిని : ఎవరు వాళ్లు?

నిరంజను : సరిగా గుర్తుకు రావడంలేదు. దూరాన్నుంచి చూస్తుంటే ఎక్కడో చూసిన మొఖాల్లాగా ఉంది. సరీగ్గా జ్ఞాపకం రావడంలేదు. దత్తుతో రావడాన్నిబట్టి మన ఊరువాళ్లే అయిఉంటారని తోస్తుంది. ఊహా! వెధవ సమయానికి దాగా వచ్చాడు. ఈ దెబ్బతో అన్నీ బయటపడిపోతాయి.

వినోదిని : అయితే ఏం చేస్తావు?

నిరంజను : ఏమీ చెయ్యను. నీవూరుకో. ఒకమాటు నీవు లోపలికెళ్లి ఎవ్వరితోనూ మాట్లాడకుండా ఉండాలి. ఏవీ మాట్లాడకూడదు తెలిసిందా! నేను వెళ్లుతున్నాను.

వినోదిని : సరేగాని నీవిప్పుడు ఎక్కడికి వెళ్తావు?

నిరంజను : అంతా తర్వాత చెబుతాను. నీవుమాత్రం నేను చెప్పినట్లు చెయ్యి. త్వరగా వెళ్లు.

[నిరంజను వెళ్లిపోతాడు. జ్ఞానద వస్తుంది.]

జ్ఞానద : అమ్మయ్యో! నాసని ఏమవుతుందో! నీవు ఒంటరిగా ఇక్కడి కెందుకొచ్చావు? వెళ్లు లోపలికి! పెద్దపెద్ద వాళ్లందరూ ఇప్పుడిక్కడికి వస్తారు లోపలికెళ్లు. (వినోదిని వెళ్లిపోతుంది. జ్ఞానద బయటికి తొంగిచూసి కళ్లు పెద్దవి చేసి) పోనీబాబూ! నా కెందుకీ గోల వెళదాంపద మళ్ళా ఎవరో వస్తున్నారు! ఎవరు చెప్పా?

[కాశీధను హారాదత్తు చేయిచేయి కలిపి పట్టుకొని మాట్లాడుకుంటూ వస్తారు.
జ్ఞానద వెళుతుంది.]

కాశీధను : (నవ్వుతూ) దత్తు మహాశయుడువచ్చి ఎన్నాళ్ళో అయినట్లుంది. ఉత్తరం పత్తరం ఏమీలేదు అని అనుకొంటున్నాను. నీ దర్శనమయింది. ఎవడ్రా అక్కడ, హుక్కా తీసుకరా !

హారాదత్తు : భాయీ! నా అవస్థ ఏం చెప్పను. పొద్దున్న మొదలు తాత్రి పడకొండు గంటలవరకు ఈ లావాదేవీలతో ఊపిరి తీసుకోవడానికికూడా తీరిక లేదనుకో! ఒకవైపు పెట్టుబడిదార్ల ఒత్తిడి, మరోవైపు కంట్రాక్టర్ల అవసరాలూ పైపెచ్చు (నవ్వుతూ) నీ గురించిన సంగతి పీటన్నిటితో సతమతమైపోతున్నాను.

కాశీ : అద్భుతశక్తిగలవాడవయ్యా! నీవు దత్తు! ఒకచేత్తో ఇన్ని వ్యవహారాలు సర్దుకొస్తున్నావంటే అది మామూలు మాటకాదు.

హారాదత్తు : సర్దుకోవాలయ్యా! పాటుపడి ప్రసాదం లభించనప్పుడు సర్దుకోకపోతే ఎట్లా జరుగుతుంది.

కాశీధను : ఓహో! మంచిది మాకీగా మాట్లాడుతున్నావే! అయితే మాబోటి వాళ్ళ గతేమిటి?

హారాదత్తు : (కాశీధను తొడ చరిచి) పోవయ్యా! మరీ పేదార్పు లరవకు. మా కందరికీ దిక్కుగా, మొక్కుగా నీవేగదయ్యా!

కాశీధను : అయితే సరి! ఇక నీవు పట్నంలో చిన్నదో పెద్దదో ఒక ఇల్లా వాకిలీ ఏర్పాటుచేసుకోవడం మంచిది. నాచేతిలో కావలసినంతమంది మనుషులున్నారు చెప్పు.

హారాదత్తు : (ఎక్కువ చనువువల్ల కాశీధను మెడమీది చెమటపొక్కును చిదిమి, ఆశ్చర్యంగా అతడి మొఖం చూస్తూ) పట్నంలో కాపరమా? వద్దబాబూ, వద్దు. మా స్వభావానికి అది సరిపడదు. 'పక్కా పల్లెటూరి బైతు' అని మీ రెవరిని అంటారో వాళ్ళం మేము. పట్నవాసం నడవడి మాకుగిట్టదు బొత్తిగా. (నేవకుడు హుక్కా తయారుచేసి తెస్తాడు.)

కాశీధను: (నవ్వుతూ) పల్లెటూరి నడవడి అంటే ఏమిటో చెప్పు! పట్నవానం నడతకంటే పల్లెనడవడి తక్కువదా ఏమిటి? పల్లెలకూ, పట్నాలకూ ఇప్పుడు నాగరికతలో హెచ్చుతగ్గు లేవీ లేవు. నీ మాటలు చాలా తమాషాగా ఉన్నాయే? (అని దత్తువీవు మెల్లిగా తట్టుతాడు.)

[ఇంతలో పోలీసు సబిన్ స్పెక్టరు, కొందరు కానిస్టేబిల్స్, నిరంజనూ, కొందరు పెద్దమనుషులూ ప్రవేశిస్తారు.]

పో.ఇ.: కాశీధనుపాదా అంటే మీరేనా?

కాశీధను: చిత్తం నేనే! కాని.....

పో.ఇ. : నేను రావడం చూసి ఆశ్చర్యపడుతున్నారా?

[కాశీధను, హూదత్తు లేచి నిల్చుంటారు గణబాన, అనుమానంతో దత్తు కళ్లు పెద్దవిచేసి చూస్తుంటాడు.]

కాశీధను : తమరు..... ఇక్కడికి.....

పో.ఇ.: అయితే మే మెవరమో తెలుసునన్నమాట! (దత్తుకేసి చూసి) మీ పేరేమిటి?

హూదత్తు: నేను ఎప్పుడో వచ్చాను, వెళ్ళిపోతున్నాను. నా పేరు చెప్పాలంటారా?

పో.ఇ.: ఆహా! చెప్పి తీరాలి.

హూదత్తు: నా పేరు హూరాణ చంద్రదత్తు అంటారు.

పో.ఇ.: హూరాణచంద్రదత్తా! శ్రీకృష్ణుడికి ఎన్నో పేర్లు?

హూదత్తు: (కంగారుపడుతూ) చిత్తం చిత్తం ...

పో.ఇ.: మీరు తీసుకొచ్చిన ఆడపిల్లలను ఎక్కడ దాచిపెట్టారు?

కాశీధను: ఆడపిల్లలనా! ఏమిటిసార్ మీ రనేది? ఇది సేవాశ్రమం.

పో.ఇ.: సేవాశ్రమంలో ఆడవాళ్లుండగూడదా? మీకు ఎన్నో వ్యాపారాలు. దానికేంగాని నే నడిగినదానికి త్వరగా జవాబు చెప్పండి. లేకుంటే చాలా చిక్కుల్లో పడవలసి వస్తుంది.

1 వ పెద్దమనిషి : బియ్యం వర్తకంతోపాటు రకరకాల వ్యాపార సంస్థలు నడుపుతున్నారు. వీళ్లు చాలా ప్రమాదకరమైన ఘాతకులు.

పో.ఇ. : ఓ! అట్లా చెప్పండి (నిరంజనుతో) ఈ కానిస్టేబిల్సుతో లోపలికి వెళ్లి అక్కడవున్న ఆడవాళ్ళను అందరిని బైటికి తీసుకురా. వెళ్లు.

నిరంజను : రండి మీరందరు నా వెంటి (అని కానిస్టేబిల్సుతో లోపలికి పోతాడు.)

పెద్దమనిషి : నాలుగు దిక్కుల నుంచి దబ్బు సంపాదించడానికి బియ్యం వర్తకంతోపాటు ఉచ్చనీచాలు యోచించక ఎన్నో వ్యాపారాలు వీళ్ళకు. చూడండి ఇన్స్పెక్టర్ గారూ! వేలకొద్దీ బస్తాల బియ్యం గోదెన్లలో దాచిపెట్టి, మూడురోజుల నుంచి ఇంటిల్లిపాడీ పస్తుండి మలమల మాడిపోతున్నారు. ఖరీదు తీసుకొనే ఎన్నో కొన్ని సేల్స్ బియ్యం ఇవ్వడని కాల్లాచేల్లాపడి ఎంతో బతిమాలుకొన్నాను. నసేమిరా బియ్యం లేవు వెళ్ళిపో అని మెదపట్టి గెంటించడానికి కూడా పిద్దపడ్డాడు ఇతగాడు. పక్కాదొంగలు!

[సబిన్ స్పెక్టరు అంతా వ్రాసుకొంటుంటాడు.]

కాళీధను : చెప్పండి. చెప్పండి, రాసుకోండి తమరు. మా మాటకు విలువనేది లేనప్పుడు.....

పెద్దమనిషి : విలువ! ఉన్నవిలువ నిలుపుకొన్నావా నీవు? అమాయకుల లాగ తనబడుతారాగాని ఎంత ఘాతకులనుకున్నారు వీళ్లు! మీవంటివారి ముందు ఎంతో పాడువుల్లాగా, నత్తురుపుల్లాగా మే మేదో అన్యాయాలు, అత్యాచారాలు మోపు తున్నట్లు మాట్లాడతారాగాని వీళ్లు కొంపలు కూర్చే మహాఘాతకులు సుమండ్రి!

పో.ఇ. : ఓహో! అట్లాగా !!

[నిరంజనూ, చందరుకూతుల్లా, వినోదిని, జ్ఞానద, రాజీవు, కానిస్టేబిల్సు వస్తారు.]

పో.ఇ. : ఆశ్రమంలో ఉన్న గుంపంతా ఇంతేనా?

నిరంజను : కాదు. ఇంకా ఉన్నారు. (చందరు ఇద్దరు కూతుళ్ళను చూసి)

ఈ ఇద్దరు అడపిల్లలూ మాడిరివాళ్లు. హరూదత్తు వీళ్ళను దొంగతనంగా తీసుకొచ్చి ఇక్కడ దాచిపెట్టాడు.

హరూదత్తు : తప్పు! తప్పు!! నేనేమీ దొంగిలించి తీసుకురాలేదు.

పో.ఇ. : మీరేమీ మాట్లాడవద్దు, (నిరంజనుతో) ఆ. చెప్పు తర్వాత.

నిరంజను : (వినోదిని చూపించి) ఈమె నా భార్య. కరువు రోజుల్లో తిండిలేక పొట్టపోసుకోవడానికి పట్నానికి వచ్చి బిచ్చమెత్తుకొంటూ ఈ బాబుగారి ఏజెంట్ల కంట పడింది. కల్లబొల్లి కబుర్లు చెప్పి వాళ్లు ఈమెను తీసుకొచ్చి ఇక్కడ అట్టే పెట్టారు. నేను ఈ బాబుగారి దుకాణంలో పనికి కుదిరి ఇక్కడే ఉన్నాను. కాబట్టి హఠాత్తుగా ఒకనాడు నా కంటబడి సంగతంతా చెప్పింది. సరే ఇక్కడే ఉండమని చెప్పి.....

పో.ఇ. : సరే. నీ ఉపన్యాసం తర్వాత వింటాను. చూడు ఆమె నీ భార్య అని ఋజు వేమిటి?

నిరంజను : చిత్తం. (వినోదినితో) తాళిగట్టిన భర్తను అవునో కాదో చెప్పు.

[వినోదిని లేచి నిల్చుంటుంది.]

పో.ఇ. : పోనీ, సరే తర్వాత నీవు ఈ బాబు దుకాణంలో గుమాస్తాగా ఉన్నావా?

నిరంజను : బియ్యం గోదానులో పనిచేస్తుంటాను తరుచు.

పో.ఇ. : గోదానులోనా పని, దుకాణంలోనా?

నిరంజను : తరుచు గోదానులోనే ఉంటుంటాను.

పో.ఇ. : అయితే గోదానో ఇప్పుడు ఎన్నిబియ్యం ఉన్నాయి.

(కాళిధను కంగారు పడతాడు.)

నిరంజను : చాలా ఎక్కువగానే ఉంటాయి.

పో.ఇ. : ఎక్కువంటే కాదు. ఎన్నిమళ్ళో చెప్పాలి.

నిరంజను : లజ్జ పాతకవేల మణుగు లుండవచ్చు.

పో.ఇ. : అబ్బో! లజ్జ ఇరవైయైదువేల మణుగులే!

నిరంజను : ఉజ్జాయింపుగా చెప్పాను. కొలిస్తే ఎక్కువా ఉండవచ్చు, తక్కువా ఉండవచ్చు.

పో.ఇ. : సరేలే! చూడు (రాజీవుకేసి చూపించి) ఈయనెవరు?

నిరంజను : ఆయన బాబుగారి కుడిభుజం. గుమాస్తా అని పేరుకుగాని ఆయనే బాబు, బాబే ఆయన.

పెద్దమనిషి : బియ్యంకోసం వచ్చినప్పుడు ఒకమాట అతగాడే నాతో “జడ్డీలూ, మేస్త్రీట్లూ, పోలీసులూ మా జేబులో ఉన్నారు” అని ధీమాగా అన్నాడు.

పో.ఇ. : సరే అదీ చూద్దాం!

రాజీవు : ఛా....ఛా....నే నామాట అననేలేదు.

పో.ఇ. : మీరు మాట్లాడకండి. (కానిస్తేబిల్లుకేసి చూపి) ఏయ్, చూడు. ఈ ముగ్గురి చేతులకు బేడీలు తగిలించు.

[కాళీధను, హారాదత్తు, రాజీవు ఈ ముగ్గురి చేతులకు బేడీలు వేస్తారు.

హారాదత్తు, కాళీధను ఇద్దరూ ఒకరి కొకరు పైగలు చేసుకొంటారు.

సంకెళ్లు లేకుండా పోలీసు స్టేషను వెళ్ళడానికి వాళ్ళిద్దరికీ ఏ ఇబ్బంది

కలగలేదు. తెరవాలితుంది]

తృతీయాంకం — మొదటి రంగం

[దర్శనశ్రవణం “ఉచితముగా భోజనము పెట్టబడును” అని ముందున్న స్తంభానికి తగిలించి ఉంటుంది. రంగస్థలంమీద తిండిలేని పేదలూ, బిచ్చగాళ్లూ గుంపుగా ఉంటారు. అందరూ పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుకొంటున్న సవ్వడి వినవస్తుంటుంది. ముందువైపున కుంజా, రాధిక కనబడుతుంటారు. హఠాత్తుగా తెరలో రోదన ధ్వని వినవస్తుంది. అందరూ భయంతో తల్లిదిల్లి పోతుంటారు. కొందరు కళ్లు పెద్దవిచేసి వెనక్కు తిరిగి చూస్తూంటారు. రోగంతో తీసుకొంటున్న ఒక ముసలిది గొంతు క్కూర్చొని దగ్గుతూ నడుమ నడుమ కింది వించి మీదికి తేరిపార చూస్తుంటుంది.]

బిచ్చకత్తె: చూడండి. యాపారం. చుట్టూ ఉన్నవారితో పట్టుకపోతే అందర్నీ ఒకేమాటు పట్టుకపోతామా? కొంద రెళ్లిపోయి కొందరుంటారేటి! ఇది బుద్ధితక్కువ పనికాదా? (అరుస్తూ) అడపిల్లలిని తీసుకపోయారు. పిల్లలను విడిచిపెట్టలేక తల్లి వీధిని పడ్డది. ఇది ప్రాణం. మాటకాదు.

1 వ బిచ్చగాడు: అదేమిటి! చెవికోసిన నక్కలాగా అరుస్తావు?

1 వ బిచ్చకత్తె: ఓయమ్మో! పట్టి తీసుకపోతూంటే అరవద్దా మరి? అందర్నీ పట్టుకపోయి ఇంజనన్ చేపేస్తారట. ఎవరికి తెలుసు?

ముసలివాడు: అందర్నీ పట్టుకపోతారు. ఎవర్నీ ఉండనియ్యరు. ఎవరే? గరిగిన చోటికి వాళ్లు ఎళ్ళిపోండి. పారిపోండి. లేకుంటే సత్రంలో ఉన్న వాళ్ళందరూ మిమ్మల్ని ఇడిపిపెట్టి ఎళ్ళిపోతారు. ఎనకా ముందూ అలోపించకండి. వేళ ఉండగానే ఎళ్ళిపోండి. అందరూ పారిపోండి.

బిచ్చకత్తె: ఇంజనన్ ఇచ్చి అందర్నీ చంపేస్తారంటూ చెప్పుకొంటున్నారు మరి?

కుంజ: అందర్నీ పోగుచేసి ఎక్కడికి తీసుకపోతారు?

1 వ బిచ్చగాడు : ఎవరికి తెలుసు! యద్దానికి తీసుకపోతారని కొందరంటున్నారు. కాదు బలంగా ఉన్న రైతుల్ని వాళ్ళవాళ్ళ ఊళ్ళకు పంపుతున్నారని కొందరంటున్నారు. నిజం దేవుడెరుగు నీరు పల్లమెరుగు ఏం చెప్పగలం?

కుంజ : అందరినీ పోగుచేసి ఎక్కడికి తీసుకపోతారట?

బిచ్చకత్తె : ఇంజనన్ ఇచ్చి చంపేయడానికి తీసుకపోతున్నారంటారు కొంతమంది.

కుంజ : ఇదిగో అట్లాంటి అబద్ధాలు చెప్పుకు మరి.

బిచ్చగాడు : ఆమాట అనకయ్యా బాబూ! అట్లాగూ జరగవచ్చు.

కుంజ : పిచ్చివాడా! మతిపోయిందా నీకు! ఇంజన్ తో మానవులు చస్తే ప్రాణాలు తీసేదైనా దానికి ఖరీదుంది, నీ జీవితానికి నా జీవితానికి విలువేముంది? ఏమీలేదు. ఇటువంటి పుకార్లతోనే మన బతుకు శూన్యమైపోయింది. అవునా?

1 వ బిచ్చగాడు : అయితే వరసబెట్టి అందరినీ ఎక్కడికి తీసుకపోతున్నారంటావు?

2 వ బిచ్చగాడు : అనేక రకాల పుకార్లు వింటున్నాము. ఈమాట కోతలకు మనుషులుకూడా దొరకనంత ఎక్కువగా వరి పండిందట. అందువల్ల రైతులను అందరినీ వాళ్ళవాళ్ళ గ్రామాలకు పంపేస్తున్నారట. ఇంకా ఎన్నో వింటున్నాము.

కుంజ : ఎవళ్ళో పంపడంకంటే రైతాంగం స్వయంగా నడిచివెళ్ళడమే మంచిది. వట్టినే దీవికింద హంగామాతో పనేమిటి?

1 వ బిచ్చగాడు : అవునుగాని గుంపులు గుంపులుగా జనం ఏవై పుకు వెళ్లతున్నారో తెలియడంలేదు.

కుంజ : (చేయిత్తి చూపుతూ) ఈ దారినే ఎకాయెకి ఉత్తరంగా వెళ్ళితే ఇబ్బందేమీ ఉండదు.

2 వ బిచ్చగాడు : (చేత్తో చూపిస్తూ) సరీగ్గా ఉత్తరం వైపు.

2 వ బిచ్చగాడు : మీకు ఉత్తరమైతే నాకు దక్షిణమన్నమాట. పంచమాలనే పేరెప్పుడైనా విన్నావా?

కుంజ : పంచమహాలా ?

2 వ బిచ్చగాడు : అవును. అది ఇక్కడినుంచి చాలా దూరం.

ముసలి బికారి : ఆమాటే ఆలోచిస్తున్నా. లేచి నిల్చోలేను. అంత దూరం నడవగలనా నేను? నా గతి ఏమవుతుందో ఏమో? (దగ్గుతూ) చివరదాకా ఇక్కడే ఉండిపోవలసివస్తుందేమో (ఏడుస్తూ) మీరు అందరూ వెళ్ళిపోండి నన్ను వదిలెయ్యండి. నా మాట మరిచిపోండి. వెళ్ళండి. అందరూ పొండి.

[తెరలో గంట మోగిన చప్పుడు.]

2 వ బిచ్చగాడు : మళ్ళా గంటకొడతారు. గంట ఇంకోసారి కొడతారు.

[కుంజా. రాధికా, ముసలిబికారి తప్ప తక్కినవాళ్ళంతా

కుండా మండా సర్దుకొని గబగబ బయలుదేరుతారు.]

2 వ బిచ్చగాడు : మళ్ళా గంట కొడతారు. కొడతారు గంట మళ్ళా!

1 వ బిచ్చకత్తె : ఏమో, ఏ క్షణం గంట మోగుతుందో. వేళ దాటిపోతుందేమో పద పద వెళ్ళిపోదాం.

కుంజ : మళ్ళీ మన ఊరికి వెళ్ళాలనుకొన్నంత మాత్రాన నా గుండె ఎట్లా కొట్టుకొంటున్నదో ఒకసారి చెయ్యివేసి చూడు!

[అని రాధిక చేయి తన గుండెమీద పెట్టుకొంటాడు.]

రాధిక : (విచారంగా) నిజంగానే సుమా!

కుంజ : (జాలిగా నవ్వుతూ) ఎంత ఆనందంగా ఉందో చెప్పడం ఎట్లా! పద. మనంకూడా మన ఊరికి వెళ్ళిపోదాం. ఉన్న ఊరూ కన్న తల్లి అన్నారు. ఈ పాడుపట్నంలో మనమింక ఉండొద్దు పద. తిరిగి వెళ్ళిపోదాం.

రాధిక : వెళ్ళొద్దు. నాకేమీ ఇష్టంలేదు. ఉన్నవూరికెళ్ళడం అదృష్టమే. కాని దేనికోసం వెళ్ళాలి. ఎక్కడుంటాము (ఏడుస్తూ) అక్కడి మట్టికూడా నా బాగ్యంలోలేదు. దగ్ధమయిపోయింది. నా బంగారు మాఱన్ బ్రతికుంటే (అని బిగ్గరగా ఏడుస్తుంది.)

కుంజ : అన్నీ ఉంటాయి. భయపడకు. ఈ పాడుపట్నంలో మనం ఇక ఉండొద్దు. పడ్డగోడలు పడ్డట్టే ఉండవు. పద మన ఊరికి తిరిగి వెళ్ళిపోదాం. (రాధిక కళ్ళ తుడుచుకొని కుంజ చేయిపట్టుకొని లేచి) పద వెళ్దాం. (బయలుదేరుతారు.)

ముసలి బిచ్చగాడు : మాయలో చిక్కుకోకండి. మీరందరూ వెళ్ళిపోండి. వంకరటింకర దారి. వెళ్ళడం కష్టమేకాని ఎక్కడ లేదు కష్టం! వెళ్ళండి మీరందరు. (కుంజ చేయిపట్టుకొని రాధిక ముందుకు వెళ్తుంది.)

[తెర వాచుతుంది.]

తృతీయాంకం — రెండో రంగం

[పెద్దానుపత్రి. నడవలాగు పొడుగైన గదిలో అటువక్కన మంచాలువేసి పక్కలు పరిచి ఉంటాయి. అన్ని మంచాలమీద రోగులు పడుకొని ఉంటారు. గదిమధ్య ఒక నర్సు ముందున్న బల్లమీద కాళ్ళుచాచుకొని తల చేత్తో పట్టుకొని కుర్చీమీద కూర్చుంటుంది. బల్లమీద మందుల సీసాలు చికిత్సా సామగ్రి పెద్దల పుస్తకాలు ఒత్తుగా పడిఉంటాయి. ఇద్దరు రోగులు పడుకొనిఉండే గట్టిగా మూలుగుతూ, అరుస్తూ ఉంటారు. ఉండుండి నర్సు మెడతిప్పి రోగులకేసి చూస్తూంటుంది. ప్లాలుకు ముందు నేరుగా ఒక మోస్తరు చిన్న వసారా ఉంటుంది. దానిమధ్య ఒక బల్ల రెండు కుర్చీలూ ఒక పొడుగుటి బెంచీబల్ల ఉంటాయి. గోడకున్న చిలక్కాయ్యకు కోటు తగిలించి ఉంటుంది. బయటనుంచి వచ్చిన రోగులతో యువ డాక్టరొకడు సతమతమవుతూ ఉంటాడు. వరాండానుంచి దిగిరావడానికి మెట్లుంటాయి వాటిమీద పేద రోగులందరూ కూర్చొని ఉంటారు. ఒక రాంపొండరు మందుల బల్లదగ్గర వనిచేస్తూ ఉంటాడు. మధ్యతరగతి పెద్ద మనుషులు, డాక్టరు బల్లకి ఎదురుగాఉన్న బెంచీమీద కూర్చునుంటారు. సీసాలు చేత్తోపట్టుకొని, పెద్దమనుషుల తాలూకు పది పన్నెండేళ్ళ కుర్రవాడొకడు తలమీద ముఖంమీద బ్యాండ్జీలతో చిటిత్సకోసం వచ్చి కూర్చొని ఉంటాడు.) (కాళ్ళకు జోడు, తలకు పాగా, ఒంటమీద కోటూ పేసు కొన్న తోటివాడులాటి మనిషి ఒకడు అక్కడ ఉన్న రోగులను సర్దుబాటుచేస్తూ ఉంటాడు. ప్లాలు గది వెనకవైపున ఒకదో నెంబరు పక్కమీద రోగి పెడుతున్న మొరవిన నర్సులేచి ఒక్కరికి వెళ్ళి రోగిని లేప దీసి మందేదో ఇచ్చి వెంటనే తిరిగివచ్చి బేబిలునుంచి ఖాతాలో ఏదో వ్రాస్తుంది. మళ్ళా ఏదో మూలుగులూ అరుపులూ వినవస్తాయి.)]

(నర్సు: (రోగులవైపు ముఖంపెట్టి గద్దించుగా) ఏమయిందేమిటి? (అపకేక వేస్తుంది.)

[ఆ గద్దించుతో 'అమ్మో అమ్మో' అని అరుస్తున్న ఒకటో నెంబరు రోగి ఊరుకుంటాడు. తర్వాత నర్సు ఇతర రోగులదగ్గరికి వెళ్ళి గడియారం చూస్తూ నాడి పరీక్షచేస్తుంది. అంతటితో హాల్లో గల్లంతు తగ్గుతుంది. తర్వాత నర్సు ఒక్కొక్క రోగి దగ్గరకు వెళ్ళి అందరి నాడి పరీక్ష చేస్తూ పోతుంది. బైటి వరాండాలో సూటూబూటూ వేసుకొన్న యువ డాక్టరు 'ఒక్కొక్క రోగిని ఊపిరి బాగాపిల్చుకో' అని నెతస్కోపుపెట్టి చూసి, వేలితో గుండె, వీపుమీద కొట్టి, కనురెప్ప లాగిచూసి వెళ్ళుకూర్చొని మందునీట్లు రాపి ఇస్తాడు. ఆ చీట్లుపట్టుకొని సీసాలు తీసుకొని కొందరు వెళ్లి నిల్చుంటారు. ఫంచాషర్టు వేసుకొన్న కాంపాం డరు తొందర తొందరిగా మందుల బేబులు మీద పెద్ద సీసాలలో కలిపిఉంచిన ఎరుపూ, తెలుపు, నలుపూ మందునీట్లు రోగుల సీసాల్లో పోస్తూ శ్రమపడుతున్నట్లు కనబడతాడు.]

డాక్టరు: (ఒక రోగిని పరీక్షించి) దగ్గుతో ఆయాసపడుతున్నావా?

4 వ రోగి: అవును బాబూ! మహా యాతన!

డాక్టరు: బాధ ఏమిటో చెప్పగలవా?

రోగి: చెప్పలేను.

డాక్టరు: నాలుక చూపించు (రోగి నాలుక చూపిస్తాడు) ఇంకా బాగా చాపు నాలుక. (చూపి చీటీ వ్రాస్తూ) రాత్రుల్ల విద్రవడుతుందా?

4 వ రోగి: అసలు నిద్ర పట్టనే పట్టదు బాబూ!

డాక్టరు: (చీటీ ఇచ్చి) సరే మరో వారంరోజులు ఈ మందే పుచ్చుకో.

4 వ రోగి: ఈవేళ మందు మారుస్తామని చెప్పారుగా డాక్టరుగారూ?

డాక్టరు: ఈ మందే వారు తర్వాత చూద్దాం.

4 వ రోగి: జ్వరం ఏమాత్రం తగ్గలేదండీ.

డాక్టరు : తగ్గుతుందయ్యా! తగ్గుతుంది. రావడమంటే జ్వరం త్వరగా వస్తుందికాని పోవడానికి కొన్నాళ్లు పడుతుంది. తొందరపడితే ఎల్లా చెప్పి. ఈవారం తగ్గకపోతే చూద్దాం.

రోగి : జ్వరం తగ్గడానికి ఏదైనా మంచి మందిత్తురూ మీకు దండంపెడతామ.

డాక్టరు : సీకోసం ప్రత్యేకం మంచిమందు ఏదైనా నేను సృష్టించగలనా? రోగానికి ఉన్నమందేదో ఇస్తున్నాను.

4 వ రోగి : ఈ మందు నెలరోజులనుంచీ పుచ్చుకొంటున్నాను. జ్వరం పిసరంతైనా తగ్గలేదు. కాళ్లవాపు అట్లానే ఉంది. ఈ యాతన ఎన్నాళ్లు బాబూ?

డాక్టరు : జ్వరం గిరం అంతా తగ్గిపోతుంది వెళ్లు. నేనేం దేవుణ్ణా?

4 వ రోగి : అయితే నా ఖర్చు ఇంతేనంటారా?

డాక్టరు : చొప్పదంటు ప్రశ్నలువేసి నన్ను వేధించకు. ఇంకాఎంత మందినో రోగుల్ని చూడాలి. వెళ్లు.

4 వ రోగి : అయితే మీ చిత్తం (వెళ్లిపోవును.)

పెద్దమనిషి : (కుర్రీమీద కూర్చున్నవాడు డాక్టరుకేసి చూసి) అన్నీ మలే రియా కేసులే అనుకొంటా!

డాక్టరు : చాలావరకు అవే. ఇంకా కొన్ని ఉన్నాయనుకోండి. ఈ మధ్య నెలరోజులనుంచి జలోదరం కేసులు ఎక్కువగా వస్తున్నాయి. ఇక్కడ కావలసిన మందులు లేవు, మాకులూ లేవు. ఏం పెట్టి చికిత్సచేస్తామేం చెప్పండి?

పెద్దమనిషి : మరి ఆ సంగతి పై అధికారులకు ఎందుకు తెలియజెయ్యరూ?

డాక్టరు : పైకి రాపిరాపి ప్రాణం విసుగెత్తిపోయింది. కావలసిన మందులు నష్టై చెయ్యలేనప్పుడు వట్టి బూటకంకాకపోతే ఈ ఆసుపత్రి ఎందుకూ మూసెయ్య కూడదూ చెప్పండి. ఎన్నిసార్లు రాసినా పైవారు ఉలకరూ పలకరూ! ఈ ఆశస్థలో మేం ఏంపని చేయగలమండీ? అవసరమైన సామగ్రి నష్టైచేస్తే మూడు గంటలుకాదు పదమూడు గంటలు మేము శ్రమపడతాం. పదికాదు వందచీట్లు రాస్తాము. కల్లా కప

ఓమూలేకుండా పనిచెయ్యాలని మనసున్నా పిండిలేకుండా రొట్టె ఎట్లా చెయ్యగలం చెప్పండి. ఇదీ మా దురదృష్టం. కానియ్యండి ఏమిచేస్తాం! అనుకొని లాభంలేదు. (ఒక రోగినిచూసి) నీకేమిబోయి చెప్పు.

[హఠాత్తుగా హాయిలోనించి రోగి ఆర్తనాదం వినవస్తుంది.
నర్సు పరుగెత్తివెళ్ళి రోగినిచూసి డాక్టరు దగ్గరికి వస్తుంది.]

నర్సు: డాక్టరు ముఖరీ?

డాక్టరు: ఏమిటి సంగతి అంత కంగారు?

నర్సు: అయిదోనెంబరు పేషెంటుకు హెపటైటిస్ వచ్చింది.

డాక్టరు: హెపటైటిస్? ఏమిటి కారణం? అయితే పద వెళ్లిచూద్దాం (ఇద్దరూ రోగిదగ్గరికివెళ్ళి పరీక్షించి) రేవా? చార్టు ఏదీ?

నర్సు: (చార్టుతెచ్చి ఇస్తుంది)

డాక్టరు: వెంటనే కొంచెం మంచుగడ్డ తెమ్మని తోటితో చెప్పు. త్వరగా వెళ్ళాలి. (నర్సువెళ్ళి తిరిగి వచ్చి తీసుకొస్తున్నాడని చెప్పింది. ఇంకలో తోటివాడు మంచులేదని చెప్పాడు.)

డాక్టరు: అనుపత్రిలో మందూ లేదు, మంచుగడ్డకూడా లేదు. ధూ ధూ.

నర్సు: గ్లూకోజు ఇంజక్షను ఇస్తేనే?

డాక్టరు: ఇంజక్షనులేదు. మందూలేదు, మంచుగడ్డలేదు. రోగులుమాత్రం అనుపత్రినిండా ఉన్నారు.

నర్సు: (హఠాత్తుగా అయిదోనెంబరు రోగికి వెక్కిళ్లు ఆరంభమవుతాయి గబగబ నర్సు వెళ్లిచూపివచ్చి) డాక్టర్! పేషెంటు.....

డాక్టరు: హెల్పులెస్! రేవా? ఈ స్థితిలో మనం చేయగలిగిందేమీ లేదు. వాడు చచ్చిపోతాడని నాకు తెలుసు. వాడేకాదు రేవా! మొత్తం రోగులందరూ! వాళ్లగతి అంతే. మనగతి ఇంతే. ఇది మనుషులను చేతులారా చంపడమేగాని మరొకటి కాదు.

[డాక్టరు కేకలు విని రోగులందరూ పక్కకు ఒత్తిగిలి లేచి కూర్చోని అమ్మో అమ్మో అని భయంతో అరుస్తారు. కాంపౌండరు వచ్చి చూస్తాడు.]

కాంపొందరు : పడుకోండి మీరందరూ? ఏమీ జరగలేదు. మాట్లాడక పడుకోండి. [అని తన చోటికి వెడతాడు.]

[రోగులందరూ యదాప్రకారం దుప్పటి ముసుగుపెట్టి పడుకొంటారు. వచ్చి పోయిన అయిదో నెంబరు రోగిపైనిండా తెల్లటిగుడ్డ కప్పి డాక్టరుదగ్గరికి విచారంగా వెళ్ళి నిద్రించుచుండి. అప్పటికి కాంపొందరు డేవియదగ్గర రోగుల క్యూ ముగుస్తుంది. శవాన్ని తీసుకపోయే బారితేవాళ్లు ఇద్దరు శవవాహనంతో వస్తారు. డాక్టరు వాహనులతో అయిదోనెంబరు రోగి అని చెప్పతాడు. వాళ్లు వెళ్ళిపోతారు.]

డాక్టరు : (డేవియదగ్గర అపీజివీ సర్దుకొంటూ ముఖం ఎత్తిన నర్సుకేసి చూసి) ఆ రోగిని బ్రతికించగలనని నీకు ఆశ ఉండేదికదూ!

నర్సు : ఆశకేమిటిలేండి! అంతా దేవుడి దయ!

[డాక్టరు ఏదో పనిచూసుకొంటూ ఉంటాడు. ప్రధాను గుమ్మంలోకి వస్తాడు. చింపిరివేషంతో చెత్తకాగితాలూ చింకిగుడ్డలూ చంకనపెట్టుకొని చిరుగుల చొక్కా తొడుక్కొని కుండ ఒకటి చేత్తోపట్టుకొని గుమ్మంలో కూర్చున్న ప్రధానును చూసి పిచ్చివాడనుకొని డాక్టరుతో]

నర్సు : మీకోసం వీడెవడో కనిపెట్టుకూర్చున్నాడు.

డాక్టరు : ఎవడూ?

నర్సు : ఏంకావాలి నీకు?

ప్రధాను : ఏరై నా మందు కావాలమ్మా?

నర్సు : దేనికి మందు?

ప్రధాను : (ముఖం చిట్టించి తలూపుతాడు.)

డాక్టరు : ఎవడువాడు? ఏమంటాడు?

నర్సు : మీరే వచ్చి చూడరాదా?

డాక్టరు : (లేచి) ఏమంటావు? నీకేమయింది?

ప్రధాను : ఏరై నా మందుకావాలి బాబూ? (కాళ్ళకేసి చూపుతూ) చాలా బోధ.

డాక్టరు : బాధగా ఉందా? ఎక్కడ? (డేవిలోవున్న చెత్తవస్తువులను చూపుతూ) అవన్నీ ఏమిటి?

ప్రధాను : అవే ఉన్నాయి బాబూ !

డాక్టరు : ఎల్లా ఉన్నాయి ?

ప్రధాను : ఎట్లాగో మిగిలినాయి.

డాక్టరు : వాటిని పారేయరాదు! వాటితో ఏం ప్రయోజనం ?

ప్రధాను : వాటినికూడా పారేస్తే ఇంకేం మిగులుతుంది? పారెయ్యడమే అన్నీ ! ఆయ్యో ! ఇవన్నీ.

డాక్టరు : అమూల్య రత్నాలుకదూ! ఎల్లా పారెయ్యడం! అవునా!

ప్రధాను : కాదు. (నవ్వుతాడు)

డాక్టరు : (నర్సుకేపి చూసి) ఈ జబ్బేమిటో తెలిపిందా నీకు ?

నర్సు : కొంచెం.....కొంచెం.....

డాక్టరు : ఈరకం జబ్బులు ఎన్నో ఉంటాయి. ఉండవా మరి ?

ప్రధాను : విశ్వయం. ఎందుకుండవు? (హఠాత్తుగా బాధ నటిస్తూ) అబ్బబ్బ!

అమ్మో బాధ !!

డాక్టరు : ఎక్కడో బాధ చెప్పు ?

ప్రధాను : (చేయెత్తి) ఇక్కడే ఇక్కడే బాధ ఇక్కడే (అని చేయి చూపిస్తాడు).

డాక్టరు : (కాళ్లుచూపి) ఇక్కడేనా బాధ! కాళ్లు లాగుతున్నాయా ?

ప్రధాను : లేదు.

డాక్టరు : బాధమరెక్కడో చెప్పు !

ప్రధాను : అదిగోను. ఇంకా అక్కడే.

డాక్టరు : ఇంకా అక్కడే ఉందా? నేను మంత్రం వేళాను.

ప్రధాను : అరే ఇప్పుడే పారిపోయింది. ఇప్పుడే ఒక్కపరుగున పారి

పోయింది. (గెలిచినట్లు చేయెత్తి నవ్వుతాడు.)

నర్సు : (నోరు నొక్కుకుంటూ నవ్వుతుంది).

డాక్టరు : పరుగెత్తి పారిపోయిందా? ఎక్కడికి పోయింది ?

ప్రధాను : నదీనదాలు, వాగులూ వంకలూ దాటి కానలూ కోనలూ పడ గొడుతూ మోటారుకారులాగు రుయ్యి రుయ్యి మంటూ పరుగెత్తిపోయింది. (అంటూ హఠాత్తుగా ఒంట్లో ఎక్కడో నొప్పిపుట్టినట్లు 'అమ్మో!' అని గుండెమీద

చేయివేసుకొని, నగం వంగి, పళ్లకొరుకుతూ, ముఖం చిట్టిస్తూ, బాధ చూపిస్తూ ఉంటే దాక్కరూ, నర్సూ ఒకరినీ ఒకరు చూపి నవ్వుకొంటారు.)

దాక్కరు: (అవహాస్యంగా) మళ్ళావచ్చిందా బాధ?

ప్రదాను: అవును. మళ్ళా వచ్చింది. ఘోరమైన బాధ. అనన్యమైన యాతన. ఇట్టే వస్తుంది ఇట్టే పోతుంది. మందే ఎండాకాలంలో మబ్బులాగు. అట్టేవచ్చి ఇట్టే నన్ను విలువునా కప్పేసి కొంపా గోడూ పడగొట్టేసి...

దాక్కరు: (గద్దిస్తూ) ఆగూ!

ప్రదాను: ఆగమంటారా? నన్ను.

దాక్కరు: అవును. నీ బాధాగీదా అంతా వట్టిది. శుద్ధాబద్ధం.

ప్రదాను: అబద్ధమేనంటారా?

దాక్కరు: నీకేబాధ లేదు. అనలు నీవు బాధమాట మరిచిపో.

ప్రదాను: (చింపిరి కాగితాలు కుళ్లుగుడ్డలూ అన్నీతీసి చంకన పెట్టుకొని చేత్తో కుండతీసుకొని నిటారుగా నిల్చుని) అయితే మంచిదే నా బాధ మరిచిపోతాను. నీవు నీ బాధ మరిచిపో అందరం అన్నీ మరిచిపోదాం (అని వెళుతుంటే దాక్కరూ నర్సూ ఆశ్చర్యంగా చూస్తుంటారు.)

(తెర వారిపోతుంది.)

చతుర్థాంకం — మొదటి రంగం

[వట్నంనుంచి వలైకు తిరిగివచ్చి నిరంజను, పాడై పోయిన తమ ఇంటిని మార్చి చేర్చి మరమ్మతు చేయించి వివాసయోగంగా చేసుకొన్నాడు. తెర ఎత్తగానే రంగ స్థలంమీద దాదాపు ఇరవైమందికిపైగా గృహస్థులైన రైతులు ఆ యింటి అవరణలో ముంగిలి నడుమ పరస్పరం మాట్లాడుకొంటూ ఆలోచించుకొంటూ కనబడతారు.

జనం మూడు జట్లుగా కూర్చుంటారు. ఒక్కొక్క జట్టులో ముగ్గురు నలుగురు ఉంటారు. రంగంమీద కుడివైపున నిల్చొని మాట్లాడే వారి మాటలు వివరంగా వినబడుతాయి. ముంగిల్లో కూర్చున్నవారి మాటలు దృశ్యమేకాని శ్రవ్యంకాదు. ఇందులో విశేషమేమిటంటే వేరుగా ఒక జట్టు మాట్లాడేటప్పుడు తక్కిన రెండు జట్లల్లోనివారు కూర్చొని అభినయంద్వారా గుసగుసలలో తమ అభిప్రాయం వెల్లడిస్తుంటారు. రంగంమీద తెర ఎత్తగానే మొదటిజట్టులోని పకీరు, సుజనం, భజను అనేవారు నిల్చొని సంభాషణ ప్రారంభిస్తారు. కుడివైపున నడుమ, ఎడంవైపున నిల్చొనిఉన్న తక్కిన రెండు జట్ల వాళ్ళు అంగికాభినయంతో అభిప్రాయం వెల్లడిస్తుంటారు. ముంగిటరుగుపై కూర్చున్న నిరంజను, దయాలు, మందలు మొదలైన వారు అంతవరకు ఏదో ఆలోచిస్తుంటారు. సభీచరణ సంభాషణ కాగానే బరకతు సమావేశానికి అందరినీ పిలుస్తాడు.]

పకీరు : (సుజనుతో) తండ్రి అప్పు భుజానవేసుకపుడతాడు. చనిపోయ్యేటప్పుడు మళ్ళా యథాప్రకారం తన అప్పు కొడుకుభుజాన పడేసిపోతాడు. జన్మ జన్మాంతరాలనుంచి ఇది ఇట్లాగే జరుగుతూ వస్తున్నది. ఇందులో విశేషం ఏముంది?

భజను : లేదు. నీవు చెప్పింది యదార్థంమాతే.

సుజను : అదేమన్నమాట! ఎప్పటినుంచో వస్తున్నదనిచెప్పి మంచి చెడ్డలు విచారించకుండా ప్రతిదీ జరుపుతామా? అదేం ఆచారం?

ఫకీరు : అయితే ఉపాయం ఏమిటో చెప్పు!

సుజను : ఉపాయంచెప్పడం మాటలా? బాగా ఆలోచించి చూడాలి.

ఫకీరు : ఇది ఇప్పటి సమస్యకాదుగదా : మరి ఇంతకాలంనుంచి ఎందుకాలోచించలేదు?

సుజను : నీవు ఏరకంగా మాట్లాడుతున్నావో తెలుసుకోలేకపోతున్నా నేను. అసలు సమస్య ఏమిటో తెలిస్తే ఉపాయం ఆలోచించవలసిన అవసరం ఎందుకొస్తుంది? అన్నిటికంటే ముందు అసలు సమస్య ఏదో తెలుసుకోవడం అవసరమంటావా కాదంటావా? అది చెప్పు.

ఫకీరు : కాకపోవడమేమిటి?

సుజను : అట్లాగైతే కానియ్ !

[మొదటిజట్టు సంభాషణ ముగుస్తుంది. రంగం మధ్య ఉన్న రెండో జట్టు సంభాషణ ప్రారంభమవుతుంది. రెండో జట్టుతో బరకతు, రకీం, గులానవీరు ఉంటారు. బరకతు తన చిన్న కూతురికి ముస్తాబుచేసి భుజంమీద కూర్చోబెట్టుకొని కూడా తీసుకువచ్చాడు.]

రహీం : పేర్లదరగాలో మొక్కుచెల్లడం ఇంతవరకూ జరగలేదు. ఏమైనా నరే అది దరగాకు తీర్చడము ముఖ్యం.

బరకతు : ఎందుకు చెల్లించాలేమిటి?

రహీం : దేవుడి మొక్కుబడిగదయ్యా?

బరకతు : అయితే వందదాకా అప్పులున్నట్లుంది నీకు?

గులానవీ : మొక్కుబడి అయితే తర్వాత తీర్చుకోవచ్చు. చెల్లించడం ముఖ్యంగాని కొంచెం అలస్యం జరిగినా దోషమేమీలేదు. ఆమాత్రానికే నీకు నరకం రాదు.

రహీం : అలాగనకు. మౌలానా ఏమన్నాడో తెలుసా? వెంటనే చెల్లించకుంటే వెలివేస్తానన్నాడు. అందుకే నాకీ తొందర !

బరకతు : మౌలానా అనంగానే అవుతుందా ఏమిటి? మనుషులకు ఇబ్బందులూ నష్టంబులూ ఉండవా? వీలుచూసుకొని దేవుడిమొక్కు తీర్చుకోవచ్చు. భగ

వంతుడికళ్లు మౌలానా పిల్లికళ్ళలాగు మరీ చిన్నవికావు. ఈ మాట మనసులో పెట్టుకో!

[దీవితో రెండోజట్టు సంభాషణ ముగుస్తుంది. వెంటనే దిగంబరు, దయాలు, సునీదరణు మొదలైన ప్రముఖుల సంభాషణ ప్రారంభం అవుతుంది.])

దిగంబరు: అందరూ నాకు అప్పిచ్చినవాళ్ళే. అందుకోసం విచారమెందుకు? అప్పుచేసి బ్రతుకంతా ఖాళీ అయిపోయింది. ఎవరివల్లా నాకేం లభించనేలేదు.

సునీదరణు: ఒక్కమాట పంట తగ్గిపోతే అప్పులు పెరగడమేమిటో అప్పుడు తెలుస్తుంది.

దిగంబరు: అమాట నిజమే? కానీ పొట్టనిండడంతోనే దయగలవాడనిపించు కోవాలని ఐదొప్పుడుతుంది. అప్పుడిక శత్రు మిత్రజ్ఞానం ఉండదు. ఈ రోగమే రైతులను చంపుతున్నది. మహారాజుల్లాగు ఆనందిస్తున్నా ఐకమత్యమేమాత్రం లేనేలేదు.

సునీదరణు: ఇక ఇప్పుడట్లాకాదులే.

[ఇంతవరకు గుమ్మంలో నిచుని మాటామంతి సాగిస్తున్న దయాలు, మండలా, నిరంజనూ మొదలైనవారు బిరకకు పిలుపునివి సమావేశమవుతారు.]

బిరకకు: మొత్తంమీద రావలసిన వారందరూ వచ్చేకారు గనుక ఇప్పుడిక ఆలోచన సాగించవచ్చు.

దయాలు: అవును. ఆలస్యం ఎందుకు?

నిరంజను: ఆలస్యం ఏమీలేదు. ప్రారంభించవచ్చు.

బిరకకు: అయితే మొదలుపెట్టు.

దిగంబరు: ఒకవిధంగా అందరూ ఒకచోట చేరడం అయింది. ఈసారి....

సునీదరణు: ప్రారంభించుమరి, పొద్దుపోతున్నది.

బిరకకు: దయాలు అన్నయ్యా! కానీ మరి (నిరంజన్ చెవిలో ఏదో చెప్తాడు.)

నిరంజను: ఔను. (అవి తల ఆడిస్తూ వచ్చుతారు.)

దయాలు: నేనే ప్రారంభించాలా? కానీ, నాకంటే మంచి....

విరంజను : అట్లాకాదు. నీవే ప్రారంభించేయాలి ముందు. ఆ తరువాత
 బరకతు : ప్రారంభించడమేమో నీవే! ఆ తర్వాత అందరంకలిసి ఆ విష
 యాన్ని.....

దయాలు : అయితే సరే!

[అంతవరకు కాలిబాటన వేలితో నేల తవ్వుతున్నవాడు, తల ఎత్తి వింకంగా
 ముఖంపెట్టి.]

దయాలు : ఇప్పుడిక్కడ సమావేశం అయిన మన కందరికీ ప్రస్తుతసమస్య
 బాగా తెలుసు. ఇది సామాన్యమైన సమస్యకాదు. చాలా కష్టమైన జీవన్మరణ
 సమస్య. దుక్కి చెయ్యడమూ, పైరు కొయ్యడమూ, నూర్చడమూ, దాన్యం కొలవ
 డమూ, అయిన తరువాత ఆ ఫలసాయాన్ని కాపాడడం ఎలాగు? అనేదే సమస్య!
 ఇప్పటి స్థితిగతులనుబట్టి ఎవరికి కోపంవచ్చినా సరే సత్యమయిన మాటచెప్పితే మనం
 పదిమందిమీ కలిసి కూర్చుని బాగా ఆలోచించి, తగిన ఉపాయం ఏదో నిశ్చయించా
 లని స్థిరపరచుకొన్నాము. ఈ సమయాన్ని వృధాచేయడం మనకేమాత్రము మంచిది
 కాదు.

విరంజను : అవును. చాలా బాగుంది. (తెరలో గోవిందా! గోవిందో హరి.
 అని కేకలు.)

దయాలు : మాటలవల్లా, ఆలోచనవల్లా, ప్రయోజనంలేదని నేను అనను.
 ఉన్నది. పూర్తిగా ఉంది. అవస్థనుబట్టి ఈ విషయమెంత ముఖ్యమైనదో మనం
 ఏమీ ఆలోచించడం. అందుచేతనే ఈ సంగతి ఎత్తవలసివచ్చింది. విశానికి మన
 వ్యవహారం ఎట్లాఉందో చెప్పాలంటే, ఇప్పుడే, ఈ క్షణమే మన ఫలసాయం
 రక్షించుకోవడానికి ఏదో గట్టి ఏర్పాటు చేసుకోకుంటే చావడంతప్ప మనకు గత్యం
 తరం లేదు. ఎవరింట్లో వాళ్లు చచ్చిపోతుంటే మనకు సాయపడే వారెవరు?

(అందరూ కదలిపోతూ ఒకరి చెవిలో ఒకరు ఏదో చెప్పుకోవడం తుమ్మె
 దల మోతలాగ వినపడుతుంది.)

దయాలు : క్లుప్తంగా అనదు సమస్య మీకు వివరించాను. ఇప్పుడిక
 అందరూ కలిసి ఎవరి అభిప్రాయమేమిటో, మార్గమేమిటో, ఏమిచేస్తే మన సమస్య
 తీరిపోతుందో తీర్మానించాలి బరకతుజీ! నీవుచెప్పు మొదట.

బరకతు: ముందుగా చెప్పవలసింది నేనా?

దయూలు: ఈ విషయంలో ఏమయినాకాని కొంచెం ఆలోచించి ఏ అభిప్రాయమేమిటో చెప్పు. అనలు నమస్య అందరికీ.....(అని హుక్కా పీలుస్తాడు.)

[తెరలో రమా రమణ గోవిందో హరి! అని కేకలు.]

బరకతు: అది వరై న మాటకాదు.

విరంజను: వీవేది ఆలోచించావో అదే చెప్పు.

[తెరలో గోవిందా! దేవింగా!! హరి!!! అని కేకలు.]

విరంజను: అయ్యో! ఎవరో చచ్చిపోయినట్లుండే!!!

[తెరలోంచి త్రిలోచన విశ్వాను చనిపోయాడు అని వినిపిస్తుంది.]

దిగంబరు: త్రిలోచనంచే మన నారాయణ తండ్రి కమా! అరె! ఆరోజు రోడ్డుమీద నిల్చాని ఎన్నో నంగతులు మాట్లాడుకొన్నాం. పోయాడా! ఆశ్చర్యం!

నభీదరణు: అయ్యో! ఏమయిందతడికి?

విరంజను: చావుకు కారణం ఉండాలా ఏమిటి?

బరకతు: ఈ అవస్థ మరీ ఆరాచకం అయిపోయిందే? చచ్చినవాడితో వాడి బాధ్యతలన్నీ తీరిపోతాయి. ఇప్పుడిక బ్రతికున్న వాళ్ళనుగూర్చే ఆలోచించాలి. ఒకవైపు వారి పైరుకోతకు వచ్చింది. ఈ ఆకాలమరణం ఏమయినా ప్రతిబంధకం అవుతుందా? అదే ఆలోచించవలసిన విషయం.

నభీధ: అయితే ఏమిచెబుతావో చెప్పు బరకత్?

బరకతు: నేనేం చెప్పేది.

దిగంబరు: ఏమి ఆలోచించావో అదే చెప్పు. అదే సరియైన దనేమాట ఏమీలేదు. పదిమందిమీ కలిసి బాగా ఆలోచిస్తే ఏదో మార్గం దొరకకుండా ఉంటుందా? చూద్దాం. ఊ! చెప్పుమరి!

నభీదరణు: అందరమూ కలిసి ఆలోచించి విశ్చయించేలోగా మళ్ళా ఈ మాటేమిటి?

బరకతు : అంటే అసలు విషయం చెప్పడం అయింది. ఆలోచించడం కాలేదు. ఇది ఒక్కమాటు తేలేదికాదు. మనకున్న యిబ్బందులు ఏవో తేల్చుకొన్నాం. అవి తొలిగేమార్గం ఇప్పటికీ నిశ్చయించలేకపోతున్నాము. వుత్తి ఆలోచనలతో పని జరుగుతుందా చెప్పు? కూడా ఉన్నవారు కొంత సాయపడితే ఏదో దారి కనపడక పోదు. కూడూ, గుడ్డా కాక రోజుకు రెండుమూడు రూపాయలు జీతమిచ్చినా, పని వాళ్లు దొరకడంలేదు. ఇప్పటి అవస్థ ఎలాఉన్నదంటే మూడు నాలుగు రోజుల్లోగా పైరు కొయ్యకపోతే ఈ పంటంతా పూర్తిగా పాడయిపోతుందని నాయకులు గట్టిగా చెప్పుతున్నారు. ఇదే ఇప్పుడున్న అవస్థ. ఆలోచించడని చెప్పడమేకాని, ఇంత వరకు ఏమీ ఆలోచించలేదు. ఇరవై కొడవళ్ళతో జరగవలసినపని నా ఒక్క చిన్న కొడవలితో ఎట్లా జరుగుతుంది? ఏమిచెబుతారో చెప్పండి.

దయాల : సీవెంతచెప్పినా అసలు సమస్య అట్లాగే ఉంది.

బరకతు : అవును. మరొకలాగ ఎట్లా ఉంటుంది. రాత్రంతా ఆలోచించి, ఆలోచించి అంతేమీ కనపడక రెండు కళ్లు మూతబడటంలేదు. దయారీ! కాళ్లు చేతులూ కదవలేకపోతూ, పొద్దున్నేలేచి చూసుకుంటే ముఖం బొత్తిగా వాడిపోయి ఎంతో అనహ్యంగా ఉంది.

దిగంబరు : ఈ రోగమూ, రొష్టూ ఒక్కమాటుగా మనస్సుకూ ప్రాణానికి బాధ కలిగించేస్తుంది. సాహసము, ఉత్సాహములేకున్నా ఇది చేపి తీరాలి. చావో, బ్రతుకో ఏదై నా సరే! మనిషి శాశ్వతమా?

దయాల : తెలుసు. అంతా తెలుసు. ఎంతై నా మనిషి బ్రతకాలనే కోరుతాడు. పహాయంలేదు. సంపత్తిలేదు. మహాకరువులో కాపరాలన్నీ కాలి బూడిదై పోయాయి. అయినప్పటికీ మన సమావేశం జరిగింది. ఆదీ ఎక్కడ? నిరంజను ఇంట్లో! దీనికంతకూ నిరంజనే నిర్వాహకుడు. ఇందులోంచి సీవెలా తప్పకోగలవు. మనిషి లోలోపల ఉన్నది ఇదే అని నేనంటాను. దీన్ని నువ్వు ఎట్లా అర్థగలవు? మనిషి అందుకే బలకాలనికోరతాడు. (కొంచెంసేపు అందరూ మౌనంగాఉంటారు. నిరంజను గొంతు సవరించుకొని ఏదో చెప్పదలచుకొన్నట్లు హావభావాలు కనపడుస్తాడు.)

బరకతు : విరంజనేదో చెప్పబోతున్నట్టుంది!

దయాల : ఏమయినా చెబుతావా? విరంజన్!

విరంజను : చెప్పాలా ఏమిటి?

దయాల : ఊ, అయితే చెప్పు.

విరంజను : బరకతుమామా! దిగంబరు అన్నయ్యా! ఇప్పుడే రోగాలూ, రొష్టలూ, దుఃఖాలూ, కష్టాలూ అన్నిటివిగురించి చెప్పారు. అవి మన జీవితానికి చిరకాలంనుంచీ జతగా ఉండనే ఉంటున్నాయి. ఇట్లా పదిమందిమీ రెండువిమిషాల కూర్చోని వాటివిగురించి ఆనుకొన్నా, ఆలోచించినా అవి తప్పేవికావు.

దయాల : అవును! ఆమాట నిజమే.

విరంజను : అందువల్లనే మనం ఏర్పాటు ఏదయినా చేయదల్చుకుంటే ఈ అవస్థలో ఉండే నిర్ణయించుకోవాలి.

దిగంబరు : ఆ సంగతి అందరికీ తెలుసునయ్యా! కాని ఆ చేయవలసిన ఏర్పాటేదో నిర్ణయించుకోవడమే కష్టంగా ఉంది.

బరకతు : ఆనలు సంగతి అదే! సరేకాని

దయాల : ఏం చెవుతానో చెప్పు. మొహమాటం ఎందుకు.

బరకతు : మన జమీందార్లు ఉన్నారే ఆ బాబులు గనుక కొన్నేళ్ళనుంచి మనం బకాయాఉన్నా శిస్తు

దయాల : అవసరంలేదని మన్నిస్తే

బరకతు : అవునవును.

దయాల : మన కష్టవిష్టలాలన్నీ ఇంతవరకు ఎందుకు మనవి చెయ్యలేదు. ఎవరు వద్దన్నారు? బకాయ శిస్తుపసూళ్ళన్నీ రద్దకావాలి. విత్తనాలు నష్టచెయ్యాలి. వ్యవసాయ ఋణాలు ఇవ్వాలి. ఈ విన్నపాలన్నీ మామూలుగా ఉండనే ఉన్నాయి. కానీ నేననేదేమంటే మనం మొదటి నుంచీ అన్నిటికీ పైవాళ్ళమీద ఆధారపడక మన పనులు కొన్ని మనమే చేసుకోగలగడమెట్లాగో ఆలోచించాలి.

దిగంబరు : అవును. చాతకపక్షిట్లాగా నోరు తెరుచుకొని పైకిచూస్తూ కనిపెట్టుకొని ఉండడంవల్ల ఏవనీ జరగదు,

సఖీచరణు: అవును. ఆ మాట అబద్ధంకాదు.

దయాలు: అయితే ఒకపనిచేస్తే ఎట్లా ఉంటుందో ఆలోచించండి మరి? (అందరూ ఆశ్రంగా చెవుల్లోగి ఉంటారు.) అందరమూకలిసి ఆ విషయం ఆలోచించాలి. ((ఆ విషయం ఏదో త్వరగా చెప్పు అని కేకలు నభలో.))

దయాలు: నాదీ నీదీ అనుకోకుండా అందరి పొలాల్లో అందరం కలిసి దుక్కి మొదలు, తూర్పాడలోయడంవరకు అన్నీ పనులూ మనమే చేసుకొంటే ఎట్లా ఉంటుందో ఆలోచించండి.

బరకతు: అంటే, సమిష్టిగా సేద్యం సాగించడమన్నమాట! అందరు శ్రమ పడడం అందరం సమంగా అనుభవించడం.

దయాలు: అవును. మన అమీన్పూరుగ్రామం సంగతి చూడండి. కనీసం ఏబై అరవై ఇళ్ళవాళ్ళు ఉన్నాము. ఇక్కడ పనివచ్చినప్పుడు వీళ్ళందరి సాయం మనకు ఉంటుందని చెప్పలేము. ఎవరికైనా జబ్బు చేయవచ్చు. కష్టమో నిష్టరమో కలగవచ్చు. దై వికంగా ఏ కోకతాపాలో రావచ్చు. కాని ఈ ఏబై కుటుంబాలజనంలో కనీసం నగంమంది అంటే పాతికమంది అయినా సాయపడగలిగితే చాలా తేలిగ్గా అన్ని పొలాల్లో అందరం కలిపి శ్రమపడితే ఎవరిపొలంలోనూ పండిన పంటలో ఒక్క గింజైనా పోకుండా పని నెరవేర్చుకోవచ్చు అని నా నమ్మకం. పది చేతుల్లో మనాయాసంగా పండినపంట అంతా మన గాదెల్లోకి చేరవేయవచ్చు. (అని ఉద్దేశం తెలుసుకోవడానికి అందరి ముఖాలకేసి తేరిపారచూస్తాడు.)

దిగంబరు: అవును. అట్లా జరగవచ్చు.

సఖీచరణు: అది యదార్థంగా జరిగితే మంచిదేను.

సుజను: పొలంపనిలో మనస్ఫూర్తిగా శ్రమపడితే ఆ తర్వాత ఎట్లాగో పంట అంతా.....

గొలామనబీ: అది వెనక్కుపెట్టవలసిన విషయం కాదు.

ఫకీరు: అయితే ఏ పొలంలో పంట ఆ పొలంలో ఉండిపోతుంది.

దయాలు: అదంత తక్కువ సంగతి అనుకుంటున్నావా?

పకీరు : అదీ సరైన పద్ధతికాదు. మన సమస్య అంతలో తీరిపోలేదు. అ పంటను ఎట్లా కాపాడగలవు నీవు. జమీందారు ఉన్నాడు. గుత్తవ్యాపారి ఉన్నాడు. పెట్టుబడిదారి ఉన్నాడు.

దయాలు : ఉన్నారు నిజమే. ఆ సమస్యలన్నీ తరువాత వస్తాయి.

సుజను : అవును. జమీందారు శిస్తు అంతా దిక్కుపడి ఉంది. పెట్టుబడి దారుకు ఎక్కువభాగం పోతుంది. పంట రాగానే నాలుగువైపులనుంచి పక్షిల్లాగ మాకియ్యి అంటే మాకియ్యి అని వచ్చిపడతారు.

దయాలు : ఏమైనాకానీ, వాటన్నిటిని అడ్డుకోవాలి. పన్ను చెల్లించే గడువుకు ముందుగానే దాన్యం అమ్మేస్తాం.

సుజను : అయితే ఆ సంగతి తెలిపేవారెవరు?

దయాలు : ఎవరిమటుకు వారే తెలుసుకోవాలి. కడుపులో చల్ల కదలకుండా ఇంట్లో కూర్చుంటే పని జరుగుతుందా?

బిరకతు : స్థితిగతులనుబట్టి ఒక వ్యవస్థ ఏర్పాటుచేసి నడుపుకోవాలి. ముందు రాబోయేవాటికన్నిటికీ ముందుగా ఎట్లా తీర్మానం చేస్తాం?

దయాలు : అనలు విషయం పంట. దేనివల్లా దానికి నష్టంరాకుండా అన్నిటికంటే ముందుగా ఏదో ఏర్పాటు జరిగితిరాలి.

సుజను : ఆ సంగతే వందసార్లు చెప్పాలా?

దయాలు : అయితే ఒక్కొక్కటే కానియ్యండి!

దిగంబరు : పొలాలన్నిటో అందరమూకలని శ్రమపడడం మీ కిష్టమేనా? మనస్ఫూర్తిగా చెప్పండి.

(అందరూ ఏకగ్రీవంగా 'శ్రమపడతాం, విశ్వయంగా శ్రమపడి పనిచేస్తాం' అని కేకలు వేస్తారు.)

బిరకతు : అవును. పండినపంట ముందుగా ఇంటికి చేరనియ్యండి. మన మందరమూ ఒక్కమాటగా, ఒక్కటాటగా నడిస్తే ఎన్ని యిబ్బందులైనా ఏమీ చేయలేవని నా నమ్మకం.

దయాలు : వెంటనే ఇబ్బందులన్నీ తప్పిపోయ్యేమార్గం ఒకటి వెతికి కని పెట్టగలమనే ఆశ్రితం.

దిగంబరు : (ఆనందంతో) అసలు సంగతి తేలిందెప్పుడు. ఏమయినా సరే, అందరూ కలిసి కళ్ళంచేసి ధన్యం బస్తాలకెత్తగలిగితే నా పొలంలో పండిన పంటలో సగంపంట గ్రామంలో కష్టపడుతున్న సోదరుల కోసం ఇచ్చేస్తాను.

ఒకడు : (తెలివితక్కువ ముసలిరైతు) పండిన పంటంతా నే విచ్చేస్తాను. నాలుగు బీగాల ఎకరంకంటే కొంచెం ఎక్కువపొలంతో పంట నేనేమీ తీసుకోను.

దయారీ : (నవ్వుతూ) పంటంతా ఇచ్చేస్తే ఏమితిని బ్రతుకుతావు నీవు? పిచ్చివాడా!

పక్షిరు : ఎవరిపంట ఎవరిస్తారు? పొలమంతా ముందుగానే అమ్ముకొని కూర్చున్నవాళ్లు ధన్యం ఎట్లా ఇస్తారు. ధన్యం వాళ్ళదా? అదీగాక.....

గొలామనబి : అది వెనుకటి సంగతి చెబుతున్నావు.

బరకతు : ఆ సమస్యలన్నీ ఇంకా ఉండనేఉన్నాయి. సరే! అయితే ఇప్పుడు ఇంతటితో ఆపేద్దాం. తరువాత మళ్ళీ దయాలు ఇంటిదగ్గర కలుసుకొందాం! సమయానికి మీరందరూ అక్కడికి రావాలి.

దయాలు : (లేచి నిల్చుని) అవును. ఈ సమస్యలెప్పుడూ ఉంటాయి. ఆ తర్వాత ఉంటాయి. ప్రస్తుతం నేను చెప్పేది ఏమంటే రేపు పొద్దుటనుంచే పంట కొయ్యడం ప్రారంభించాలి. ఏమాత్రం ఆలస్యంచేసినా, షరీ ప్రయోజనం ఉండదు.

(అందరూ పైబట్టలు దులుపుకొని భుజంమీదవేసుకొని, లేచి నిల్చుంటారు. తరువాత ఇద్దరుముగ్గురు కలిసి కుడివైపుకు ఎడంవైపుకు మెల్లిమెల్లిగా వెళ్ళి పోతారు.)

దయాలు : (ముంగిలిదిగి బరకతు చిన్నకూతుర్ని చూసి నవ్వుతూ దగ్గరకు పోయి) ఎవరిపిల్ల ఈ అమ్మాయి?

నిరంజన్ : (నవ్వుతూ) బరకతు మామ కూతురు. చాలా సిగ్గు దానికి.

దయాయ: అవునుకమా! ఆడపిల్లకు పిగ్గుండకపోతే ఎట్లా మరి? పిల్లకూ నాకూ ఏకా అయినప్పుడు మరి పిగ్గు పోతుందిలే (తలమీద చేయిమోపి) అవునా?

కూతురు: పో (అని తండ్రి ఒడిలో తలదాచుకొంటుంది.)

దయాయ: సరేగాని నేను నచ్చానా నీకు? నన్ను ఏకాచేసుకొంటావా చెప్పు. (పిల్ల దయాయ గద్దంపట్టుకొని గుంజాయిస్తుంది) అరే గద్దం వదులు. విడిచి పెట్టు (అని విడిపించుకొని) అబ్బో! ఐలే గయ్యాపిల్ల! వట్టి రొడిపిల్ల!

పకీరు: ఊ! సరేకాని అందరూకలసి పొలంపనిలో శ్రమపడినంతమాత్రాన సమస్యలన్నీ తీరుతాయా? ఇంతకుముందే అమ్మేసుకొన్నవాడు అందరిపొలాల్లో శ్రమచేస్తే ఏమొస్తుంది? పొలం తనఖాపెట్టి సొమ్ముతెచ్చుకొని దిగమింగేసినవాడి పొలంలో పనిచేస్తే మాకు దాన్యం వచ్చేదెట్లా? పండిన పంట తణఖాపెట్టినవాడి ఇంటికిపోతుంది. తర్వాత.....

ఐరకకు: అహా! ఆ సమస్యలన్నీ ఉండనేఉంటాయి. అయితే మరి ఎవ్వరూ సభలో అడగలే దెందుకు?

పకీరు: కలిసి పనిచేయడం అందరికీ ఇష్టమేనయ్యా! అందువల్ల మాకొచ్చే లాభమేమిటి అని అడుగుతున్నా?

ఐరకకు: అట్లాగని ప్రయత్నం ఏమీ చెయ్యకుండా చేతులూ కాళ్ళూ ముడుచు కుని ఇంట్లో కూర్చుంటే వ్యవహారం నడిచేదెట్లా?

పకీరు: అయితే మంచిదే! ప్రయత్నంచేసి చూశాం? (అని వెళ్ళిపోతారు.)

ఐరకకు: పకీరున్నాడే బొత్తిగా అదోమోస్తరు మనిషి సుమీ!

విరంజను: (గడపమీద కూర్చొని హుక్కా తయారుచేస్తూ) అదేమిటి మామా! నిల్చునే ఉన్నావు. వచ్చి కూర్చో.

ఐరకకు: ఊ! కూర్చుంటారే (అరుగుపైకివచ్చి కూర్చుంటాడు.)

విరంజను: (హుక్కాగిన్నెలో నిప్పు ఉదుతూ) మనిషి, మనిషి స్థితిగతులు, చాలా చిత్రంగా ఉంటాయి సుమా! మళ్ళా యింటికితిరిగివస్తాననిగాని, కొత్తగా ఇల్లు కడతాననిగాని ఎప్పుడై నా అనుకున్నానా? (అని హుక్కా అందిస్తాడు.)

బరకతు : (హక్కా పీలుస్తూ) జీవితమంటే ఇంతే! పైకి ఎక్కడమూ, దిగజారడమూ, దిగజారడమూ పై కెక్కడమూ.

విరంజను : అవునవును. అంటే ఒక్కొక్కప్పుడు మనస్సులో “ఈ పడవ ఇక ముందుకు సాగదు, అద్దంగా దొంగయినక మేటవేసింది” అని అనుకొన్నాను. కాని, చూస్తుండగానే మళ్ళీ వెంటనే వరచరమని పడవ నడవడం ప్రారంభించింది. యురయురమని నమ్మద్రంపిరు ఎగపోటువచ్చి ఇసుకతిప్ప అంతా కొట్టుకుపోతుంది. ఎంత అద్భుతమో చూడు!

బరకతు : (హక్కా పొగవదిలి) సంసారం మోస్తరు అంటే. కన్ను పొడిచిన చేత్తోనే కన్నీరు తుడుస్తాడు దేవుడు! సరేలేగాని రాత్రికావచ్చింది. నేనిక లేస్తాను. (లేస్తాడు.)

విరంజను : (లేచి విల్చుని) సరేకాని, రాత్రి మందలు ఇంటికి వెళతావా మరి?

బరకతు : వెళతాను. నువ్వరావా ఏమిటి? (అని ముందుకు వెళతాడు.)

విరంజను : (వెనకనే వస్తూ) తప్పకుండా వస్తాను. (బరకతు వెళ్ళిపోతాడు).

[విరంజను తిరిగివచ్చి ముందరుగుమీద వెల్లికిలా పడుకుంటాడు. ఎనోదివి కిరననాయలు బుడ్డి వెలిగించి ముంగిలికి ఒకవైపున పొయ్యిలో నిప్పువేసి కుండ పొయ్యిమీద పెడుతుంది. అన్నపుకుండచుట్టూ నిప్పుమంట కదులుతూ కనపడు తుంటుంది. విరంజను పాట మొదలుపెడతాడు.]

కణకణలాదే నిప్పుల్లో పడి
కాలి కాలి, బంగారం అగునట
ఈ సంగతి మరి అబద్ధమైతే
అర్తునికింటే ఆశలేదురా!
దుఃఖదాహమే సుఖననమ్మను
తొల్లిటివాక్యము తథ్యమారా!
అదే నమ్ముకొని ఇదే దారిబడి
బతుకుతెరువు లేకుంటిమిరా.

[పాట ఆపుతుండగా కుంజ, రాధికా ప్రవేశిస్తారు.]

కుంజ : (ఇంటిముందు చీకటిలో నిల్చుని) ఇదేమిటి? మళ్ళా ఎవల్లింటికో చేరం. అదివరకటిల్లుకాదు, (నిట్టూర్పు విడిచి) అయ్యో! రామా!

రాధిక : (మెల్లిగా) చీకటిలో గుర్తురావడంలేదు. ఎవరిల్లో.

నిరంజను : (గభాల్ను లేచి) ఎవరువారు? అక్కడ మాట్లాడుతున్నవారెవరు?

కుంజ : (తడబడుతూ) మేమే.

నిరంజను : (లేచి నిల్చుని) మేమే అంటే ఎలా తెలుస్తుంది? మీ రెవరో చెప్పరేరా?

కుంజ : మేమేనయ్యా. నరేగాని ప్రధాన నమ్మద్దారు ఇల్లెక్కడో చెప్పగలరా?

నిరంజను : నమ్మద్దారు ఇల్లా? (రెండడుగులు ముందుకువేసి) ఇదే. కాని అసలు మీరెవరో చెప్పరేరా?

కుంజ : మేము.....(రాధికతేసి చూపి) ఆ గొంతు నిరంజనుదిలాగుందే? మన నిరంజను.

నిరంజను : ఎవరో పిళ్ల చెప్పడంలేదు. వినో, దీపం ఒకసారి తీసుకొస్తావా? (అని భార్యను తేకవేస్తాడు.)

[వినోదిని కిరననాయిలుబుద్ధి తీసుకుని దగ్గరకువస్తుంది. ఎర్రని దీపం వెలుగులో ఒకరి ముఖం ఒకరు చూసుకొని క్షణంసేపు వివ్వెరపడిపోతారు. వెంటనే నిరంజను ముందుకువస్తాడు.]

నిరంజను : అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! నీవా!! (అని కౌగలించుకొంటాడు.)

కుంజ : (దగ్గుత్తికతో) అదుగో చూడు మీ మరదలు, నిరంజన్.

వినోదిని : (గభాల్నువచ్చి కిరననాయిలు బుద్ధిని కిందపెట్టి రాధికను కౌగలించుకొంటుంది.)

కుంజ : నన్ను అనవాలు పట్టావా?

నిరంజను : అహ! గొంతు అనవాలే. మీరు మేము చచ్చిపోయామనే అనుకుంటున్నారకదా?

కుంజ : ఇక నాకేవివారమూ లేదు.

విరంజను : అందరమూ బ్రతికున్నాం. ఇక ఏ బాధలేదు. (ఇద్దరూ కౌగలిండుకొంటారు. విరంజను తలను గుండెకు ఆనించుకొంటాడు కుంజ.)

[తెర వాలుతుంది.]

చతుర్థాంకం - రెండో రంగం

[స్థలం కుంజ గృహంగణం. అప్పుడే కోసిన పంటపైరుతో ముంగిలి విండిఉంటుంది. ముంగిల్లో ఒకవైపున నెత్తికి అంగవస్త్రం చుట్టుకొని చాకలి బల్లలాటి ఎత్తైన వెదురు చట్రంమీద పనలుకొట్టి దాన్యం నూరుస్తుంటాడు విరంజను. ఎడమవైపునకింద రాలి పడిన దాన్యం పోగుచేస్తూ రాధిక కనబడుతుంది. పోగుచేసిన దాన్యం గంపలకెత్తి జాగ్రత్తపడుతుంటుందామె. ఆ పక్కనేకొత్త దాన్యం పొజక నగం కనబడుతూ ఉంటుంది ఎచుటికి. తలకు గుడ్డచుట్టుకొన్న ఒక మనిషి పైరుకుప్పలోంచి పన కట్టలు పొదుళ్లుతెచ్చి విరంజను చేతికందేటట్లు కుప్ప పెడుతుంటాడు. విరంజను పక్కనే నిల్చొని మరోమనిషి బల్లమీదకొట్టి దాన్యం మారుస్తుంటాడు. వినోదిని చేతతో దాన్యం చెరుగుతూవుంటుంది. కుంజ హుక్కా చేత్తో పట్టుకొని అబూఇబూ సదారుచేస్తూ అన్నీ జాగ్రత్తగా కనిపెడుతూ ఉంటాడు. పగటి ఎండవెలుగులో శ్రద్ధగా పనిచేస్తున్న ఆ మనుషుల ముఖంలో, కళ్ళల్లో ఇన్నాళ్ళకు పండగవచ్చినట్లు సంతోషమూ ఉత్సాహమూ కనబడుతుంది దూరానికి. గంపకు నగం దాన్యంవింపి రాధికచేసిన ఏదో చిలిపి చేష్టకు దాన్యం గంపమీద పడుతుండేమో అన్నట్లు విరగబడి నవ్వుతూ కనబడుతుంది. రాధిక నిండా దాన్యంపోసిన చేతి చేతికందియగానే నెత్తికెత్తుకొనిపోయి చెరుగుతూ ఉంటుంది వినోదిని. విరంజన కుప్పలోని పనలు చేత్తో పైకితీసి వెదురుచట్రంమీద కొట్టిదాన్యం రాలిగొట్టి వట్టి గడ్డివాముమీద పడేసి వగరుస్తూ ముఖమ్మీది చెమట తుడుచుకొంటూ వినోదినికేసి చూస్తాడు.]

విరంజను : (నవ్వుతున్న వినోదినికేసి చూపించి) చూడు. ఆమె ఏంచేస్తున్నదో అటు చూడవే? నవ్వుతూ ముందుకు పడిపోతుందో ఏమో? అట్లా చేస్తే మరి పని అయినట్లే! దాన్యం సరిగ్గా ఎత్తడంకానీ. (వినోదిని మరి గట్టిగా నవ్వుతూ అన్నట్లే ముందుకు తూలి దాన్యం కుప్పమీద పడుతుంది. ఆ మాటలు విని గట్టిగా నవ్వుతూ రాధిక చేతుల్లోంచి చెరుగుతున్న చేబ జారి పడిపోతుంది.)

విరంజను : ఏమయింది మీకు? మీరందరూ ఒకటే మోస్తరు. నవ్వుతూ దుబారా చెయ్యకండి. కొంచెం ఉంచుకోండి. ముందున్నది ముసళ్ళ పండగ.

వినోదిని : వేడుక చూస్తున్నా.

విరంజను : (కొన్ని కొత్తపనకతీసి పట్టుకొని) ఆవిధంగానే తోస్తున్నది (అవి దాన్యం నూరుస్తుంటాడు.)

రాధిక : (నవ్వు ఆపుకొని వినోదినికి విందుచేట అందిస్తూ) తీసుకో! నవ్వు నాలుగందాల నష్టం. ఈ చేబ తీసుకొని నీపనిచూసుకో! (విరంజనుకేసి పైగచేసి) ఎంత నవ్వు అంత దుఃఖం అని చెప్పాడు బావగారు తెలుసా?

(విరంజను : అడుగో బావగారు వస్తున్నాడు. నీ నవ్వేమిదో చూస్తాడు. (రాధిక పనిలో దిగుతుంది.)

రాధిక : (ముసుగు ముఖంమీదికి లాక్కొని) నవ్వు! ఈసారి చూద్దాం! (అవి వినోదినికేసి చూస్తుంది.)

కుంజ : (రాధిక దగ్గరికివచ్చి) ఏం. పదకొండు* కాటాలదాకా అయినట్లుండే దాన్యం! అయితే తూకం వెయ్యొచ్చు. (నవ్వుతూ) ముందుగా నా దాన్యమే తూచాలి.

రాధిక : పదకొండు కాటాలెక్కడ? పది కాటాలే.

విరంజను : అయితే పది కాటాలేనా? దయలు అన్నయ్యా! ఇంట్లో అనుకొన్నట్లు పదకొండూ కాలేదన్నమాట.

కుంజ : తక్కువల్లా ఒక్క కాటేకదూ! నా దాన్యంలో నుంచి ఇంకా ఎక్కువే ఇస్తానులే. మాట అన్నాంగనక పదకొండూ ఇచ్చి తీరవలసిందే.

విరంజను : అది నీకు బరువవుతుందేమో? నీ ఇష్టం? నీవిచ్చేది ధర్మదాన్యం గాదెలాకే పోతుంది.

దయాలు : (ప్రవేశించి) ధర్మధాన్యంలోకే పోతుందంటావేమిటి? (రాధిక, వినోదివి దయాలును చూసి ముసుగు సవరించుకొంటారు.)

కుంజ : ఇదిగో మండలు వచ్చాడు. ఏమీలేదు, ధాన్యంనంగతి అనుకొంటున్నాం. అన్నమాట ప్రకారం ధర్మధాన్యం గాదెకు నా వంతుధాన్యం ముందుగానే ఇచ్చేస్తున్నాను.

దయాలు : (చేత్తో బట్టకల తడుముకుంటూ) మంచిది, మంచిది. అయితే ధాన్యం అంతా ఎత్తడం అయిందా?

కుంజ : ఆ. కావచ్చింది.

దయాలు : (రాధికకేసి చూసి నవ్వుతూ) ఇప్పుడిక ఏదోరోజున కొత్త ధాన్యంతో మిఠాయిచేసి తినిపించాలమ్మా నీవు.

కుంజ : దానికేం. తప్పకుండా తినిపించచ్చు. నవాన్న ఉత్సవం వస్తుంది కదూ !

విరంజను : సరేగావి! మండలు అన్నయ్యా! ఈ సంవత్సరం నవాన్న ఉత్సవం ఉంటుందా?

దయాలు : అదేమిటి! ఎందుకుండదూ! తప్పక ఉంటుంది.

విరంజను : (నవ్వి) ఏటేటా జరుగుతున్నట్లే ఈ యేడుకూడా మంచి సందడిగా జరగాలి. కర్రసాముకూడా తప్పక ఉండాలినుమా!

దయాలు : తప్పక ఉంటుంది. ఈసారి నీతో కర్రసాము చేస్తాను నేను. తయారయిఉండు తెలిపిందా?

విరంజను : నాతోనా? శభాష్! మరి మంచిది!

దయాలు : కర్రతోనేనా కొట్లాట? (అవి నవ్వుతారు.)

విరంజను : అవును. అదే.

దయాలు : మరి నేను కర్రపట్టుకొని పోట్లాడలేకపోతే?

విరంజను : పోట్లాడలేకపోతే ఒకశేరు జిలేబీ పంపెం.

దయాలు : (అందరితో) వింటున్నారా మీరందరూ? నేను ఓడిపోతే నిరంజను నాచేత ఒకశేరు జిలేబీ తివిపిస్తాడు! నిరంజన్! సరేరే. అదేమిటో నేనూ చూస్తా.

నిరంజను : శేరు జిలేబీ ఎలా తింటావో నేనూ చూస్తా! (అని నవ్వుతాడు.)

కుంజ : మండలు! పొలం వెళ్ళలేదా ఏమిటి?

దయాలు : అవును. పొలంనుంచి తిరిగివస్తున్నాను. ఇవాళ బరకతుమియా వంతుకదూ!

కుంజ : అయితే సరే! నీవు ముందు వెళ్లు. తరువాత నేనూ వస్తానులే!

నిరంజను : ఊహా! మండలు అన్నయ్యా దీమా ఏమిటో ఒకసారి.....

రాధిక : (ముసుగు తలమీదికి లాక్కొని) ముసలివారై నా దయాలు, మంచి ఉన్నవాడులా కనపడతాడు.

విनోదిని : మండలుకు కర్రసాముకూడా బాగా తెలుసు. అందుకే అంత గట్టిగా చెప్పాడు. చివరకు పదిమందిలో ముసలివాడిచేత అవమానంపాలు గావరిపి వస్తుందేమో? అలాగైతే మరి.....

నిరంజను : ఓహో! అలాగైతే నీవు నన్ను వదిలేస్తావా? మండలు దృఢ విశ్వాసమేమిటో చూస్తాను.

రాధిక : (వేళాకోళంగా) అయినా ఒక్కశేరు జిలేబీకదా నీకు పోయేది?

కుంజ : వేళాకోళంకేమిటిగానీ ధన్యం ఎత్తడం పూర్తి అయిందా? అనుకొన్నట్లు పదకొండు కాటాలు కాలేదుకదూ? కాదులే నవ్వుతూ వేళాకోళాలాడు టుంటూవుంటే పని జరుగుతుందా మరి.

రాధిక : (తెచ్చిపెట్టుకొన్న కోపంతో) ధర్మగాదెకు కొలుస్తానంటే ధన్యం బాగుచేసియ్యనా ఏమిటి? నేనేమయినా అడ్డుచెప్పతున్నానా? పదకొండు కాటాలు, పదకొండు కాటాలు అని చెప్పులు బద్దలుకొట్టేస్తున్నావు నీవే.

నిరంజను : అయితే నేను వెళ్ళిపోతాను. ఇక ధన్యం కొలవాలి.

రాధిక : కాటాధన్యం లేకుండా సరిపోతుందా?

కుంజ : ధర్మగాదెకు దాన్యము ఇవ్వడానికి మాడుముఖం పెట్టకు నువ్వు జ్ఞాపకం తెచ్చుకో. ఈ దాన్యం

రాధిక : నే నెందుకు మాడుముఖం పెడతాను. ధర్మగాదె కోసం దాన్యం ఎత్తుతాను ఇంకా. (చేతిలోని చేతికిందపెట్టి రాధిక వినోదినిదగ్గరనుంచి నిండుగంప తీసుకువచ్చి కుంజకిస్తుంది.)

కుంజ : (ప్రాజకలో దాన్యం పోస్తూ, పెద్ద విట్టూర్పునిడిచి) ఇది ఎవడి తాలాకు దాన్యం! ఎవరిస్తున్నారు ఇప్పుడు? ఆయ్యో! ఈ పొలం అమ్మడాన్నిగూర్చి ఎంత గందరగోళం జరిగిందప్పుడు. ఏమి సంసారం! ఏమి లోకం! ఎక్కడ చచ్చి పోయాడో, ఎప్పుడు చచ్చిపోయాడో పెద్దనాన్న!! అవసానసమయంలో కళ్ళతో చూసే అదృష్టంకూడా లేకపోయింది. ప్రాజం ఉమారుమంటున్నది. అయినా నా కర్తవ్యం నెరవేర్చక తప్పడుకదా!

రాధిక : (రెండో గంపనిండా దాన్యంపోపితెచ్చి) ఇదుగో, తీసుకో నీతో నీవే మాట్లాడుకుంటున్నావేమిటి?

కుంజ : ఏదోలే. పెద్దనాన్న సంగతి. ఇదుగో గంప తీసుకో.

రాధిక : (కుంజ చేతిలోని ఖాళీగంప తీసుకొని వినోదిని చేతికిస్తూ) ఇదుగో వినోదా! గంప తీసుకో.

(పొడుగుగట్టి చొక్కావేసుకొని చేత్తో వింకావారవేస్తూ పాడుకుంటూ ఒక ఫకీరు ప్రవేశిస్తారు. వెంట ఇద్దరు ఫకీర్లు వంత పాడుతుంటారు. పాట మాని ఏదో గొణుగుకుంటూ)

పాట

తనకు మాలినది ధర్మంగాదను తలంపు మిద్యేనంది
అందరు హిందూ ముస్లిం రైతులు ఆన్యోన్యంగా ఉండండి
ఇది మినహా సదుపాయం వేరే ఏదీలేదని తెలుసుకోండి
ఇప్పటికింకా అలవడికంటే ఎప్పటికప్పునో చెప్పండి
వివరంగా ఈ సత్యం తెలిసియు వేరైఉంటే ఎవరైనా
ఆరునెలల్లో వాళ్ళందరికీ అందును మృత్యువు ఫర్యానా!!
ఖరీల్సారున జబ్బురుమియ్యా కష్టగాధ వినలేదా

ఇరుగూపారుగూ విరోధులౌతే ఇందుకు హేతువు కాదా!!
 ఎన్నదెరుంగని మహాజ్ఞమున ఎందరు కర్మకసోదరులు
 అక్కట! అకాలమరణమ్మందిరౌ లెక్కచెప్పగల రెవరు?
 ఎన్ని చచ్చినయో ఆవులు దూడలు ఎవరు లెక్కపెట్టారు?
 ఎందరు చచ్చిరో ప్రిలూ శిశువులు ఎవ్వరు రక్షించారు?
 ఇంటావిడ పిచ్చెత్తి అయిబులేకెటకో లేచిపోయింది
 కాదిది నీచపువ్వుల్ని బ్రతుకుటకు కాంతకు బాధ్యత ఉంది
 గుక్కెడు పాలకు దిక్కులేక పసికూనలు పిల్లలు మృత్యులైరి
 తల్లి ప్రేతమునకయ్యో నెత్తురుధారలు రొమ్ముల దిగజారి
 ఎదపై గుడ్డకు కరువై పోతే ఇంతిసిగ్గు బుగ్గవదా?
 భార్య మానసంరక్షణచేసే బాధ్యత మొగుడిదికాదా?
 ఇంటిపక్కనే కాపురముండిన ఇల్లాలయ్యో! ఏముంది
 పాదెగుడ్డతో నా మానము కాపాడుకొంటినని ఏడ్చింది.
 నజ్జనులై న గృహస్థులెందరో చచ్చిబితికినారంట
 అన్నంలేకనే కాదా జనాని కకాలమరణము లింటింట
 పండిన దాన్యం మంటగలిస్తే విండును కన్నుల నీరు
 గట్టిగ నాగలిపట్టి దున్నితే మట్టిని పండును బంగారం
 ఈ బతుకంతా ప్రహసనమైతే ఏమున్నదిరా ఫలము
 జీవించాలను కోరికఉంటే కావలె నీకు మనోబలము
 ఫలసాయంతో విండిఉండడం ప్రతి యింటికి శుభలక్షణము
 రైతులేకమై నహకారంతో శ్రమపడుటందుకు కారణము
 జీద్రబుద్ధియును, సార్థసిద్ధియును కూడదెప్పుడు సంసారులకు
 గుట్టు తెలుసుకో కొంచెపుపిట్టకు కూత ఘనమ్మును పలుకు.

ఫకీరు: అమ్మా! పాటపాడి దీవించే ఫకీరుకు ఏ ఇబ్బంది రాకుండా కాపా
 దారి మీరే తల్లీ!

(వల్లవి మల్లా పాడుతాడు) తనకు మాలిన ధర్మము.....

రాధిక: (చిన్న తట్టనిండా దాన్యం తెచ్చి ఫకీరు జోరెలో పోస్తుంది.)

(తెర వాళుకుంపి.)

చతుర్థాంకం - సూర్యోరంగం

[ఎండిపోయిన గంగానదిగట్టున విశాలమైన ప్రదేశం. చాలా దూరంగా పశ్చిమాకాశాన అస్తమిస్తున్న ఎర్రని కాంతి. చరాచరాలన్నీ బంగారు పూపినట్లునంద్యారాగంతో జిగజిగ మెరిసిపోతుంటాయి. ఈరోజు నవాన్న పండగ. ఆబాలవృద్ధం గ్రామంలోని ప్రీ పురుషులందరూ గుంపులుకూడి ఉన్నారు. జబ్బుగా ఉన్నవాళ్ళ శరీరాల్లోగతించిన మహాజ్వలనాటి విషాదచ్చాయలు ఇంకా కనబడుతుంటాయి. అయినా ఈరోజున, ఈ గంగాతీరాన, ఈ సంజవెలుగులో ఈ పండుగ జరుపుకొంటున్నారు. అంతులేని ఊరేగింపుతో రైతాంగం అంతా ఒళ్లుమడిచిపోతున్నది. నాలుగో అంకంలో ఉన్న మొదటిరంగంలో ఉన్న పాత్రలందరూ వేరు వేరు వేషాలతో ఈ ఉత్సవ సమావేశంలో పాల్గొంటున్నారు. అందరూ రైతులు. మొలచుట్టూ భుజంమీద తలకూ అంగవస్త్రం తప్ప మరే దుస్తులూ ఎవరికీలేవు. తెరలో నడుచు నడుచు ఎద్ద రంకెలూ, మెడకున్న గంటల మువ్వల చప్పుళ్ళూ ఉండుండి వినిపిస్తుంటాయి. మూడునాలుగు సార్లు దోళ్లు వాయించిన చప్పుళ్లుకూడా నినదతాయి. (తెర ఎత్తగానే స్టేజీ అంతటా ఛాయాచలనం బాగా కనబడడానికి నాలుగడుగుల ఎత్తున్న గోడకుముందు రైతునడుచుచు జట్లుజట్లుగా కాళ్లు చాచుక కూర్చొని పాడుతూ వక్కాకు నములుతూ ఉంటారు. ఎక్కువ నూనె రాసుకోవడంవల్ల వాళ్ళ తలలన్నీ విగవిగ మెరుస్తూ ఉంటాయి. కలకల నవ్వులతో ఆ ప్రదేశమంతా చాలా సందడిగా ఉంటుంది. తలకూ మొలకూ అంగవస్త్రం తప్ప మరేదీ ఉన్న లేని శరీరాలతో సేద్యగాళ్లు పందెపు కోళ్ళను సందిచి పట్టుకొని కూర్చుంటారు. (ఆవుంజుల కాళ్ళకు దారం కట్టడంవల్ల అవి ఎగరబోతూ రెక్కలు రెపరెపకొట్టుకుంటున్న చిప్పుడు అప్పుడప్పుడు వినపిస్తుంటుంది.) కోళ్ల పోరు చూసేవాళ్ళందరూ ఎదురుగా గుంపుకూడి నిలబడతారు. రెండేసి కోళ్ళకు పందెం జరుగుతుంది. చివర పందెం నెగ్గినవాడికి ఒక తుండు గుడ్డ ఒక కొత్త కొడవలి బహూకరించడం జరుగుతుంది.) కోళ్ళ పందెం కాగానే రైతులు పాటపాడతారు. పాట ముగియగానే ఎద్ల పరుగుల పోటీ జరుగుతుంది. అంతకు ముందునుంచి తెరలో ఎద్ల పరుగులూ గిట్టల చప్పుడూ వినపిస్తుంటుంది. ఈ దృశ్యమంతా (Shadow play) ఛాయా చలనంగా చూపించాలి. ఒక అట్టమీద ఎద్లబొమ్మ చూపించ వచ్చు. ఆ సమ

యంలో ఎద్ల మెడగంటా మువ్వలూ అన్నీ ఒక్క మాటగా ఘణంగ్ ఘణంగ్ అని పుల్లుపుల్లు అని తెరలో మోగుతుందాల్సి) (పందెం ముగియగానే ఎవరెద్దు గెలిచిందో వారికి ఒక కొత్త దోవతీ, ఒక కొత్త *గావంచా, ఒక కొత్త నాగలి, ఇచ్చి బహూకరించడం జరుగుతుంది. మూడోది కర్రపోరు జరుగుతుండగా ప్రధాన వచ్చి హాజరవుతాడు. కర్నక రమణుల పాట.)

పాట

బంగారు పండించు గంగమ్మతల్లీ! మళ్ళీరావమ్మా మా పల్లెపట్టులకు
కూటికీ, గుడ్డకూ లోబొదవకుండా, గొడ్డుకూ గోదకూ కొదవరాకుండా
వేదకూ సాదకూ పీడలేకుండా కరుణించవమ్మా! మా గంగమ్మతల్లీ॥ బం॥

(కోడివందెగొల్లు ఎనమండగురూ పుంజులను సందిబపట్టుకొని తమ తమ పుంజులను పొగుడుకుంటూ జట్టు దువ్వతూ నలుగురు నలుగురు చొప్పున రెండు జట్లుగా కూర్చుంటారు. కోళ్ల కాలికికట్టిన దారం ఎడమచేతి చూపుడుచేతికి చుట్టి కట్టడంవల్ల ఆపుంజులు ఎగరాలన్నా ఎగరలేవు. కర్నక రమణుల పాట ముగియగానే సంభాషణ ప్రారంభమవుతుంది.)

1 వ జట్టులోని 1 వ వ్యక్తి : (పుంజు ఎగరడానికి యత్నిస్తుంటే పట్టుకొని) అబ్బో! పందెంగెలవాలని తొందరపడుతున్నావే!

2 వ జట్టులోని 4 వ వ్యక్తి : (పుంజు రెక్కలు కొట్టుకుంటూంటే) అరే! ఏమిటా తొందర! బాబుమాట వినిపించగానే తం వేదెక్కిపోయినట్లుంది. అమ్మగో! అప్పుడే కళ్లు ఎరువెక్కియి పోట్లాడుతావా? ఆగూ కొంచెంపేపు!

2 వ జట్టులోని 3 వ వ్యక్తి : (పుంజును రొమ్ముకెత్తుకొని) ఇంట్లో దీన్ని పట్టుకోవడమే కష్టమయిపోయింది. హఠాత్తుగా పట్టుకోబోతే ఎగిరిపోయి చెట్లలో దూరింది. దగ్గర్లోనే దొరికిందిరే! వదలకుండా వట్టి తీసుకువచ్చాను. ఇది అంత బలమయిందికాదు. అయినా పోట్లాట బాగాతెలుసు. ఎదురుదెబ్బకు రెక్కచెయ్యదు. ఇంటిదాకా తీసుకురావడానికే భయం వేసింది.

* బెంగాలులో స్వయంగా నేవిన తుండుగుడ్డ బహూకరించడం అంవాటు.

2 వ జట్టులో 1 వ వ్యక్తి: (1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తితో) అయితే ఇది యింకా చిన్న పిల్లలాగుండే! దీన్ని ఎందుకు తీసుకువచ్చావయ్యా! పుంజులన్నీ పందేనికి అరివాటుపడ్డాయి. ఒక్క పందానికికూడా ఆగలేదు ఇది.

1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తి: (నవ్వుతూ) దేనిమాట నువ్వంటున్నది?

2 వ జట్టులో 1 వ వ్యక్తి: నీ పుంజునుగూర్చే అడుగుతున్నాను. తెచ్చేటప్పుడు బాగాచూసి పందానికి అరివాటుపడ్డదాన్ని తేవడం మంచిదికదా!

1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తి: (నిర్లక్ష్యంగా నవ్వి) నరే! చూస్తావు కదా!

1 వ జట్టులో 8 వ వ్యక్తి: వట్టినే గప్పాలు కొట్టకు. ఆ పుంజు ఎక్కడివో తెలుసా?

2 వ జట్టులో 1 వ వ్యక్తి: (కంగారుపడి, ఎక్కడిదేమిటి?

1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తి: (1 వ వరసలో 3 వ వ్యక్తితో) మాట్లాడకు. వెళ్ళు. చెవులుంటే విను. పో.

1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తి: ఊహా. తిరుగుదువుంజా. చూడడానికి చిన్నది కాని మొత్తంమీద పోట్లాటలో తేలు!

1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తి: పెద్ద పెద్ద పందాలలో మూడు దూకుళ్ళతో ఎదట పుంజును భూమ్మీద వదేపింది! దీనికి భయమంటే ఏమిటో తెరీదు! చిన్నపిల్ల అవి నువ్వు అనుకుంటున్నావు.

1 వ జట్టులో 3 వ వ్యక్తి: (1 వ జట్టులోని 2 వ వ్యక్తితో పుంజు ముక్కులో చేయిపెట్టి) ముక్కు కనపడడంలేదు. ఎట్లా గట్టిగా పొడుస్తుందో, కాలి కత్తి కదపకుండా ముక్కుతోనే పొడుస్తుందేమో!

(చేత్తో నొక్కగానే పుంజు కూస్తుంది.)

2 వ జట్టులో 1 వ వ్యక్తి: నావంతు అయిపోయింది. పందెంలేదు గిందెం లేదు (అవి నిరాశతో విట్టూరుస్తాడు).

1 వ జట్టులో 2 వ వ్యక్తి: నే నది మొదటే కనిపెట్టాడు. మరి చెప్పే దేమిటి? ఇంటితెళ్ళి కడుపునిండా భోంచెయ్యి.

2వ జట్టులో 1వ వ్యక్తి: అదే మంచిపని. (1వ జట్టులో 2వ వ్యక్తి పెదముఖం పెడతాడు. ఇంతట్లో దయాలు వస్తాడు.)

దయాలు: పుంజుల్ని నందిట్లో పెట్టుకొని ఇంకా కూర్చున్నారేమిటి? ఊ! మొదలుపెట్టండి.

1వ జట్టులో 1వ వ్యక్తి: మేమంతా సిద్ధమే. జడ్డీలు వస్తే మొదలు పెట్టవచ్చు.

దయాలు: జడ్డీలంతా వచ్చే ఉన్నారు. ఓయ్, కుంజా! బరకతును వెంట బెట్టుకొని ఇటురా!

కానియ్యండి పుంజుల పోట్లాట. పందె గాళ్ళందరూ వెంటనే రండి! (అవి కేకవేసి) ఈమాట మంచి, మంచి పుంజులు వచ్చినట్టున్నాయి! అయితే పందెం చూడవంపిందే!

[నలుగురు, నలుగురు చొప్పున రెండుజట్ల పందెగాళ్లు, వాళ్ళపెనుక జడ్డీలు, జనం, గుంపుగా విచ్చుంటారు. నడమ జతకూ, జతకూ పోట్లాట ప్రారంభమవుతుంది.

పోట్లాట చూస్తున్న వాళ్ళందరూ “అటో!” “హహహ్!” “కొట్టు!” “తిరిగి కొట్టు!” “రెక్కంతో కొట్టు!” “భేష్!” “భేష్!” అని పొగుడుతారు.

నేపథ్యంలో మొలకూ కాళ్ళకూ కట్టుకొన్న గజ్జెల మోతతో రమణుల పాట మళ్ళా వినపడుతుంది. ఆ వెంటనే పోట్లాట

ముగుస్తుంది. 2వ జట్టులోని 4వ వ్యక్తి పందెం గెలు

స్తాడు. వెంటనే అందరూ కలిసి అతణ్ణి నైతెత్తి

పట్టుకొని ఎడటకి తీసుకొస్తారు.]

కుంజ: (నవ్వుతూ వచ్చి) షేక్ సాహెబు పందెం గెలుచుకొన్నారు. (అతడికి బహుమానంగా ఒక గావంచా, ఒక కొడవరి ఇచ్చి సన్మానం జరుగుతుంది. షేక్ నవ్వుతూ వచ్చి బహుమానం అందుకుంటాడు. జనమంతా పెద్దగా చప్పట్లు కొడుతూ అతన్ని అందరి ఎదుటా నైతెత్తి పట్టుకొంటారు.)

షేక్ మియా: అరే! అరెరె! ఏమిటిది! పదిపోతాను.

పందెం కట్టి గెల్చిందోహో షేక్ సాహెబు కోడి

గర్వంతో విప్పారించోహో షేక్ సాహెబు థాడి

[అని పాడుతూ జనం గంతులేస్తారు. రెండు మూడు సార్లు పాడిన తర్వాత వెనుకవైపుకు పరిగెత్తుతారు జనం. అప్పుడే నేపథ్యంలో పరిగెత్తుతున్న ఎద్ల గిట్టల చప్పుడు, టంగ్ టంగ్, ఘల్లు, ఘల్లు, గజ్ గజ్ అని గంటల చప్పుట్లవినపడతాయి. Shadow Play వెనుకన్న తెల్ల తెరమీద నాట గయిదు ఎద్ల రూపాలు తోకలెత్తి పరుగెత్తుతున్నట్లు చూపించవచ్చు. అప్పుడే నేపథ్యంలో రంకెలు, పరుగులూ, కేకలు, చప్పుట్లు గోరిగా వినపస్తుంటాయి. కొంచెంసేపటికి ఒక రైతును భుజాలమీద తెక్కించుకొని హర్షధ్వనులు చేస్తూ లోపలికొచ్చి 'రహీమ్ తుల పందెం గెలిచాడు' అని కేకలు వేస్తారు.]

కుంజ : (ఆ గందరగోళం జరుగుతున్నా బాగా గొంతెత్తి) ప్రతి సంవత్సరము ఈ పండక్కు ఏరకంగా పకువులు వచ్చాయో అరకంగా ఈఏడు మొత్తంమీద రాలేదనే చెప్పొచ్చు. కారణం ఏమిటంటే మనకున్న పకువులు చాలా భాగం చచ్చి పోయాయి. మిగిలినవి ఏవైనా ఉంటే ఈ మధ్య వచ్చిన పెద్ద తుపానుతో జబ్బు చేసి అవన్నీ బాగా దీలాపడిపోయాయి. మొదట ఈయేడు ఎద్లపందాలు మానివేయాలనే అనుకొన్నాము. కాని దయాల, మందలు "మన ఈ ఉత్సవానికి ప్రాణం విజంగా పకువులే! అని లేకుంటే మరి ఉత్సవం ఏమిటి! జబ్బుపడనీ, మరేమైనా కానీ ఎద్ల పరుగుపోటీలు ఉండవలసిందే" అని గట్టిగా చెప్పడంవల్ల పెట్టక తప్పలేదు. పకువులు బలహీనంగా ఉండడమువల్ల పకువులపాటీ అంత సంతృప్తిగా జరగలేదనుకొంటాను. మునపటన్ని రాకపోయినా ఈమాట వచ్చిన పకువుల సంఖ్య కూడా అంత విరుత్సాహంగా మాత్రం లేదు. ఈ పండగకు పోటీకి వచ్చిన వాటిలో రహీంతుల్లాభాయి ఎద్దు పందెం గెల్చింది. అందుకు ఒక కొత్త ఛోవతీ, ఒక కొత్తనాగరీ ఇచ్చి మన దయాలమందలు అన్నయ్య మన రహీంతుల్లాభాయిని బహూకరిస్తాడు.

[వెనకాయన్న రహీంతుల్లాను జనం హర్షధ్వనులతో పైకెత్తుకొని ముందుకు తీసుకొచ్చి దింపుతారు. దయాలమందలు బహూమతులను ఆశచీచేతికిస్తూ]

దయాల : వచ్చేఏడు మంచి ఎద్దును తీసుకరావారి తెలిపింధా?

[రహింతుల్లా నవ్వుతూ బహుమతులు తీసుకొని జనంవైపు తిరిగి నలాం చేస్తాడు. జనం మళ్ళా హర్షభావాలు చేస్తారు.]

కుంజ: ఈమాట దుక్కి జోరుగా సాగించాలి బాయీ !

[వెంటనే నేపథ్యంలో దోచువాడ్యాలూ కందుపుంటలూ మోగుతాయి. ఆ మోతను ఆనుసరించి రయితప్పకుండా అడుగులు వేస్తున్న చప్పుడూ లాతీదెబ్బల చప్పుడూ వినవస్తుంది. సామచేసేవాళ్లు ఎర్రలంగోటాలు కట్టుకొని కుడిచేతితో లాతీ, ఎడమ వేగుదాలూ పట్టుకొని ఎదుటివాడి లాతీ దెబ్బ తగలకుండా దానితో ఆపుకొంటూ, అడుగులు వేస్తూ, లాతీలు విసురుతూ పోట్లాడుతుంటారు. మొదటిరౌండు ముగుస్తుంది. అది సూచిస్తూ దోళ్ళమీద ముక్తాయంపుగా మూడుదెబ్బలు మోగిస్తారు రెండోరౌండు సాగుతుంది. తర్వాత మళ్ళా దోళ్ళ ముక్తాయంపు వినవస్తుంది. మూడో రౌండుకు ఇద్దరు వృద్ధులు రంగంమీదికి వస్తారు. అంతకు ముందే అడుగులు వేసుకొంటూ ప్రధాను గుంపులో జొరబడతాడు. (నేపథ్యంలో ఉరుముల చప్పుడవుతుంది. “ఉత్తరాన మబ్బులురుముతున్నాయి. పోట్లాట వెంటనే కానియ్యండి” అని ప్రేక్షకు దొకడు తేకవేస్తాడు. ప్రేక్షకుల్లో ఇద్దరు ముగ్గురు ప్రధానును చూస్తారుగాని గుర్తవట్టరు. ఏదో గొణుక్కుంటూ ప్రధాను ముందుకు వస్తాడు. ప్రేక్షకులు కొందరు గుర్తుపట్టి “నాయకుడు ప్రధాన నమాద్దారు! మన నాయకుడు వచ్చాడు!!” అని తేకలేస్తారు. చింకిరి గుడ్డల మూట చంకన పెట్టుకొని తలూపుతూ, ఎర్రలంగోటాతో ప్రధాను ముందుకు వస్తుంటే జనం వక్కకు తప్పుకొని దారి ఇస్తారు. అందరిదృష్టి అతనిమీద పడుతుంది.]

ప్రధాను: అవును. వచ్చా నేను. ఎక్కడనుంచో ఊడిపడ్డాను. ప్రధాన్నే నేను.

[ఎన్నడూ లేని ఆనందంతో ప్రధాను కళ్ళూ మొఖమూ మిరిమిల మెరిసి పోతుంటాయి. కాని నోరు విప్పలేదు కుంజా, విరంజనూ నిశ్చేష్ఠై పోతారు.]

ప్రధాను : వచ్చేశాను నేను. నేనే ప్రధాన్ను - వచ్చేశాను.

దయాలు : (నమ్మకంలేనట్లు మెల్లిగా) ప్రధాను వచ్చావా? ప్రధానేనా?

[ఉత్సవం పైన ఒక నల్లమట్టు కమ్ముతుంది.]

కుంజ : (కేకవేసి తెలివి తప్పుతూ ముందుకు వచ్చి ప్రధానును గట్టిగా పట్టుకొని) పెద్దనాన్నా! ఓ పెద్దనాన్నా!! మా పెద్దనాన్నా!!!

ప్రధాను : ఆహా! ఓహో! (రెండు చేతులతో కుంజముఖం పట్టుకొని) కుంజా! నా కుంజా! అబ్బా! చావలేదు. ఇతికున్నానురా నేను.

దయాలు : ప్రధాన్! ఈ ముసలివాణ్ణి గుర్తుపట్టావా? ఇడిగో! ఇటుచూడు గుర్తుపట్టగలిగావా? నే నెవరో చెప్పు?

ప్రధాను : (వేరెత్తి చూపుతూ) నీవు! బాబూ నీవు! కృషానాదువుకాదూ! నీ వెవరు?! ఆ! నీ వెవరో గుర్తొచ్చింది. దయారీ! దయాలువు కాదూ?! దయారీ!

దయాలు : అయితే జ్ఞాపకం వచ్చానన్నమాట.

ప్రధాను : విన్ను మర్చిపోతానా! మర్చిపోగలనా?! నా దయాలువు. విజంగా నీవు దయాకువు. (అని కన్నీరు తుడుచుకుంటాడు. పైన పెళ పెళ మని ఉరుము చప్పుడు వినపస్తుంది.)

దయాలు : ఈరోజు నవాన్న పండుగ. ప్రధాన్! మనకు విజంగా పండగ.

ప్రధాను : అవును! నవాన్న పండుగ. మంచి రోజులాల్చాయి మనకు. చెడు రోజులు విరగడై పోయాయి. ఆ రోజులు ఇంతెప్పుడూ రావు.

దయాలు : మళ్ళావచ్చినా మనకు భయం లేదు.

ప్రధాను : అవును! మనకు ఇక దుఃఖమన్నా భయంలేదు. కష్టమన్నా భయంలేదు. భేష్! భేష్! మంచిదయ్యా దయారీ, మంచిది.

దయాలు : భయంలేకపోలేదు ప్రధాన్! మహాజైమం. కాకిడి అంతా మన కరిమీడుగానే నడిచిపోయింది. అయినా మనమంతా చచ్చిపోలేదు. బ్రితికే ఉన్నాం. మన కుంజ అడుగో! అడుగో మన విరంజను! అడుగో మన విరకతుమియా!

అడుగో నశీవరణు! వీళ్ళందరినీ గుర్తుపట్టావా నీవు? ఎందుకు మనమంతా చచ్చి పోలేదో చెప్పు.

ప్రధాను : చావలేదు. మనమంతా మహాకరువులో చచ్చిపోలేదు. నరేకాని ఆ మహాకరువు మళ్ళావస్తేనో??

[ఉరుమం చప్పుడు, కారు ముప్పు ఒకటి లేచి ఉత్సవ ప్రదేశంలో నాల్గోవంతుమీద నల్లని నీడ కప్పివేస్తుంది.]

ప్రధాను : (ముబ్బుకేసి చూపిస్తూ) అడుగో చూడు. కింద ఉత్సవం, ఎంత సంతోషం. ఎంత మహానందం. మళ్ళా ఆ చోటనే దానిపైనే ఏదో ఒక పెద్ద దుమారం కొట్టి పాడుచేసి పోతుందేమో? పెద్ద అల్లరి ఏదో వచ్చి పడుతుందేమో? ఎంతో పెద్దది. ఏదో.....

దయాలు : తెలుసు! తెలుసు ప్రధాన్! నీ భయం ఉత్తది కాదు! చెప్ప తున్నాను ఈ మాట మరిచిపోకు. మునుపటిలాగే ఈమాట అనుకోకుండా హఠాత్తుగా కరువు వచ్చి నా కళ్ళముందు నా పరివారాన్నే, నా స్వజనాన్నే, (జనాన్ని చూపిస్తూ) చూడు. అడుగో నా ఆత్మీయులనే చిన్నాభిన్నంచేసెయ్యలేదు. ఏమాత్రం చెయ్యలేదు. వీళ్ళను తీసుకుపోవాలనుకుంటే ముందు నన్ను తీసుకుపోవాలి. నన్ను దెబ్బగొట్టదలుచుకొంటే ఇప్పటి ఏర్పాటును తలకిందులుచేసి పారెయ్యాలసౌస్తుంది. కానీ అట్లా చేయదల్చుకుంటే ఈమారు గట్టిగా ఎదుర్కొంటాం. శక్తివంతులనీ లేకుండా అడ్డుకోగలం ప్రధాన్! అడ్డుకొని తీరుతాం.

ప్రధాన్ : (గట్టిగా అరిచి పడిపోబోతూ దయాలును గట్టిగా కౌగలించుకొని) దయాల్! నా దయాల్! నీ పేరు సార్థకం దయాళూ!!

[ముందు తెర వారిపోతుంది.]

